

ארגון יוצאי בוריסלב – דרוהוביץ והסביבה

מרץ 2004

חברים יקרים,

לפני חמשים שנה, הועד המרכזי של יהודים יוצאי-פולין בארגנטינה הוציא לאור ספר בשפה האידיש מאת הסופר יוליאן-יחיאל הירשהויט, (Hirszhaut) בשם – **אַיִלִי-נפֿט יהודים** (במקור – **ייִדישע נאָפֿט-מאָגנאַטן**). הספר מתאר בשפה ציורית ארועים מחיי יהודי בוריסלאב, דרוהוביץ, סחודניצה והסביבה במאה התשע-עשרה עד ראשית המאה העשרים.

אחד מחברנו, יצחק (איז'ו) אָבֿל, עובד בכיר בעיריית-חיפה ומרצה במכללה למינהל, סבר שהפולקלור המתואר בספר ראוי שיוֹכָר על-ידי בני דורנו וצאצאיהם, ולפיכך הקדיש מאמץ רב לתרגם קטעים נבחרים מהספר, והוסיף אף מבוא ואחרית-דבר. הוא הביא את כתב-היד, כשהוא מוקדש לזכר בני-משפחתו, לארגוננו.

בישיבת המזכירות החלטנו להיענות להצעתו ולהפיץ את הקטעים המתורגמים כפרקי-הווי. גם אנו עצמנו במזכירות מתרשמים מהתמונה המתגלה מהסיפור, של יזמה כנגד אדישות, של עוני ועושר, של זקיפות-קומה ונמיכות-קומה, של חיי גלות.

אנו משבחים ומברכים את איז'ו אבל על החלטתו, ומעבירים לכם בזה את החוברת עם פרקי הסיפור המתורגמים בצירוף הערות המתרגם.

בברכה,

איתן בורג

יחיאל הירשהויט

איילי-נפש יהוצים

ויצו

נא-מאטנאטן

תרגום קטעים נבחרים מאידיש: יצחק אבל

לזכרון עולם של
אבי- אלכסנדר [סענדער] אבא
אמי- פאפא אביה קאובערט
אחיותיי- צדקה, פאני, אדעלה,
כולם ניספו בשואה - ה' יקום דאם!
אחי - נתן, שנטר במלחמת העולם ה-1.

המתרחם

התוכן

הקדמת המתרגם

מבוא

פרקי הסיפור:

1. הבנים של הקרטשמער מריבניק:
2. החצר של ריבניק:
3. הנתיב מוביל במעלה ההר:
4. שינויים:
5. המלחמה פרצה בעוצמה:
6. במלכותה של כאטיליה:
7. המשבר הראשון בתעשייה הבוריסלבית:
8. הניסיון של יוסף שטרנבאך:
9. כוחות רעים:
10. בזכות משפחה של מגידים קדושים:
11. הנסיעה הראשונה של משה גארטנברג לווינה:
12. רבקה רחל מוכרת בייגלס:
13. איך מקבלים את תואר האצילות:
14. חנוכת הבית - במושב זקנים:
15. ראש העיר היהודי:
16. הגנרל אומר קדיש:
17. הקיסר הגיע:
18. המהפכה היהודית:
19. הנדר של כאיטליה:
20. החוט התנתק:
21. הדור החדש:
22. הבורסה מיוחדת במינה:
23. העולם עומד בלהבות:
24. בחירות הדמים:
25. המלך מת:

סוף פסוק

הקדמת המתרגם

נפט [שמן סלעים- זהב שחור] וגז טבעי, הם מאוצרות הטבע החשובים הן מבחינה שימושית- כלכלית והן מבחינה מדעית, ומקור עיקרי לאנרגיה. לא כל הארצות מבורכות באוצר זה, או שלא יודעות להפיקו, או שלא מודעות לקיומו. מאז שהתבררו תכונות רבות ותועלת של החומר הזה, פרץ בולמוס להשגתו. לא פעם פרצו מלחמות בין מדינות במטרה להשתלט על שטחים בני סיכוי למצוא בהם את החומר הזה. מהפיכה תעשייתית והמצאות אחרות הגדילו את הצורך באנרגיה.

נפט היה ידוע באמריקה הצפונית לפני בוא האירופים, אבל הפקת הנפט בקנה מידה מסחרי החלה בשנת 1859. מרוץ לגידול תפוקת הנפט גדל באופן מקביל להתפתחות תעשיות שונות. ארה"ב נהפכה ליצרן וצרכן הנפט הגדול בעולם.

במקורות שונים, בספרות מדעית ובאנציקלופדיות למיניהן, תיארו את גילוי הנפט והפקתו בחלקי עולם שונים. אזור המזרח התיכון, שטח ברובו מדברי נחשל, עלה בחשיבותו כשנתגלו שם עתודות נפט עשירות ביותר. רוב שדות הנפט מרוכזים במדינות המקיפות את המפרץ הפרסי. באזור זה התחיל השימוש בנפט כבר בימי קדם, אך התפוקה בקנה מידה גדול החלה רק אחרי מלחמת-העולם השנייה, בתיווך המעצמות הגדולות. תפוקת הנפט גדלה שם משנה לשנה. במלחמת-העולם השנייה הייתה אירן ספק הנפט החשוב של בעלות הברית.

חברות הנפט התארגנו מדי פעם באירן בהשפעת מעצמות כמו אנגליה, ארה"ב, הולנד וצרפת. רעב לנפט וחיפושים ביוזמת המעצמות האינטרסנטיות, הביאו לגילוי נפט בארצות רבות. ארצות לא חשובות ועניות נהפכו לעשירות. כל המדינות של העולם המפותח דאגו להתקרב אליהן ולקשור אתן הסכמים.

בערב הסעודית ובארצות אחרות בחצי האי ערב התגלה הנפט בתקופות מוקדמות יותר, אבל ההפקה בקנה מידה מסחרי החלה רק במלה"ע השנייה. בעקבות זה הן עלו בהדרגה בחשיבותן כספקי הנפט. אזור זה היה בחסות בריטית.

כיום מתחרים גורמים בין-לאומיים על השפעה באזורים עשירי נפט אלה. ישראל, ארץ זבת חלב ודבש, לא הצליחה למצוא נפט, למרות ניסיונות רבים ועד מלחמת ששת הימים הייתה תלויה ביבוא הנפט. לראשונה נמצא נפט וגז טבעי ב-1955.

עם כיבוש סיני במלחמת ששת הימים עברה הפקת הנפט באבו-רודס לידי ישראל. אפיזודה זו הסתיימה עם החזרת אבו-רודס למצרים בעקבות הסכם שלום אתם.

בכל התיאור הזה של הפקת נפט, לא הוזכרה גליציה, אם כי כבר מוקדם במאה ה-19, תעשיית הנפט התפתחה שם בקנה מידה רציני. גליציה היא אזור בדרום פולין לרגלי הרי הקרפטים, שנפלה בחלקה של מונרכיה אוסטרו-הונגרית ב-1772, עם חלוקתה הראשונה של פולין בין שלוש מעצמות: רוסיה, פרוסיה וכאמור אוסטרו-הונגריה. הערים: דרוהוביטש, בוריסלב והסביבה עליהן סב הסיפור בהמשך, נמצאות במזרח גליציה. סיפור מעניין על מציאת נפט בבוריסלב והשפעת עובדה זו על חיי יהודים שגרו בעת ההיא במקום נידח זה, מצאתי בספר בשפה יידיש, "יידישע נאפט-מאגנאטן", מאת י. הירשהויט. הספר יצא בשנת 1954, בבואנוס-איירס, במסגרת סדרת ספרים על יהדות פולין. את הספר השיגה בתו הבכורה של יו"ר הארגון שלנו, ארגון יוצאי דרוהוביטש, בוריסלב, סכודניצה והסביבה, ד. שפייכר. אין באפשרותי להמליץ על קניה או השאלת הספר לכל המעוניין, כי הוא לא בר-השגה. ברצוני לתרגם מספר אירועים בשולי הספר הנ"ל, המאפיינים את רוח התקופה באופן המעניין ביותר. אני תקווה שלקוראי פרקים אלה, חברי ארגוננו שעיירות ילדותם יקרות להם, יתוקן עיוות היסטורי חשוב למדי.

מבוא

לרגלי הרי הבסקידים בפינת הרי הקרפאטים, שוכן לו כפר בין יתר הכפרים, מוזנחים ונידחים ומאד עניים. הכפר אליו אני אתיחס, היה שונה מיתר הכפרים ואיזו קללה רבצה עליו. דרכים ארוכות בלתי פרופורציונאליות, כל ימות השנה מכוסות בוץ סמיך ודביק בעל ריח בלתי נעים. גם למים היה טעם משונה. אדמה בעלת גוון משונה לא כדוגמת אדמה בכפרים השכנים, התוצרת החקלאית הייתה גדלה לאיטה, יבול מאוחר ומצומצם, בקושי רב פרנס את הכפריים הרעבים.

מדובר במחצית המאה ה-19, כשבכל הארצות לחמו לקידמה, ל"אביב העמים", פה בפינה נידחת שְׁכוּחָת-אל לא שמעו על כך, עבדו קשה ולא פעם רעבו ממש ללחם. בכפר הזה בשם בוריסלאב, חיו כמאה משפחות יהודים, ברמת-חיים דומה לזו של יתר הכפריים, כי גם הם עסקו בעבודות-אדמה. רק פה ושם נעזרו במסחר זעיר. אם לכפריים הייתה שנה מוצלחת וזה היה לעתים נדירות, אז הצלחה מועטה האירה גם ליהודים פנים, ברם בדרך כלל הדלות הייתה אורחת קבועה בביתם.

כשאברמלי שריינר גמר את לימודיו אצל הרבי בחדר, קרה משהו מוזר ששינה את חיי יהודי בוריסלב. יהודים גילו גוש אדמה משונה, קל יותר מאדמה רגילה וכשניקו אותו מהחול הדבוק אליו נשאר חומר בעל גוון חום זהבהב בדומה לדונג של דבורים ממנו עשו גרות של שבת, מוצר יקר ערך ליהודים מאד אדוקים. באינסטינקט האמינו שאפשר מהחומר הזה לעשות נרות.

את היוזמה לקח בידיים אביו של אברמלי. הוא ניקה את הגושים האלה שהוציא מאדמת חצרו, הרתיח אותם בסיר גדול ואת הנוזל שפך לתוך תבנית מפח דמוי הנר שהכין מקודם, הכניס גם פתילה מפשתן להדלקה, ולאחר שהכל התקרר והתקשה, נתקבל נר בצבע חום. האקספרימנט הצליח, הנר דלק, אבל הלהבה הייתה מאד חלשה והפרישה פיח שחור וגם ריח חריף לא נעים. יתרון גדול היה בנר הזה, הוא לא עלה כסף, מתנה מאלוהים לכבוד שבת.

ליהודי בוריסלב הייתה אורה ושמחה. אביו של אברמלי כממציא של השיטה, החל גם ליצר נרות פרימיטיביים אלה ומכרם בכפרים השכנים.

אברמלי היה כבר בחור בגיל שש עשרה, בעל מראה פנים רציניים, "א פערטיגר חותן בוחער". הוא היה מתהלך בשבילי הכפר תמיד שקוע במחשבות, מהורהר כאילו מחפש פתרון לאיזה חידה מיסטית בלתי נתפסת. אנשי הכפר התייחסו אליו באיזה דרך ארץ בלתי מובן.

אבראמלי התבונן בדאגה למאמצים של אביו להגיע לאיזה שהיא תועלת מיצור הנרות, אבל ברוב המקרים לא היה לו נחת רב מהמוצר הגמור. פעם העיז להעיר לאביו, למה שלא יחשוב על איזו שהיא שיטה לשיפור איכות המוצר? אבראמלי טען שלדעתו אפשר לממש זאת, הכל תלוי בזיקוק יותר טוב של החומר הנוזלי, בטרם ששופכים אותו לתוך התבניות. אביו מאד התרגז וראה בדברי ביקורת של בנו חוסר מוסר ודרך-ארץ.

אם אתה כזה מומחה וחושב שאביך לא יודע לנקות את החומר די צורכו, אדרבא, נראה אותך לעשות זאת יותר טוב!

באומרו כך הרתיח את כמות מתאימה של הדונג הנקי, עד שנהפך לנוזלי, ופינה את מקומו לבנו החכם בלילה להמשיך במשימה. אבראמלי, הוציא את השכבה העליונה של החומר הנוזלי שעלה בסיר, השתמש רק בו לשם המשך היצור, את שארית החומר הלא נקי בתחתית הסיר זרק. כשתהליך היצור הסתיים והנר נדלק, כל התחזית של אבראמלי התאמתה, הלהבה של הנר הייתה בהירה ונקייה מכל פיח וגם נטול כל ריח. לתדהמתו של אביו לא הייה גבול. מאיפה אבראמלי לקח את המצאתו? זה נשאר בחזקת חידה, הוא ספרים לא קרא, לבית-ספר לא הלך, ובחדר גרם לרבי רק צרות. ובכן רק איזה הברקה מיסטית היא שנתנה לו את הרעיון.

את שווק הסחורה המשופרת לקח על עצמו אברמאלי וההצלחה האירה לו פנים בגדול. בכל הסביבה שמו הלך לפניו. כל כמות שאביו הצליח לייצר הוא מכר ללא קושי. לא לזמן רב אברמאלי נשאר ספק נרות, שוב בא איזה שינוי בחיי יהודי בוריסלב. בעולם נודע על האמצאה של בחור יהודי ליצר נרות מדונג אדמה.

בתי חרושת לנרות קפצו על הרעיון המוצלח והחלו להשתמש בדונג אדמה ליצור הנרות. ברור שבתנאים אלה לא היה כל סיכוי לשיטה פרימיטיבית של אברמאלי. משפחת שריינר וכל יהודי בוריסלב שאימצו את השיטה, שוב הועמדו מול הדלות. בזמן הזה אברמאלי כבר נהפך לאברהם שריינר, בעל הבית, בפני עצמו נשוי שעול פרנסת משפחתו על גבו.

שוב הוא הלך מהורהר, בראשו התרוצצו מחשבות איך אפשר לנצל את הבוץ הדביק והמסריח שהלך והתרבה ללא הפוגה, בכל מקום ופינה בחצר בשדה ובדרכים, אורח לא מבוקש. איך אפשר להפוך את הקללה הזו לברכה? כצעד ראשון הוא גילה שהבוץ הסמיך מכיל בתוכו שומן, שיתאים לשימור מגפיים לפני הרטיבות בימי גשם, נוסף לזה אפשר לייצר משחה לשימון גלגלים של עגלות.

תוך כדי ניסיונות אלה הוא גילה סוד של זיקוק החומר הגלמי הזה. היה זה כפי שיתברר בהמשך זיקוק הנפט. על הישגים אלה של חסיד יהודי מבוריסלב, נודע לבעל

מעבדה חימית מהעיר המחוזית לבוב, מהנדס לוקאשוויטש. הוא הזמין את אברהם שריינר למעבדתו ושניהם אחרי עבודה מאומצת גילו את כוח הבעירה של הנפט הגולמי. כעבור זמן מה הודלקה לראשונה מנורת הנפט. הפטנט להמצאה הגאונית נרשמה על שמו של פולני לוקאשביטש ולא הוזכר שמו של הממציא העיקרי, החסיד מבוריסלב, אברהם שריינר.

כך נהפכה הקללה של הבוץ הטורדני בבוריסלב לברכה. יהודים רבים מבוריסלב, אביונים מרודים, נהפכו תוך לילה לגבירים בעלי עושר רב. כל חלקת אדמה נשקלה לערך של זהב טהור. זאת ועוד, בעלי יוזמה החלו בהפקת הנפט הגלמי שחיש מהר נעשה למשחק מזל הזרדי בכל העולם כולו. כדאי לציין אפילו מעניין לסיפור הנ"ל. בשנת 1943, כשהערים בוריסלב, דרוהוביטש וכל הסביבה של גליציה נכבשו ע"י הגרמנים הנאצים ויהודים רבים בעלי ידע בשטח תעשיית הנפט הועסקו בעבודות כפייה בבתי זיקוק בדרוהוביטש, ביניהם היה גם הנכד של אותו אברהם שריינר האגדי הממציא הגדול.

פועלים אלה כמעט כולם הוצאו להרג לאחר שנוצלו ע"י הצוררים האכזריים. לידי הפועלים האלה נפל במקרה עיתון מדעי גרמני ובו נכתב, שהממציא של הנפט היה "פולקסדויטשה" [גרמני לאומי] בשם מרקוס שר י י נ ר.

הנכד של הסבא המפורסם צחק וחשב בליבו שחבל מאד שהזקן שהוא זכר, בעל זקן שיבה וגב מעוקם הלך לעולמו לפני שנים רבות מבלי להיות מודע לאיזה תואר כבוד הוא זכה מהשקרנים הנאצים.

א) הבנים של הקרטשמער מריבניק:

בשעות הבוקר המוקדמות עם הנץ החמה, יצא משה בנו הצעיר של בעל בית-מרזח (קרעטשמער) מביתו לחצר. בחוץ שרר חושך מוחלט. שדה ראייתו של משה היה לא יותר מאשר צעד אחד לפניו. קור עז לא מנע ממנו לקום לתפקידו יום יומי ממש בדיוקנות בשעה ארבע לפנות בוקר.

בצעדים מדודים אינסטינקטיבית הוא פנה לאורווה שם קיבלו בצהלה סוסו בשם בולן. משה ביצע כמה פעולות שגרתיות כמו הבאת דלי מים לבולן, הדלקת פנס זכוכית, העמסת כדים גדולים לחלב על העגלה ובסוף רתימת בולן לעגלה, תוך לטיפת הסוס האהוב ולחישת המלים "עכשיו חביבי לך ותוביל בדרך המוכרת לך כל כך טוב, כי אני לא רואה כלום". משה התיישב על מושבו, בולן הבין את הרמז והחל את דרכו המוכרת לו מניסיון יום יומי. משה הרהר בנפשו על דא ועל הא, לפתע הסוס נעצר, הוא נעמד מול כניסה למשק חקלאי כפרי, ששם חיכתה להם כבר כפרית זקנה. משה החליף אתה מלות נימוס מקובלות ושניהם צעדו לרפת שבחצר. משה בעצמו חלב את הפרות על מנת להבטיח את כשרות החלב, מילא את הכדים, שילם לזקנה את המחיר המוסכם, העלה את הכדים על עגלתו והם המשיכו את דרכם. תמונה דומה חזרה על עצמה במספר משקים, הספקים הקבועים של חלב למשה. עם הכדים המלאים המשיך משה את דרכו בכל מזג אוויר למושבי יהודים, הקונים הנאמנים שלו.

בדיוק בשעה שבע בבוקר הגיע לסחודניצה. למרות היותו נער צעיר, האמינו נשי הכפר הצדקניות ביושרו של משה ובעיקר בשמירתו הקפדנית על חוקי הכשרות. עם גמר הספקת חלב בנקודה זו המשיך משה את דרכו לבוריסלב, מקום גדול יותר מסחודניצה. גם למקום זה הוא היה מגיע בדיוקנות מדהימה בשעה תשע בבוקר. דיוקנותו של משה היתה לשם דבר ולפי תנועותיו אנשים קבעו את השעה, ממש תחליף לשעון. המסחר התקיים בכמה נקודות עד שמכר את כל סחורתו.

בדרכו חזרה הביתה חישב משה את התוצאות המסחריות של היום שהיו בהחלט משביעות רצון, הוא שמח שאביו יקבל זאת בברכה. מעודד מהצלחה מסחרית שהשיג, תכנן לעתיד להגדיל את נפח ההספקה גם על חשבון וויתור על עוד שעת שינה מתוקה.

במחשבתו על אביו, יהודי ישר דרך וירא שמים, נצבט לבו של משה. כמה סבל היה מנת חלקו של יהודי חביב זה, היושב כל היום בעסקו, בית מרזח מול דלפק ריק, ומצפה לקונה שיכנס. אבל קונה הוא מחזה מאוד נדיר. פעם העסקים שגשגו טוב מאוד, הדרך המסחרית הבין-ארצית, בין גאליציה והונגריה עברה דרך ריבניק ואורחים

רבים ביקרו במקום ואתם גם שגשוג כלכלי ופרנסה. אבל מאז שסללו דרך המלך שעקפה את ריבניק הכל נגמר, נפש חיה לא עוברת את המקום הנידח הזה. לא רק ענייני פרנסה הדאיגו את האב הזקן, לבו נשבר מצער שהבנים הצעירים במקום ללמוד ולהתפתח, הוכרחו להקדיש את כל מרצם להשתתף במאמץ למצוא פרנסה למשפחה. גם האח הבכור לאזער לא הסב לאביו נחת רבה. הוא ניסה כל מיני דרכים למצוא איזה מקור פרנסה מכניס רווחים, אבל הצלחה לא האירה לו פנים. ניסיונות שלו הלכו בכיוון שונה משל משה, הוא נדד ליערות הסביבה וניסה מסחר בעצים. עבד קשה מאד ללא תועלת ממשית.

דאגות של אבא הלכו וגברו בקשר לסירובו של לאזער להתחתן. כל שידוך הוא הייה דוחה באיזה טענה מתחמקת. למעשה גם משה בן ה-17 הגיע למעמד של "חותן בוחר", אבל אין זה מקובל להתחתן לפני האח הבוגר.

למעשה, גילה משה הזדהות עם אחיו באי-רצונו להתחתן ולקחת על גבו עול המשפחה, לפני שהוא מסתדר בחיים. גם משה לא נמשך לבנות הכפר, מחוץ לבתו העדינה והמלומדת של הגביר ר' גדליה, החוכר העשיר. על הבת הזו בשם כאטיליה משה פחד אפילו לחשוב.

שקוע בהרהורים כאלה משה לא הרגיש בטרדות הדרך והנה הסוס הנאמן עצר בפתח הבית שלהם. בשגרה כזו עברו על "הקרעטשמער" ובניו כל שבוע ושבוע. אבל בשבת התמלא ביתו של "הקרעטשמער" האביון בקדושה מיוחדת.

הוא לא היה למדן גדול, אבל מבחינת דבקות וחסידות היה קפדן בלתי מתפשר. לבושים בגדי שבת הוא ובניו הלכו להתפלל במנין בביתו המפואר של ר' גדליה הגביר. באחת השבתות בתום התפילה ביקש ר' גדליה את "הקרעטשמער" לשלוח אליו את בנו משה, כי יש לו איזה עניין לברר איתו. לסקרנותו של "הקרעטשמער" לא היה גבול.

ב) החצר של ריבניק:

החצר רחב ידיים של הגביר מריבניק החוכר ר' גדליה, דמתה לחצרות של עשירי גאליציה בימים ההם. במרכז החצר עמד בית מפואר כמו ארמון שטבע בגן הפרחים. שערים פתוחים לרווחה כאילו מזמינים עוברים ושבים להיכנס ולהתכבד ללא כל חשש. הכנסת אורחים של ר' גדליה היתה מן המפורסמות, הוא בעצמו היה מקבל המבקרים בביתו בסבר פנים יפות.

הקהילה היהודית המקומית מצאה גם בבית זה מקום תפילה בשבתות וחגים. בתו היחידה כאטיליה נשמרה כאוצר גלום, לא היה דבר יקר מדי בשבילה, צעצועים היו מביאים לה מווינה, בירת המונרכיה האוסטרו-הונגרית, ר' גדליה קנה לה כרכרה מפוארת [כרתה] רתומה לשני סוסים לבנים. שני מורים דאגו לחינוכה, אחד ללימודי חול בשפה גרמנית והשני ללימודי קודש. כאטיליה לא הצטיינה ביופי חיצוני במיוחד, הייתה ילדה בעלת מבנה גוף מוצק פנים שזופות כמו ילדי כפר טיפוסיות. היא לא נמשכה לפאר שההורים דאגו להעמיד לרשותה, גם לא הצטיינה בלימודים. אהבתה הגדולה היה לרוץ בשדות ולשחק עם ילדות הכפר הפשוטות. משנות הילדות המוקדמות גילתה לב טהור ודאגה לזולת.

אנשי הכפר סיפרו עליה סיפורים שהעידו על אופייה הצדקני. פעם בהיותה בגיל חמש היא פגשה ברחוב אישה מסכנה עם ילדה בערך בגילה לבושה בשמלה בלוייה ובלי נעליים. מבלי לחשוב הרבה היא מסרה לה את שמלתה ונעליים, וחזרה הביתה חצי ערומה. אימא של כאטיליה אבדה את עשתונותיה ובבהלה פרצה לחדר אורחים בו ישב ר' גדליה עם הצדיק הקדוש ר' פיבל המגיד מדרוהוביטש.

הצדיק הזה נדד ברגל מעיר לעיר מכפר לכפר, למסע התעוררות של אמונה ומוסר. בשמעו את הסיפור של האישה המיוסרת, הוא ביקש להכניס אליו את הילדה, שם על ראשה את שתי ידיו המיובשות והרועדות ולחש את מילות הברכה "בדרכי המלאכים את צועדת, ילדתי היקרה, שברכות הנביאים הקדושים יתקיימו בך, שתגדלי להיות מלכה בישראל". ברכה כזו מפי הצדיק ר' פיבל הייתה לשם דבר וכל הסביבה דיברה על כך.

כשכאטיליה הגיעה לגיל 16 החלו ההורים לפעול למצוא שידוך מתאים לבתם המיוחסת. נסעו לקראקוב, לבוב, ווינה, פגישות שידוכים, אבל שום דבר לא יצא. בגיל 18 עוד ירשה כאטיליה בבית הוריה. ר' גדליה אמנם דאג מאד מחוסר הצלחתו להוביל את בתו היקרה לחופה, אבל כאיש מאמין לא עזבה אותו התקווה שהשם יתברך ישלח לה את הזיווג במהרה.

במשך כל יום השבת שמר "הקרטשמער" לפני בנו משה את עניין ההזמנה של ר' גדליה הגביר. רק אחרי ההבדלה הודיע לו על כך. משה לא השביע את סקרנותו הרבה של אביו, מה הסיבה להזמנה זו, מה רוצה הגביר ממנו? את יום המחרת הוא השתדל להעביר כרגיל, אבל השגרה שהיה כה רגיל לה, הפעם לחצה עליו והנסיעה נראתה בעיניו אטית למדי. בהגיעו הביתה, סיים במהירות את התעסקותו בסוס, פרץ הביתה, החליף במהירות את בגדי העבודה לבגדי-שבת ובריצה ממש נכנס לחצרו של הגביר ר' גדליה.

הגביר ישב על כסא הנדנדה על המרפסת הגדולה, משה הקדים לברך את ר' גדליה בנימוס מופגן, "שלום ר' גדליה כבודו", תשובת הגביר "שלום לך משה, איך העסקים? שמעתי שאתה עושה חיל בעסקי חלב!" ברוך השם, ענה משה המופתע. הגביר המשיך לחקור את משה, למה הוא לא קונה את החלב במשקו. משה בצניעות ענה, שלא העלה על דעתו שהמשק הגדול של הגביר יסכים לספק כמות כה קטנה של חלב שמשה נזקק לו. ר' גדליה, שהבחור הנמרץ ונעים הליכות מצא חן בעיניו, מיד פקד על מנהל העסקים שלו לספק למשה כל כמות חלב שיבקש.

החיים של משה השתנו ללא הכר, הוא השתחרר מהתרוצצות מוקדם בבוקר בין משקים קטנים של כפריים לשם השגת חלב ולשם שמירה על החליבה להבטחת כשרותו. כל ערב היה מביא למשקו של הגביר כלים לכמות חלב שביקש להזמין, ולמחרת בשעה שש בבוקר היה מגיע עם עגלתו, פועל מהמשק העמיס את הכדים המלאים ומשה בלי נגיעת אצבע היה יוצא לדרך. החלב ממשקו של ר' גדליה היה בעל מוניטין ודרישת הקונים התרחבה בהתמדה. בקיצור, העסקים של משה פרחו.

גם בעסקים של לאזער המצב השתנה לטובה. הוא מצא דרך לקנות אצל יערנים כמויות הולכות וגדלות של עצים, פועלים היו מביאים את העצים עד לביתו. לאזער בעל היוזמה בנה מחסן סמוך לביתו, קנה משור מתאים והיה מייצר מוצרי עץ כמו קרשים, לוחות וגזרי עץ במידות שונות לפי דרישת המזמינים. חוג הקונים בעיקר מבוריסלאב גדל בהתמדה, הדבר היה קשור עם גידול הפקת דונג והצורך בבניין מיתקנים מיוחדים לכך. [קאשערעס]. לאזער לא יכול היה לעמוד בלחץ ולשאת בכל התפקידים שעסק גדל בהתמדה מטיל על הבעל. הוא הציע לאחיו משה לעזוב את המסחר בחלב ולהצטרף אליו כשותף לעסקו. משה, מתוך ראייה מפוכחת, הסכים. הוא הזמין פגישה אצל ר' גדליה ובצורה מנומסת הודה לו עבור היחס האוהד ועזרתו הרבה בעסקיו, הוא בא להודיע לו כי החליט לעזוב את עסקי חלב ולהצטרף לעסקי עץ עם אחיו.

ר' גדליה הבין את הנימוק להחלטתו הנבונה של משה ואגב כך רמז לו שגם בעסקי עץ הוא יכול לעזור לו. משה בתגובה אינסטינקטיבית שאל האם קיימת אפשרות שמר גדליה ימכור לו חלקת יער לשם כריתת העצים למסחר. ר' גדליה מופתע שאל "האם המצב כה רציני שאתם מתכוונים להגיע למעמד של סוחרי יערות". משה ענה בענווה, "למה לא, בעזרת השם גם בזה נצליח".

ר' גדליה הבטיח להשתדל לקבל הסכמה לכך מהפריצים בעלי היערות, מהם הוא חוכר את כל האדמות כולל גם יערות. ר' גדליה קיים את הבטחתו וכבר בסתיו הקרוב האחים לאזער את משה גארטנברג קיבלו חוזה על חלקה רצינית של היער.

שני האחים התגייסו ברצינות למשימות שהעסק הגדול הטיל עליהם. הם שכרו את מנסרות הסביבה שעבדו יומם ולילה, מהנץ החמה עד לשקיעתה, כי הביקוש לעצים גדל בהתמדה מתעשיות הדונג ומוצרים נלווים. משה גארטנברג נעשה אורח קבוע בביתו של ר' גדליה, ביקש חוזים על עוד ועוד חלקות יער. ר' גדליה הבחין שבאיש הצעיר והחרוץ הזה בוערת יוזמה בלתי נלאית, ושהצלחתו בעסקים תגיע רחוק.

פעם שאל ר' גדליה את משה, איך זה שאנשים מכנים אותו בכפר "משה גוי" והוא כל כך זריז בחשבונות עסקיים מסובכים למדי. משה ענה בכעין הצטדקות, נכון שאביו לא הצליח לשלוח אותו ללימודים סדירים, אבל איכשהו חשבונות מסתדרים לו בקלות בשכלו.

ג) הנתיב מוביל במעלה ההר:

לאזער ומשה נהפכו לסוחרי יערות גדולים. לאזער היה מנהל טכני של העסק, הוא דאג לכל תפקידי ייצור, לוגיסטיקה ופתרון כל הבעיות להבטחה סדירה של מהלך העניינים בעסק. הוא היה בעל יוזמה להרחבה מתמדת של היקף העסקים. משה היה אחראי לשווק התוצרת, להתחשבות עם הלקוחות וליתר התפקידים הארגוניים.

כל השבוע האחים היו טרודים בעסקיהם מחוץ לביתם, למשה הייתה דירה בבוריסלאב, לאזער התרוצץ במקומות שונים לפי דרישת התפקיד, רק בשבתות וחגים היו מבקרים בביתם בריבניק. האב עוד היה שומר על בית-המרזח שלו, אבל לא הייתה לו כל סיבה לדאוג, מקור הפרנסה היה מובטח. בביתו לא חסר כלום, ועושר הורגש בכל פינה. הדלת הייתה פתוחה לרווחה והכנסת האורחים שלו הייתה לשם דבר. הקרטשמר הדלפון התנהג כגביר מלידה ושמו הלך לפניו. באחת השבתות בעת הסעודה אמר לאזער למשה שברצונו לבקר אצלו למחרת היום בבוריסלאב, על מנת ללמוד את סוד התעשייה של דונג אדמה ותהליכי הפקתו. למחרת קמו כרגיל לפנות בוקר ובעגלה רתומה לשני סוסים לבנים החלו את דרכם.

היה זה חודש תמוז, יום בהיר, אוויר צח, ריחות פרחים מהגנים ושדות, רעש חרישי של עצי היער וגלי הנהר סטרי לאורך הדרך, השפיעו כמו סם מרדים. משה ניסה לפתוח באיזה שיחה, אבל לאזער היה שקוע במחשבות כל שהן ושתק כל הדרך. המרחק נבלע מבלי להרגיש והנה בתים ראשונים של מחוז חפצם, בוריסלאב לפניהם. באכסניה של משה הם התפללו ואכלו ארוחת-בוקר וניגשו לרחוב קאסערן שם היו מרוכזים מתקנים להפקת דונג, כמעט כולם בבעלות הגביר הידוע ישראל ליבערמאן. משה היה בקשרי מסחר עם הפירמה הזאת והכיר את מנהלי אתרי הייצור. כשהגעו למקום, ייצא לקראתם מנהל האתר בכבודו בעצמו, וקיבל את משה בידידות. התפקיד נקרא קאסירער. פירוש המלה בעצם קופאי. משה הציג לפני הקסירער את אחיו לאזער וחזר על רצונו לבקר בבור המתקן שם כורתים את הדונג. לאזער היה מוכן למאמץ הכרוך בירידה לבור על מנת להתבונן בתהליכים של כריתת הדונג ממעמקי האדמה. את לאזער ליווה פולני שהסביר לו את הסכנה הכרוכה בעבודה במעמקי האדמה, הוא בעצמו עבד שנים במכרות הפחם וכעת משמש פה כמנהל עבודה, חוץ ממנו כל העובדים היו יהודים. לאזער עמד במבחן, כעבור שעות עלה מהבור כולו מפויח, דבר שהביא את משה לצחוק. כבר אז הורגש השוני בקווי האופי בין שני האחים. לאזער היה בעל אופקים רחבים, טמפרמנט של יוזם לפרויקטים גדולים, לא היסס להסתכן ומוכן לכל אתגר. רווחים בטוחים וחישובים עד לפרוטה אחרונה לא

עמדו אצלו בסדר עדיפויות הגבוה ביותר. לעומתו משה היה הניגוד המוחלט לאחיו הריזיקנט. הוא שקל כל עסקה, כמה רווחים היא תביא ומה יהיה גודל סכום החיסכון בבנק שלו. מבחינה כללית הקשר ביניהם היה מוצלח מאד, אחד היה משלים את השני. בזמן שלאזער היה בתוך הבור, משה ניהל שיחה עם הקאסירער על דא ועל הא. הקאסירער הודיע למשה שהם עומדים להזמין אצלו כמות גדולה של עצים, כי מר ליבערמאן נכנס לפרויקטים שונים, בין היתר הוא סיים משא ומתן לרכישת שטח אדמה גדול – טערען – בטוסטנוביץ. לדעתו יש שם סיכוי גדול למצוא שמן אדמה רב.

מדובר פה בזמן כ- 23 שנים מאז שאברהם שריינר המציא את שיטות לזיקוק הנפט הגולמי וכוח הבעירה שלו. סיפרנו גם שמנורת-הנפט הראשונה הומצאה ע"י שריינר החסיד והפטנט נרשם על שם לוקשביץ, המהנדס ובעל-המעבדה הכימית בלבוב. בבוריסלאב קרו ממש ניסים בחיי יהודים, כל אביון בעל חלקת אדמה נהפך לגביר, קוניונקטורה במלא תעופתה הלכה והתפתחה, לבעלי יוזמה נולדו אפשרויות שונות לתוכניותיהם, לפועלים לא חסרו מקומות עבודה. לאזער התרשם מאוד ממה שראה ושמע בעת ביקורו במכרות דונג של מר ליברמאן, בחושו המסחרי המפותח ראה פוטנציאל גדול בענף זה ודומה לו. בדרך משם לאכסניה שלהם אמר למשה שעליהם להיכנס לעסקים אלה ללא כל דיחוי. משה הבין שאין טעם להתנגד להחלטיותו של לאזער בנדון.

בשבת הלך הגביר ר' ישראל ליבערמאן לבוש בהידור בבגדי שבת לבית-הכנסת. (בימי השבוע הוא התפלל בביתו המפואר במניין, יהודים תמיד היו מוכנים לבא לביתו של גביר וליהנות מתפילה וכיבוד יפה שהוגש בתום התפילה). עם כניסתו לבית-הכנסת כל הקהל כיבדו בברכות ופנו לו דרך אל מקומו הקבוע בכותל המזרחי של בית-הכנסת, בשורה המיועדת למכובדים ביותר. כל זמן התפילה עמד ר' ישראל עטוף בטליתו הגדול. רק כשהגיע זמן קריאת התורה, התיישב במקומו והתבונן בקהל הרב של מתפללים. בבית-הכנסת הורגשה איזה אווירת שמחה כמו בשבת-חתן, בר-מצווה או ברית-מילה.

ר' ישראל שאל את שכנו בכסא הסמוך וממנו נודע לו שאחים גארטנבערג נותנים קידוש רבא לרגל רכישת טערען – שטח אדמה גדול – בטוסטנוביץ. פניו של ר' ישראל נפלו לפתע, איך הדבר הזה יכול להיות, שלוש שנים הוא מנהל משא ומתן עם הגוי בעל הטערען וכעת בשלב סופי באו שני פרחים מחוצפים אלה מריבניק וחוגגים בבית-הכנסת את העיסקה המוצלחת. לרוגזו של ר' ישראל הגביר לא היה גבול. עד כה

יהודים בבוריסלב עסקו רק במסחר זעיר בדונג ושמן-אדמה, אף יהודי לא היה בעל טערענים מחוץ ממנו והנה בלי להרגיש קמו לו מתחרים, זה ממש קטסטרופה.

כעבור שנתיים ימים כשמשה הגיע לבית הוריו לביקור הוא מצא במקום שינויים, שקשה היה לצפותם מראש ולא היה כל יסוד להעלותם על הדעת. אביו הקרעטשמער האביון המאוכזב החל להתנהג לפתע כגביר בעל שמחת חיים, ממש לא אותו אדם שמשה הכיר והתייחס אליו ברחמנות. האחים השאירו את עסקי עץ לאביהם ולאחים הצעירים. הם לא רק עמדו במשימה בהצלחה, אלא הרחיבו את העסק, כי הלחץ לסחורה מבוריסלב המתפתחת היה כה גדול שהכריח את הקרעטשמער לעבוד יום ולילה על מנת לעמוד בהספקה סדירה. ברור שאת בית-המרזח הוא סגר מזמן, והקדיש את כל מרצו לעסקים. את ביתו העלוב הוא שינה ע"י תוספת בניה וחיידוש כל הריהוט והציוד, ממש בית מפואר ורחב היקף, כיאה לסוחר עשיר.

גם אצל משה עצמו חלו שינויים מדהימים, מפאותיו לא נשאר זכר, לבושו של בחור חסיד התחלף בלבוש אופנתי נוסח ווינה, ובבית ישב בלי כיסוי ראש. התנהגות זו גרמה לאביו עגמת נפש והוא השמיע דברי מוסר למשה בעת ביקורו. משה לקח לליבו את כאבו של אביו ומחמת מצוות כיבוד אב ואם שם כיפה לראשו וגם הניח תפילין. לאזער התחתן וזה שחרר את האב מדאגות שגרם לו הבן הבכור העקשן, שתמיד עמד על דעתו והתנהג בהתאם.

שינויים חלו גם אצל הגביר של הכפר ר' גדליה רינגוויירץ. ההתדרדרות אצלו, ראשיתה בחוסר הצלחה בקשר לשידוכים של בתו היחידה כאטיליה. דרישותיו של ר' גדליה היו כנראה מוגזמות למדי, הוא דרש מועמד לחתן בעל יחוס משפחתי, עשיר ומלומד. זיווג כזה לא נדבק לו, שנים עברו ובתו נשארה בביתו, מתקרבת למעמד של בתולה זקנה. ר' גדליה לא היה מוכן להתפשר ולהוריד מדרישותיו. כל זמן שארנקו היה מלא זה לא כל כך הדאיגו, אבל המצב בעסקים הלך וירד, חובות הצטברו ולחץ של נושים גבר מדי יום ביומו. ר' גדליה לא עמד בלחץ הזה וחלה. הוצאות הריפוי הממושך בלעו סכומי עתק שרק הגבירו את ההתדרדרות. המצב העגום בחצר המפורסם של ריבניק, ובעליו ר' גדליה, נעשה לסוד גלוי של הכפר.

משה שגר בבוריסלב התעניין בכל הקורה במקום הולדתו ריבניק, וידע על כל המתרחש שם. במשך עשר השנים שבילה מחוץ לכפרו, לא יכול היה משה להשתחרר ממשיכתו הרבה לבת-הגביר כאטיליה. אף פעם לא העיז אפילו לחשוב שיש לו סיכוי כלשהו להתקבל כחתן במשפחה כה מיוחסת ולממש את חלום חייו להתחתן עם כאטיליה, שבעיניו הייתה התגשמות הכל. לאור ידיעות שהגיעו לאוזניו על מצב עניינים במשפחת רינגוויירץ, אומץ לבו גבר, ועל דעתו התקבלה אפשרות, שמא

לאור עליית מעמדו בעולם העסקים לעומת ירידה במצבו של ר' גדליה, יצליח למחוק את הכתם הלבן של חלבן שדבק בו כל הזמן. מעודד ממחשבות אלה החליט לפעול וכדבר ראשון עלה לריבניק לביקור בבית הוריו. בהגיעו הביתה, אומץ ליבו הלך ונמוג, שוב הדעות משנות הנערות, שאין כל סיכוי לקשר עם כאטיליה גברו. משה לא היה מודע לעובדה שישועה תבוא מצד בלתי צפוי.

אביו, שמצבו והרגשתו העצמית השתנו ומקרעטשמער מיסכן ורש הוא נהיה ר' גארטנבערג סוחר היערות העשיר, יידע לפענח את הסיבה האמתית של ביקורו המפתיע של בנו. מבלי לחשוב הרבה הוא פנה לר' מנחם מנדל המלמד, שהסכים להיות השדכן. מנחם מנדל לא היה יותר מלמד, מעמדו השתנה לטובה והכל בזכות עזרתו האדיבה של ר' גדליה. בזמנו לפני שנים הביאו ר' גדליה לריבניק לשמש מלמד לבתו, כשתפקיד זה הסתיים מינה אותו ר' גדליה למשיג במשק החלב. מנחם מנדל היה מיווד עם ר' גדליה והיה בן בית אצלו וגם לא פעם היה ממלא שליחויות שונות מטעמו. ר' מנחם מנדל הסכים לשליחות המוצעת לא ממניעים תועלתיים, אלא בידעו את מצב העניינים אצל ר' גדליה חשב שזו תהיה שליחות מצווה, ולכן למרות החשש הגדול בליבו שמא חס וחלילה יפגע ר' גדליה, הוא גמר בליבו לפעול. הוא ניכנס לסלון ביתו של ר' גדליה שם כרגיל הוא שכב מאז מחלתו על הספה. בראותו את מנחם מנדל ידיו התאוששו ר' גדליה והזמינו לשבת בקרבתו. תוך החלפת ברכות הכריז מנחם מנדל שעניין חשוב מאוד מביא אותו הפעם לביתו, אבל לפני הכל ברצונו להבהיר ששליחות מצווה בפיו ואם יתממש הדבר, הוא לא מצפה לשום תמורה עבור שירותיו, הוא עושה זאת כתודה למיטיבו שכל כך הרבה עזר לו בחיים. אבל אם חס ושלום העניין לא ימצא חן בעיניו שיסלח לו מראש. ר' גדליה מחוסר סבלנות ומתוך סקרנות רבה הפציר, שמנחם מנדל יגלה במה מדובר. בשמעו את הצעתו של ידו, החוויר ר' גדליה ומעולף נפל על ספתו. מנחם מנדל מבוהל הקים צעקה נוראית, אנשי הבית נכנסו לפעולה לעזור לר' גדליה. מנחם מנדל איבד את עשתונותו, עזב את הבית ובריצה הגיע לביתו. הוא נסגר בביתו, הכישלון והאסון שהביא על האיש שאהב והעריך אכלו את ליבו, להלקאות ולעלבונות עצמיות לא היה גבול. איך! איך! הוא יכול היה לעשות שטות שכזו. אוי! וואי! איך אוכל לראות את פניו המיוסרות של אדוני היקר? תוך בכי חרישי הוא נרדם.

השכם בבוקר העירה אותו דפיקה בדלת. ר' גדליה מבקש שתבוא מייד לביתו, מסר בכל רם השליח. מנחם מנדל, מלא חששות, הלך כמו נדון למוות לביצוע גזר דינו. בראש שמוט נכנס לסלון. ר' גדליה קיבלו בברכה חמה ביושבו על כסא ומראהו הוטב בהרבה. מצב רוחו של מנחם מנדל השתנה מעצבות לשמחה. ר' גדליה פתח את

דבריו, שחשב הרבה על נימוקיו של מנחם מנדל, שה' מזווג שידוכים ועליו יש לסמוך ולקבל גם פשרה מסוימת בהבנה ובאהבה. מנחם מנדל נכנס לתוך דבריו של אדוניו והחל למנות את יתרונות של משה ושכאטיליה תהיה אצלו מלכה, במקום זה נזכר ר' גדליה את ברכתו לפני שנים רבות, של הצדיק ר' פייוויל המגיד, שבירך את כאטיליה עבור מעשה הנדבנות שלה ואמר שהיא תהיה מלכה בישראל. ר' גדליה הסכים לשידוך המוצע והטיל על מנחם מנדל להשלים את המלאכה.

הוחלט לערוך את החתונה כעבור כמה שבועות, שבת לאחר חג השבועות. לחששות של ר' גדליה שמא בתו כאטיליה לא תסכים לשידוך לא היה כל יסוד, הבת גילתה שביעות רצון מוחלטת להתחתן עם משה, אותו הכירה משנות ילדותם ורק הבדל מעמדות מנע התקרבות יותר אינטימית ביניהם. החתונה נערכה ברוב פאר, במשך שבוע שלם קוימו טכסים לפי כל כללי המסורת, שבעה ימי משתה לכל סוגי אורחים התקיימו בפאר ושפע. כל מי ומי השתתף בשמחה, יהודים מפשוטי עם עד חכמי הדור וגבירים המכובדים ביותר, גם פריצים ונציגי השלטונות לא-יהודים היו בין המוזמנים. דאגו גם לערוך סעודה לפועלים. שמחה שכזו לא זכרו בריבניק ובכל הסביבה.

במשך כל ימי השמחה הרגיש עצמו ר' גדליה מאד חלש וכמעט לא ירד מהספה. כשאחרוני האורחים עזבו את הבית והזוג הצעיר החל בהכנות לנסיעה לביתם, קרא ר' גדליה לחדרו את חתנו וגילה לפניו את מצבו, החתונה הייתה מעבר לאפשרויות שלו, בעיקר שחובות מכל הצדדים לוחצים עליו ומחלתו רק מגבירה את המצב העגום. במשך כל אותה שיחה ישב משה וראשו שמוט, הוא הרגיש את עצמו אשם, שהכניס את חותנו להוצאות שכאלה, הוא ניסה להצטדק, אבל ר' גדליה דחה בצחוק מאולץ את דבריו של משה, עלות החתונה אינה בכלל גורם במצבו, הוא חייב היה לערוך אותה ברוב פאר, על מנת לא לגלות לעולם העסקי את המשבר הפיננסי בו הוא שרוי. ר' גדליה ביטא בצער רב את כאיבו, שבמקום להעניק לחתנו נדוניה ראויה לשמה, הוא מדבר על קשיו הפיננסיים, כיסוי חוב לבנק, פירעון שטרות שזמן פירעונם עבר וחובות לספקים ונושים שונים. משה הרים את ראשו ובקולו הצלול הודיע לחותנו, שדאגות שהוא פירט זה עתה על חובותיו לחינם הן, משה נתן הוראה למנהל העסקים שלו לפרוע את כולם ללא כל דיחוי, וזה בוצע. ר' גדליה חייב רק לשמור על בריאותו, להמשיך בעסקיו ובעזרת השם בבוא הזמן הוא יהיה מסוגל להחזיר לו הכול כולל גם נדוניה. ר' גדליה כיסה בידיו הרועדות את פניו, דמעות נזלו מעיניו, הוא לא היה מסוגל להסתירן.

ה) המלחמה פרצה בעוצמה:

עוד באותו יום הגיע הזוג הצעיר במרכבה הדורה, רתומה בשני סוסים לבנים, לדרוהוביטש. משה רכש בית מפואר ברחוב מרכזי, רח' סאמבורסקה. אחיו של משה לאזער התגורר בעיר זו כבר מזמן מה. דרוהוביטש הייתה באותו זמן מושב כל משרדי השלטון המקומי והמרכזי. האחים ידעו למצוא קשרים מועילים במקומות הנכונים, דבר שהקל מאד בסידור עניינים עסקיים ואחרים הטעונים אישורים פורמאליים. העסקים של אחים גארטענבערג התרחבו וצמחו בהתמדה. הם הגיעו לרמה שאפשרה להם להתחרות בהצלחה לא מבוטלת עם הגביר הבלתי מעורער ר' ישראל ליברמן. מזל וברכה האירו להם פנים, כל הטרנים – שטחים שרכשו – הצליחו להביא תשואות בלתי רגילות, מעל ומעבר למצופה.

ר' ישראל ליברמן התבונן על המצב הזה בקנאה ושנאה בלתי נתונות לעצירה. היה זה מעבר להבנתו, איך זה קרה ששני אביונים מפשוטי עם מריבניק, הצליחו בצורה כה מדהימה.

ר' ישראל לא יכול הייה להשלים עם העובדה שהוא מאבד את מעמדו כגביר יחיד בשטח. לא חסרו גם טיפוסים שונים שהיו מביאים דברי רכילות לאוזני שני הצדדים, זה עוד הוסיף שמן למדורה.

האירוע שהיה בחזקת "הקש ששבר את גב הגמל", היה עסקה לרכישת שטח ענק שר' ישראל ליברמן סיים את כל משא ומתן לגביו, רק חסרה הייתה חתימה פורמאלית של הוועדה המחוזית שמושבה בדרוהוביטש. למחרת היום נודע ברבים שהשטח נרכש ע"י אחים גרטנברג, העסקה קיבלה את כל האישורים כדת וכדין. המכה הזו עברה את כל גבולות הסיבולת של ר' ישראל, הוא הבין שדומיננטיות שלו מתחמקת מידי, ושרבים שחייבים לו תודה עבור כל העזרה שהוא הושיט להם במצבים שונים, מתחמקים ממנו ומתקרבים לשנואי נפשו, האחים המחוצפים מריבניק. הגורל רצה שבאותו יום הגיעה לאוזניו שמועה, שהפיצו נושאי רכילות, שהאחים גרטענבערג הצליחו להעביר צינור לבור השכן שבבעלותו וסחבו משם דונג בכמויות גדולות. על זה לא יכול הייה ר' ישראל לעבור ללא תגובה הולמת. הוא שכר קבוצת בעלי כוח הזרוע, שהרסו את המתקן והבור של אחים גארטנבערג, ושני פועלים שעבדו במשמרת הלילה קיפחו את חייהם תחת המפולת. האירוע הטרגי הזה סימן את ראשיתה של תקופת המלחמה הבלתי מתפשרת בין שני הבתים, שהתמשכה עשרות בשנים. כל אמצעי היה כשר על מנת לפגוע אחד בשני. רבים מאזרחי הסביבה נפגעו ללא אשם, במקרים רבים בממון אבל גם בפגיעות בגוף ונפש.

תקופה זו הייתה שדה פורה להתהוות פשע ברמות שונות, גניבות, רמאויות, שוד, שחיתויות ועוד. הפשע הלך וגבר, התארגנו קבוצות בעלי זרוע שתמורת דמי חסות היו מוכנים לשמור על אינטרסים של בעלי עסקים. יושר לא השתלם בימים אלה, שוד ושבר ופחד בלתי מוסבר מצד בלתי צפוי איים על אזרחים. הפשע הלך וגבר ומרמה ספוראדית, החלו להתהוות קבוצות מאורגנות היטב.

לרשות ר' ישראל ליברמן עמדה קבוצה הכי יעילה ומאיימת בהנהגתו של פושע הקרוי לייביש הג'נג'. האחים גארטנברג לא הצליחו לגייס לעזרתם אנשי כוח הזרוע בבוריסלב, הם הוכרחו להביאם מערים אחרות. האלימות רבצה על כל העירה והרעילה את האווירה. בטחון ושלוות-נפש נעשו למצרך נדיר ביותר. פעולות אלימות מצד אחד זכו מיד לתגובת-נגד, וכך זה הלך במשך תקופה ארוכה למדי.

יום אחד קרה אירוע שהיה לו אימפקט רציני על הסיכסוך בין שתי המשפחות. בטערען חדש של האחים גארטנברג, החלו בעבודות חפירת בורות. באמצע יום העבודה הגיע לייביש הג'נג' בראש כנופייתו ותבע ממנהל האתר והפועלים לעזוב את המקום. הפועלים, בעיקר הפולנים, לא נבהלו ודרשו תשלום עבור יום עבודה. בסוף ההתמודדות הגיעו ממילים למכות, אחד מהפולנים נפצע קשה מאד. הכנופיה של לייביש השתלטה על המקום, הרסו את כל התחלות עבודה, והתבצרו על מנת לא להיות מופתעים מכנופיה שכנגד. הפעם החליטו האחים גארטנברג לשים לעניינים סוף ולהעביר את המקרה למסלול משפטי.

באחד מימי החורף לפני עלות השחר, כשבחוץ עוד שרר החושך וקור עז, ור' ישראל עוד ישן במיטתו שנת ישרים, נכנס לחדר השינה המשרת והעיר את ר' ישראל בבהלה. המשרת עשה זאת בפקודת המזכיר שכבר ישב במשרדו רכון על ערימת ניירות. ר' ישראל מופתע נכנס למשרד ושאל, מה סיבת הבהלה. המזכיר גילה שהגוי הנאמן שלהם הביא מדרוהוביטש מבית-המשפט את פרטי כתבי-האישום שהגישו האחים גארטנברעג נגד ר' ישראל. הגוי משרתם עשה זאת מחוץ לשורת הדין כטובה אישית, על מנת לאפשר להם ללמוד את הפרטים ולהכין את כל הדרוש להגנה מפני האשמות מאד חמורות, כמו השגת גבול, שוד, הפעלת כוח, רצח ונזקים גדולים למפעל של האחים גארטנברעג.

ר' ישראל, מודאג, התמלא כעס שלא אפשר לו להתרכז ולחשוב בהגיון. הוא פסע בחדר מצד לצד והשמיע איומים נוראים שיפעיל נגד הפושעים מריבניק. השנאה ותאוות הנקם העבירו אותו מדעתו. השמש, מבוהל, ניגש לר' ישראל והזכיר לו שהגיע זמן התפילה ושקהל המתפללים הקבועים ממתינים לו בחוסר סבלנות. זה הצליח להחזיר את ר' ישראל למציאות.

תוך כדי תפילה צץ במוחו רעיון, שבעצם אין מקום לדאגה, לא הוא ביצע את המעשים החמורים שמיחסים לו בכתב האישום, כל זה עשה לייביש הג'ינג'י שנעלם מהזירה בהיוודע מה שצפוי לו. לכן אין מה לחשוש, לא יהיה את מי לחקור ולהוכיח שהכל נעשה ביוזמתו של ר' ישראל. שמח וטוב לב התיישב ר' ישראל בתום התפילה בראש השולחן הערוך לסעודת הבוקר, כמנהג יום ביומו. עוד באותו יום נסע ר' ישראל בליווי המזכיר ומנהל חשבונות שלו לעו"ד בדרוהוביטש.

מהלך המשפט לא התקדם לפי הסצנריו של ר' ישראל. האחים גארטענבערג הכינו את עצמם היטיב להתמודדות. הם העריכו שקו ההגנה של ר' ישראל יהיה לזרוק את כל האשמה על פושע, להעלים אותו, כך ללא העדות המרשיעה, הוא יוכל לטעון לחפותו וליהנות מהספק. האחים גארטענבערג, ששבילי המשפט היו מוכרים להם, מצאו איש שבעדותו סיפר ששמע את כל השיחה בין ר' ישראל ולייביש ותיאר לפני השופטים את ההוראות שנתן הנאשם לשליחו לייביש. ר' ישראל לא היה מסוגל להבין איך הגיעו כל הפרטים של שיחתו עם לייביש שהיו בארבע עיניים, אל העד מטעם האחים גארטענבערג.. כל התחבולות של עו"ד של ר' ישראל ליבערמאן לא הצליחו להסיט את העד מעדותו.

המשפט הזה התפרסם בכל הסביבה ובפי הבריות נקרא "דער גרוסער פרוצעס", המשפט הגדול, שנהפך לנקודת מיפנה במעמדו של ר' ישראל ליברמן. הוא חייב הייה לקבל את העובדה, שתקופת היותו הגביר הדומיננטי היחיד בכל הסביבה הסתיימה ושהאחים המחוצפים מריבניק עלו עליו. שנאתו אליהם הלכה וגברה ועמוק בליבו הוא קיווה, שיום יבוא והוא ישלם להם כגמולם.

הצלחה בעסקים שלו הלכה וירדה בהתמדה, המזל הפנה לו עורף, מקורות עושרו החלו להצטמצם. אבל תהליך זה לא שינה את יחסו אל אנשים שפנו לעזרתו, וגם הכנסת האורחים שלו לא פסקה. הוא המשיך לנהוג כיאה לר' ישראל ליברמן הגביר.

(ו) בממלכתה של כאטיליה:

משה עשה את כל האפשרי על מנת להבטיח לאשתו המיוחסת חיי אושר. לא נראו באופק סיבות שבכוחן היה להפר את שלוות נפשם של הזוג הצעיר. עושרו של משה צמח בהתמדה. כשנה לאחר החתונה פגע במשפחה אסון, ההורים של כאטיליה נפטרו, קודם ר' גדליה אביה וכעבור כמה חודשים גם אמא. לכטיליה לא נשארה בעולם נפש קרובה מחוץ למשה בעלה.

במשך מספר שנים היא הביאה לעולם ארבעה ילדים, שמילאו באושר את חייה באותן מספר השנים. לא הייתה כל סיבה אובייקטיבית להפרת שלוות נפשה של כאטיליה. בשנים הראשונות של נישואיהם, כטיליה לא הייתה מאושרת במלואו. מדי פעם היו אי-הבנות בין הזוג, דבר שלעתים קרובות הפריע לשלום-בית. האשם העיקרי במצב זה היה טמון בהבדלי אופי בין שני בני הזוג. משה נשאר איש מוגבל וסגור רק על מטרה אחת, להגדיל את עושרו. לכאטיליה היו נטיות ושאיפות לגמרי אחרות. היא ירשה מאביה עדין הנפש גישה פילוסופית לחיים. עושר הוא אינו אלמנט בעל יציבות מובטחת, הוא בא והולך לעתים קרובות. לעשות משאיפה לעושר מטרה דומיננטית ועיקרית בחיים, הוא אפילו מסוכן, כי הכשלון חלילה בהשגת מטרה זו, יכול לגרום לאכזבה קשה, שברון הלב ואבוד צלם האדם. לכאטיליה הייה העושר רק אמצעי להשגת מטרות נעלות, כמו עזרה לנצרכים, שהגורל לא האיר להם פנים והם חיים בדוחק ובעוני מנוון. כאטיליה התגייסה לפעול למטרה נעלה זו. משה לא היה מסוגל להבין, איך אישתו העדינה, בעלת ההשכלה, יכולה לשבת עם נשים מלוכלכות, רכלניות ולדון אתן ימים שלמים. משה הציק לאשתו תקופה ארוכה. כאטיליה שתקה והמשיכה בדרכה ומעשיה. פעם כשהרגישה שאין בכוחה לשאת את הטרדנות מצד בעלה, היא אמרה לו בקול שקט אבל מאד חריף במשמעותו, שכל הכסף שהוא סולד לו כל כך אינו מספיק לאדם בעולם הזה, הוא חייב גם לדאוג למעשים טובים למען לזכות לעולם הבא.

חוץ מזה היא הזכירה את הסכמתם לפני החתונה, שהוא לא יתערב בעניינים שלה והיא לא תתערב בנפט ודונג שלו, שלעסק הזה הוא מקדיש את כל החיים. משה התמלא רחמים לאישה עדינת נפש זו לה הוא זכה במזל. הוא הבין שלבחורה ברמתה הגיע בעל למדן, מבית טוב, בעל תכונות נעלות. הוא שכינהו "משה גוי", שזכה לאושר שכזה, חייב לשנות את התנהגותו. הוא החליט לעזוב אותה לנפשה ולא לעמוד בדרכה בפעילותה לצורכי ציבור, לפי הבנתה. כאטיליה הגבירה את פעולותיה

לטובת אנשים במצוקה, היא נבחרה לשמש יו"ר בארגונים קיימים וגם הקימה חדשים. בביתה התקיימו יום יום ישיבות ודיונים בכל מקרה שהובא לדיון. בשולחן צדדי ישבה בחורה צעירה כבת שמונה-עשרה בשם רבקה-רחל וניהלה פרוטוקולים. היא גם הייתה עוברת בין תורמים שונים לגבות את הסכומים שהתחייבו. את עבודתה זו עשתה ביעילות רבה ובחן מיוחד שהיקשה לסרב לה. היא הייתה ידה הימנית של כאטיליה, שאהבה והעריכה אותה מאד.

האמא של רבקה-זלטה לא הייתה מרוצה מעיסוק זה של בְּתָהּ. היא חשבה שבחורה צעירה וכשרונית כמוה, מסוגלת למצוא עבודה שתכניס לביתם החי בדוחק, קצת עזרה. העובדה שאחותה המבוגרת של רבקה עמדה להתחתן עם בחור ישיבה – החמירה את המצב. רבקה לא הייתה מוכנה לוותר על עבודתה ההתנדבותית במחיצתה של גברת גארטנבערג המכובדת.

יום אחד בקשה כאטיליה את רבקה להזמין לשיחה את אימא שלה זלטה. זלטה הייתה מאד סקרנית לדעת מה רוצה גב' גארטנברג ממנה, היא חקרה את רבקה בתה, אבל גם לה לא הייתה תשובה. לאחר הביקור אצל גב' גארטנברג, היחס של זלטה לעבודתה ההתנדבותית של בתה רבקה במחיצתה של גב' גרטנברג השתנה ללא הכיר, היא הבינה את חשיבות הפעולות שלהן לטובת הזולת, היא אפילו עודדה את רבקה להמשיך ביתר שאת בעבודתה.

כתוצאה מהביקור אצל גב' גארטנבערג, הדאגות של זלטה לחתונה של הבת הבוגרת ירדו מן הפרק, לא חסר ממון לדירה, ריהוט, ציוד אפילו נשאר מספיק כסף לשכירות חנות למכירת מזון בשביל אחות של רבקה, בה היא עסקה לאחר החתונה.

גב' גארטנברג הייתה מגייסת נשים ממעמד בינוני ויותר עשיר להרחבת פעולות סוציאליות בסביבה. היא גם דאגה לפעולות תרבות וחברה. חגיגות פורים נהפכו אצלה למסורת. הבית שלה הייה פתוח במשך כל היום למבקרים שכובדו בכל טוב. כל המהומה בבית לא הייתה לרוחו של משה, הוא שתק ולא השתתף באירועים, למורת רוחה של כאטיליה.

רק לפנות ערב לקרת הסעודה המסורתית, בה כיכב משה הוא חזר הביתה. לסעודה זו הוזמנו כל מכובדים של העיר מאחינו בני ישראל, וגם כל מי ומי מאנשי השלטון המקומי והמרכזי לא יהודים. הבולטים ביניהם היה ראש העיר, שופט בית המשפט, קצין המשטרה, נציג של ראש המחוז ועוד בעלי שררה אחרים. משה סבל מרגש נחיתות בגלל ידיעתו הדלה מאד בשפות השולטות, פולנית וגרמנית, הוא ניסה ללמוד אבל ללא הצלחה. לצורך ניהול שיחות על-יד השולחן עם הפריצים, ואורחים רמי מעלה המוזמנים, הוא גייס את המלומד בכל השטחים ר' יוסף הרש שטרנבך. הסעודה

הייתה מפוארת והגוים נהנו יותר מהזלילה מאשר מפטפוטי סרק של ר' יוסף. הם שמו לב יותר ליהודי הגביר השותק, שממנו צומחת להם תועלת רבה בהזדמנויות שונות. לפתע ביקש ראש העיר רשות הדיבור. שתיקה מוחלטת השתררה בחדר. ראש העיר בקול מהוסס הודיע שבתוקף החלטת השלטונות עומדים להקים בעיר "אוכרונקה" – בית יתומים לילדים נוצריים בניהול הכנסייה - הנזירות. היות שאין מובטח מימון בתקציב, מומלץ ע"י השלטון המרכזי לפנות למספר בעלי אמצעים לתרום סכומים בהתאם ליכולתם למטרה נעלה הזו.

משה נכנס להלם, עיניה של כאטיליה בערו מכעס, איך האנטישמיים האלה מרשים לעצמם לדרוש כספים להקמת בית יתומים לילדי הנוצרים, ומה ליתומים היהודיים? אפליה שכזו זועקת לשמיים. יהודים הם הרוב בעיר, הם משלמי מסים העיקריים, והנה לך דרישה בחזקת איפה ואיפה. הסעודה התקרבה לסיומה, משה באי-רצון הרים את קולו לדברי ברכה ובפולגנית קלוקלת הבטיח לחשוב על הצעתו של ראש העיר ולהשתדל לענות בחיוב. האורחים התפזרו, משה וכטיליה נשארו בחדר האוכל הענק במקומם מהורהרים. כאטיליה שברה את השתיקה, ובקשה ממשה להקציב סכום של עשרת אלפים גולדן להקמת בית יתומים יהודי.

משה סירב ברוגז, אבל כטיליה עמדה על שלה, היא הזכירה למשה שאביה השאיר לה את רכושו בהסכמת משה, לכן היא מבקשת לממש את הרכוש ומשם לקחת את המימון לבניית הבית. רוגזו של משה עוד גבר, הם הלכו לחדר השינה, נשכבו במיטותיהם, שינה נעדרה מעיניהם, הם לא החליפו ביניהם אף מילה.

ז) המשבר הראשון בתעשייה הבוריסלאבית:

בשנת 1885 פרץ משבר חריף בתעשייה פרימיטיבית של הפקת שמן אדמה ודונג בבוריסלב. בתחילה לאף אחד לא הייה הסבר לתופעה זו. סוחרים מערים גדולות היו באים לבוריסלאב ולסביבתה וקונים את כל הכמות של מוצרים הנ"ל, שבעלי הקשרעס [מתקנים להפקה] הצליחו להפיק. לפתע ביקורי הקונים נעשו איטיים עד שנפסקו לגמרי. בעלי הקשרעס המשיכו לייצר עד שהתוצרת שהצטברה בלי דורש, תפסה את כל המקומות לאחסנה, וגם נגמרו מקורות המימון. עם חלוף הזמן הגיעו כששת אלפים משפחות העוסקים בתעשייה האמורה והקשורים בה בעקיפין, עד פת לחם וגם לרעב ממש. נשארו בשוק רק הגבירים ליברמן והאחים גרטנברג, להם הייתה נשימה ארוכה. התהליך הזה של האי-ודאות נמשך זמן מה. בעת ההיא צצו בשדות בוריסלאב מתקנים ענקיים מעץ. כל זמן שהעסקים הלכו כרגיל, אף אחד לא הייה מוטרד מהם, אבל כשהגיעה הצרה הזאת של משבר בעסקים, הצביעו החכמים על המתקנים המוזרים כמקור לכל הצרות. הגיעה גם שמועה ובהמשך גם הוכחות ממש.

בעלי יוזמה וביניהם יהודים עשירים שבוינה, הקימו בית חרושת ענק, שמייצר נפט נקי כשלג וכוח בעירה שלו הוא כמו שמש. גם מוצרי לוואי שונים וביניהם פאראפין שממנו מייצרים נרות לבנים בעלי בעירה נקייה ובהירה. כל המוצרים הצטיינו במחירם הזול. ברור הייה לכל שלתעשייה הפרימיטיבית של יהודי בוריסלאב לא הייה כל סיכוי, להתחרות עם מתקנים מודרניים שהומצאו באמריקה. לבוריסלאב החלו להגיע אנשים לא יהודים, שליחי בנקים גדולים מווינה, שהחליטו להיכנס להפקה ולניצול של אוצרות הנפט מאדמת בוריסלב והסביבה. תוך זמן קצר הוקמו מתקני ענק מברזל ועבודות ההפקה נעשו בעזרת מכונות מודרניות. לפועלים יהודים לא הייתה דריסת רגל במפעלים אלה, התקבלו שם רק עובדים לא יהודים ובעיקר מאזורים, שהובאו ממקומות אחרים. בין היהודים נשארו מעטים שאיך שהוא החזיקו מעמד בימים קשים אלה. הם האמינו בעתיד וורוד שיצמח לכל מתעשיית הנפט ההולכת ומתפתחת בצעדי ענק.

יוסף הרש שטרנבך, הלמדן והפילוסוף, הייה ידוע בעיר כבעל אידיאות פנטסטיות ותוכניות שונות, שברוב המקרים לא הגיעו למימושן. סתם יהודי מוזר, בעל חלומות. בזמנים ההם של משבר קשה הוא התהלך מהורהר ובראשו התגבש רעיון מהפכני. הוא גילה לאחיו הצעיר מרדכי את פרטי הרעיון. בית-חרושת [בית-זיקוק] מוביל את החומר הגלמי מבוריסלב לווינה, שם הוא מזקק אותו ומיצר נפט מזוקק ומוצרי-לווי

שונים כולל פאראפין לייצור נרות. את התוצרת הגמורה הוא שוב מוביל לערי גליציה בסביבתנו על מנת לשוקו. ההיגיון הבריא מכתוב להקים בית זיקוק חדש פה במקום ולחסוך בהוצאות הובלה, פריקה וסבלות גדולים למדי ובעיקר זמן יקר. מרדכי בחור חרוץ אבל בעל אינטליגנציה חסרה, נדלק לרעיון והציע מיד לגשת למימוש הפרויקט המבטיח הזה. כמימון הדרוש לביצוע המשימה, הוא הציע את החסכונות שברשותם בסך עשרת אלפים גולדן.

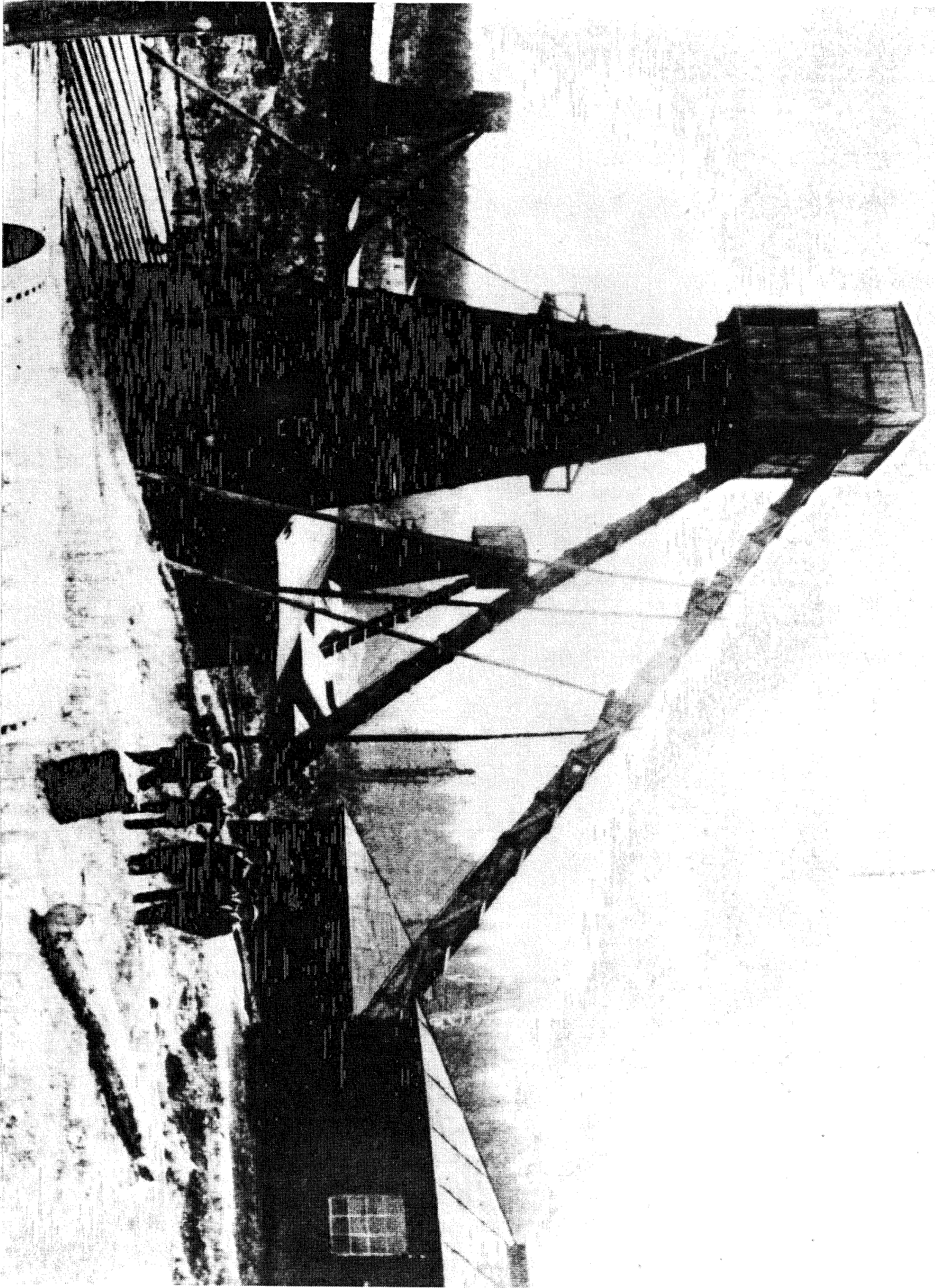
יוסף הרש הבין את בורותו של אחיו, לכן הוא בסבלנות הסביר לאחיו את העיקרון של הקמת חברה, שרק היא תוכל לגייס אמצעים מספיקים למימוש פרויקט כה גדול. עשרת אלפים גולדן שלהם אפילו לא יספיקו לקניית מכונות, והיכן מגרש, בניינים, ארובות-ענק, דמי הוצאת רישיון ועוד. בהמשך הערב מרדכי שתק ולא הפריע לאחיו השקוע במחשבותיו למדוד את החדר. כעבור מספר שבועות הודיע יוסף הרש לאחיו הנדהם, שהיום בערב מתקיים כנס ליסוד החברה. מרדכי שאל בחוסר-אמון – מי הם החברה? פה יוסף הרש נתן לאחיו הרצאה על הקמת חברה, על הפרוצדורה הנדרשת, על החוזה ותקנות וכו'. מרדכי אבד לגמרי את ראשו: "על איזה אנשים מדובר?" שאל בתמיהה. "במשפחת גולדהאמר, האב הפריץ המפורסם, הגביר הידוע ובנו העו"ד", ענה יוסף בגאווה. להתפעלותו של מרדכי לא הייה גבול, משפחת גולדהמר הרחוקה מיהדות, המתבוללת לגמרי, הכי מפורסמת בכל הסביבה, היא תיכנס לשותפות איתם! לא להאמין! לא להאמין! כעבור מספר ימים הוזמנו האחים שטרנבאך לבית גולדהאמר.

ממש ארמון מפואר ברח' ראשי, סאמבורסקה. גולדהאמר הבן העו"ד, קרא לפני הנאספים את חוזה ההתאגדות ויתר מסמכים וגם פרוטוקול של ההתכנסות. כל הנוגעים בדבר חתמו ונדברו להיפגש אצל נוטריון לאישור פורמאלי של המסמכים. הפריץ גולדהאמר העמיד לרשות החברה מגרש מתאים להקמת בית הזיקוק.

את עבודות ההכנה של המגרש ניהל ר' יוסף עצמו. העבודה התקדמה במלא הקיטור. יוסף שחשב על הכל, לפתע נזכר שעל דבר עיקרי לא חשבו, את העיקר הם שכחו. אם יוקם הבניין ויותקן כל הציוד, מהיכן הם יקבלו את שמן-האדמה, חומר גלם העיקרי לזיקוק? לימים ראשונים אפשר לקנות את המלאי שהצטבר אצל יהודים וגם לחתום איתם חוזים על הספקה סדירה של השמן. פירוש הדבר לחדש את ההפקה שנעצרה כליל בתקופת המשבר. אבל דבר זה דורש הגדלת השקעה בפרויקט בסכום ניכר. הפריץ גולדהמר לא הייה מוכן להכניס עוד כספים לעניין שבקושי הסכים להשתתף בו. יוסף גייס את כל כוחותיו לשכנע את הפריץ, שלא לוותר על עסק שכל עתידו

הוורוד לפניו. הוא ניבא שכל העולם ייכנס למרוץ מטורף להשגת כל טיפה של נפט. הפריץ השתכנע והזרים את הכסף .

על מרדכי הוטל התפקיד להתקשר עם יהודי בוריסלב בעלי קושרעס להחיות את מפעליהם. הם נענו בשמחה, פשוט קמו לתחייה. העבודה החלה בכל עצמתה, תעשיית הנפט בבוריסלב לא תמה. רק כמה מאות פועלים לניקוי דונג, שנקראו "לאפאקים", שפעם השתייכו למעמד מכובד, הלכו ונעשו אביונים, אבדו ממש את צלם האדם.

ח) הניסיון של יוסף הערש שטרנבאך:

יוסף הערש השיג רקורד במימוש פרויקט, שעל פניו נראה כדמיוני ביותר. לא עברה שנה ובית הזיקוק עמד ברובו על תילו. נשאר עוד מה לעשות, אבל אפשר היה להפעילו כבר במצבו הקיים. יוסף הרש השקיע את כל כוחותיו בביצוע הפרויקט. בריאותו נפגעה, אבל הוא המשיך לפעול בשארית כוחותיו.

המחשבה שאפשר לתכנן את חנוכת הבית בכל הפאר הדרוש, להזמין את המכובדים, את כל המי ומי, נתנה לו זריקת מוטיבציה למשוך בעול. כשהתקרב המועד המאושר, נפלה פצצה מצד בלתי צפוי. הרישיון להפעלת העסק לא התקבל. העו"ד גולדהאמר חזר מלבוב ובפיו בשורת איוב. בוועדת התיעוש, הממונה על כל התעשיות בשטח גאליציה, עושים קשיים ומבלי לנמק לא מוכנים לתת רישיון. אחד המכירים של העו"ד גילה לו, שכל העניין תלוי בהוראות שמקורם בשלטונות בווינה. נסיעתו של העו"ד לווינה לא תרמה כלום לפתרון העניין. התברר לו שמוסדות בנקאיים בעלי השפעה בוחשים בקדירה. הם לוחצים על המוסדות שלא לתת רישיונות להקמת מפעלים מתחרים, המסכנים את האינטרסים שלהם. עוד על גזירה קשה נודע לעו"ד בווינה. משרד הממונה על בניה שמושב בקראקוב, שגם בה המוסדות הבנקאיים היו בעלי השפעה, הוציא תקנה שכל בעל מתקן-קאשרע, שמוקם בשטח פחות מ-750 מ'ר, לא יוכל להמשיך בעבודה. תוך זמן קצר יש להרסם, הסרבנים יענשו. ידיד של עו"ד גולדהמר, אותו פגש בווינה, יעץ לו להתחיל בעבודה ולא לצפות לקבלת רישיון, אבל לדאוג שלא לפרסם את הדבר. הוחלט להפעיל את המיתקנים כאמור, בלי רעש ובלי חגיגות. המלאי של שמן אדמה שהצטבר במפעל שנרכש בבוריסלב מבעלי קאשרעס יהודים, הספיק לעבודה בתקופה מוגבלת. הבעיה הקשה שעמדה לפתרון, מהיכן להשיג הספקה סדירה, הלכה והחמירה.

בעלי מתקנים קטנים, שאוימו על-ידי רשע שונא ישראל שעבר מקרקוב לדרוהוביטש והחל לבצע את התקנות בעזרת המשטרה – נבהלו, ורבים מהם שעד כה התעלמו מהאיסור והמשיכו לעבוד במתקנים שחרגו ממסגרת התקנות, נאלצו להפסיק את העבודה. תעשיית הנפט מופעלת ע"י יהודים שוב עמדה בסכנת ביטול. מקור הספקה היחיד של חומר גלמי לבית הזיקוק גולדהאמר-שטרנבאך הלך והתמעט. התעשיינים הגדולים כמו ליברמן ואחים גרטנברג אמנם עבדו במלא הקצב, אבל מסיבה בלתי ברורה לא היו מוכנים למכור את השמן היקר.

האחים גארטנברג הקימו מספר רב של מיכלי ענק ואחסנו בהם את כל השמן המופק. בית הזיקוק החדש, כך קראו לו בסביבה, עמד לפני שוקת שבורה. יוסף הערש

בשברון-לב נסע לבוריסלב, לר' ישראל ליברמן, וביקש ממנו חסדים, לספק לו בשם הידידות ביניהם את השמן, שהוא בשבילו סם החיים בעת הזאת. ר' ישראל, שמע אותו בעניין, אבל בסוף פסק שלטובת כל הצדדים, הוא לא ימכור לו אף טיפה של החומר, זה ועוד הוא יעץ לו להתפטר מהעסק הזה בכל המהירות האפשרית.

יוסף הערש לא מסוגל היה לרדת לסוף דעתו של ר' ישראל. הוא עזב את ביתו מאוכזב ומיואש עד עומק נשמתו. ר' יוסף יצא לרחוב לחפש איזה מרכבה – "פיאקר" שיביא אותו לתחנת הרכבת, על מנת לחזור הביתה לדרוהוביטש. מהורהר מהמחשבות שהתרוצצו במוחו, הוא שמע לפתע קול הקורא את שמו, ושאלה לאן ברצונו להגיע. היה זה לאזער גארטנברג שישב במרכבתו המפוארת. הוא הזמינו לעלות ולהצטרף אליו כי גם הוא נוסע לדרוהוביטש. הדרך הייתה שקטה לאורך היער והאוויר ממש משכר. הם שתקו, יוסף הערש הדברן אפילו נמנם. לאזער החל בשיחה בשאלה שגרתית, "איך העסקים?" "איך יכולים להיות עסקים, כשאתם, ידידי הקרובים, לא רוצים למכור לי שמן שפנה דרוש לנו להבטיח עבודה סדירה של בית הזיקוק החדש?" לאזער ענה לו בתשובה. "איך נוכל למכור חומר שנחוץ לנו כאוויר לנשימה, כי אנו בתהליך מזורז להקמת בית זיקוק משלנו?". לאזער המשיך כי לדעתו אין לעסק שלהם שום סיכוי להישרדות, כי לא ישיגו חומר גלם משום מקום, לכן הוא מציע להם למכור מהר את העסק והוא בשם האחים גארטנברג, מציע הצעה מאוד נדיבה, להחזיר להם את כל השקעות שלהם בהקמת המפעל וליוסף הערש אף סכום כפול, דהיינו עשרת אלפים גולדן נוספים בהתחשב בעבודתו המאומצת במימוש הפרויקט.

יוסף הערש מופתע שתק ולפני שירד מהמרכבה, כי הם הגיעו כמעט לביתו, הוא הבטיח בחצי פה, להציג את העניין להחלטת השותפים. בצעדים איטיים עד לפתח ביתו, חזרה אליו רוח אופטימית לעתיד טוב לעסקם, והחליט בליבו אפילו לא לגלות לשותפים גולדהאמר את כל העניין.

יוסף הערש התעורר בבוקר ובליבו גמלה החלטה, לשכוח את כל העניין שחוה אתמול בבוריסלב ובעיקר את הצעתו של לאזר גארטנברג, ולא לספר דבר לשותפים בנדון. מוקדם בבוקר הוא הלך לביתו של הפריץ גולדהאמר, לדון בעניינים שוטפים. מיד עם כניסתו לחדר הישיבות, הרגיש באיזה אווירה מוזרה לא כתמול שלשום. הפריץ פסע בחדר הנה והנה וניכרה בפניו התרגשות לא מובנת. לפתע פנה ליוסף הערש בשאלה, מה דעתו להצעתו של הגרטנברגים. יוסף הערש הבין שלפריץ ידוע כל הסיפור ושאלו טעם להסתיר דבר, לכן הוא תיאר את הכול. גולדהמר רצה לשמוע כל פרט. יוסף הערש ישב כמו לפני חוקר חמור וענה על כל השאלות. הפריץ בסוף השיחה נתן ליוסף הרש הוראות ברורות, חד-משמעיות, לנהל משא ומתן מזורז עם אחים גארטנברג, במגמה לסיים את העניין בחיוב. הפריץ בעצמו לא רצה להיפגש עם האחים מריבניק, זה לא היה לכבודו, לכן הוא הטיל על יוסף הערש לנהל את העניין, להגיע להסכם ולהביאו בהקדם לחתימה אצל הנוטריון. על פניו של יוסף הערש הצטיירה אכזבה עמוקה, להפסיד כזו הזדמנות להשתלב בתעשייה שכל העתיד לפניה, הוא האמין שצריך לעבור את הגל העכור, את המשבר הזמני, ואז יסתדרו העניינים לטובתם. גולדהאמר הזקן הבחין וגם הבין את מצב רוחו של יוסף הערש והבטיח לו תמורה כספית נאותה בסיום העסקה. יוסף הערש ניסה להסביר שלא בכסף מדובר, אלא בסיכוי חשוב שהולך להם לאבוד, עם וויתור מהיר מדי על העסק שכל עתידו לפניו. גולדהמר הצעיר העו"ד שכל הזמן שתק, הרים את קולו בהצדיקו את גישתו העניינית של יוסף הערש. הזקן לא התרגז, אלא להיפך בקול אבהי אמר, שגם בנו וגם יוסף הערש צעירים מדי ולא תופסים את המהות של הסיטואציה המסובכת והמסוכנת בה הם נמצאים. מזל הוא גדול שהיצור בבית-הזיקוק שלהם נעצר בגלל חוסר חומר גלם, לו היו משיגים בדרך כלשהי חומר לעבודה עוד לחודש ימים היה קורה להם אסון, גם סגירת העסק, גם הפסד כל ההשקעות ועוד הסתבכות בחובות וקנסות. פועלים נגדם כוחות אפלים בעלי השפעה בחלונות הגבוהים, ושום דבר בעולם לא יעצור את זממם, לחסל את העסק המתחרה המפריע להם. כוחות רעים בעלי עוצמה רבה פועלים נגדם. יוסף הערש נזכר במלים של ר' ישראל ליברמן, ממש אותן אזהרות, אותן מחשבות, כנראה שהצדק איתם.

קניית בית-הזיקוק "גולדהאמר-שטרנבאך" ע"י האחים גארטנברג, הייתה בשבילם עסקה מוצלחת ביותר. אמנם המפעל הייה קטן מימדים, לעומת תוכניות גרנדיוזיות

שלהם, אבל יתרון גדול אחד שקול היה כנגד כל החסרונות, הוא היה מוכן מיד להפעלה. האחים גייסו מאות פועלים רובם גוים אבל גם יהודים, מינו יהודי כמנהל אדמיניסטרטיבי, את הצוות הטכני, מהנדסים וטכנאים רובם הביאו מחו"ל. המשרד הראשי פתחו במרכז העיר, למנהל המשרד מונה מנהל חשבונות בעל כישורים מיוחדים, שמו נתן אָפֶּעַל. העסק הופעל במלא הקצב. במקביל קנו האחים מגרשים גובלים ומיד החלו בהקמת מבנים ומיתקנים להרחבת המפעל בהתאם לתוכניות מקוריות.

המפעל קיבל בגלל היקפו את השם "בית-הזיקוק הגדול". מנהל המשרד הראשי, כאמור נתן אפּעל, הייה איש מיוחד במינו. נולד בבית אורתודוקסי, עילוי בלימודיו, הוסמך לרב, אבל לא קיבל משרה בגלל חוסר מקום מתאים. הוא נדד ממקום למקום, עסק בעבודות שונות. כשעזב את בית הוריו, החל אצלו שינוי, הוא גזר את הפאות, לבש בגדים של חילוניים. בעיקר הושפע מצורך ללמוד. הוא השתלם במיוחד בחשבונאות כמקצוע מאוד מקובל בימים אלה, אבל למד גם דיסציפלינות אחרות, למד בגימנסיה והשיג תעודת בוגרות. הושפע מאוד מתנועות ההשכלה, בעיקר ממשה מנדלסון. הוא לא הסכים לתנועות קיצוניות נגד הדת וגם ראה נזק בראשית הופעת רעיונות לאומיים. לקבוע שיהודים הם עם כשאר העמים, זה שמן למדורה האנטישמית, שטענה כי יהודים, הם לא עדה דתית, כפי שטענו המשכלים, אלא עם אגרסיבי השואף להשתלט על העולם כולו. נתן אפּעל הייה פעיל בשטח הפצת תרבות בין פשוטי-עם, אבל גם צעירים בעלי השכלה אקדמית העריכו את פועלו. בעת ההיא קמה תנועה מעורבת של צעירים יהודים ופולנים "ספויניה", שמטרתה הזדהות עם ערכי תרבות אוניברסאליים מערביים ופולניים. אפּעל נהפך לגורו שלהם. הוא לא יכול היה לסלוח לרבנות האורתודוקסית ולערב-רב החסידי את הסתגרותו בכעין גטו תרבותי ואת מניעת הדור הצעיר מלהיפתח לערכי העולם המודרני. הוא ראה באור התרבות המודרנית ואורח-החיים של העולם המתקדם את הישועה ליהדות, כעין משיח. לזרוק מעצמם את הבגדים המסורתיים, לגזור את הפאות ואת הזקנים, ללמוד וללמד – כל אלה יביאו תרופה לכל הצרות. בקיצור, אפּעל דגל בהתבוללות. לא להיות שונה מהסביבה אלא להשתלב בה ולחיות בהתאם. כשאפּעל עשה היכרות עם כאטיליה ופועלה, הוא ניסה לשכנע אותה שהשיטה שלה בטעות יסודה, מתן כסף לעניים מנציחה את העוני. כל הארגונים שהיא עומדת בראשם חייבים לשנות את דרך הפעולה הסוציאלית שלהם, ברוח אידיאות-האסימילציה בהן הוא דגל. כאטיליה דחתה את הגישה של אפּעל בשאט-נפש. היא למדה מבית אבא את מנהג הצדק המסורתי. אפּעל הבין שהוא מפסיד בהתמודדות זו, הוא המשיך לעזור לכאטיליה

כגזבר ופעל לפי גישתה. ההתנגדות לרעיונות של אפעל הייתה למעשה לנחלת רבים, אבל בחוגים של משכילים צעירים, כפי שהוזכר כבר, היו דעותיו מקובלות. יוסף הערש שטרנבאך העמיד לרשות חוג צעירים אלה אולם בביתו, שם אפעל ביקר עם שתי בנותיו בהתמדה. הרצאותיו היו ברמה גבוהה וזכו להערכה מאד חיובית. הוא נהפך לראש ומורם בכל החוג.

תלמיד חרוץ במיוחד גילה אפעל בדמותו של ינקלה פייארשטיין, אז עוד צעיר בימים. הוא לא הייה סטודנט, קרוא וכתוב ידע בקושי. אצל אביו, סוחר בהמות, לימודים לא נחשבו לנחוצים וגם לא הייתה אפשרות להקדיש להם זמן. כבר מגיל צעיר מאד הייה חייב לעזור לאביו במסחר. בגיל 15 הוא נחשב למומחה בענף מסחרי זה.

בגיל 20 יענקלה עזב את המסחר בבהמות. הוא התחתן עם בתו של לאזער גארטנברג, שדרש מחתנו להיכנס לעסקי הנפט. הוא החל את עבודתו במשרד הראשי של בית הזיקוק ואפעל קיבל הוראה ללמדו הכל, כולל גם קרוא וכתוב בשפות פולנית וגרמנית. אפעל הופתע חיש מהר מחריצותו ומכישורו של תלמידו. למרות קושי בשפות הוא במהירות תפס את הפרינציפ של ענף תעשיות הנפט. זכרונו הפנומינלי עזר לו להשתלם במהירות בשפות ונעשה למנהל מעשי של המשרד. הופעתו החיצונית הייתה מרשימה והוא גם התקבל בחוג של סטודנטים למרות מוצאו הנחות. הודות לכישורו הארגוני הוא רכש לו הרבה תומכים ומהר נעשה לראש ומנהיג של החוג "ספויניה".

י) בזכות של משפחת מגידים הקדושים:

המצב בביתה של רבקה רחל התדרדר מאוד. אחרי מותו של אביה, עול הפרנסה נפל על שכמה של אימא. היא סחבה סלים גדולים וכבדים עם בייגלס למכירה ולא התלוננה על מר גורלה. בפסח אחרון בו המסחר שלה הופסק, והייתה לה אפשרות לנוח, היא משום מה הרגישה חולשה בכל אבריה. בתום ימי החג, זלטה, אימא של רבקה רחל, קמה לפנות בוקר, לקחה את הסלים ויצאה מביתה בכיוון המאפיה של הביגלס. כבר בצעדים הראשונים היא הרגישה שחולשתה הולכת ומתגברת, אבל זלטה לא חשבה להרים את הידיים, "אני אתגבר!" כך היא לחשה חרישית לעצמה. היא הצליחה להגיע עד קצה של השוק הקטן, כוחותיה עזבוה, היא נעצרה מעולפת. נשים בשוק הרגישו במתרחש, הקימו צעקות לעזרה, שני גברתנים סחבו את זלטה אל ביתה והשכיבו אותה במיטה.

נשים הזעיקו את שתי הבנות של זלטה, הגיע גם לייזער הרויפה [הספר] שאמר בפסקנות שאין מה לעשות, יש להזמין דחוף דוקטור, אבל פטור ללא כלום גם אי אפשר, הוא בכל מקרה שם לה עלוקות מאחורי האוזניים, ורמז שהיא זקוקה לרחמים. בשמען את הבשורה המרה הקימו הנשים יללות, רק מלכה השכנה לקחה יוזמה, היא השתיקה את היללות, נגשה לחולה וניסתה לתת לה שתייה, ועל רבקה רחל היאפקדה לרוץ להביא את הדוקטור לאחובסקי, המוכר בכושרו המקצועי ובעיקר בלב רחום ובגישתו האנושית לעניים. גוי מיוחד במינו.

רבקה היססה, כי בבית לא הייתה פרוטה לשלם לדוקטור. אבל מלכה האיצה בה וממש דחפה אותה החוצה. הדוקטור הגיע, בדק את החולה, ניסה להרגיע אותה, רשם איזו תרופה והבטיח לבוא למחרת בבוקר לבדוק את המצב. גם הוא חזר על המלים של לייזר, שהחולה זקוקה להרבה רחמים. מלכה שלחה את רבקה לקנות את התרופות, נתנה לה את הכסף ורצה אחרי הדוקטור לברר את מצבה האמיתי של החולה. דוקטור לאחובסקי גילה לה שמצבה חמור מאוד אך אם החולה תחזיק מעמד עד הבוקר, יש לה סיכוי להישאר בחיים. מלכה גם דרשה מהבת הבכורה של החולה לבקש מבעלה, תלמיד ישיבה, לבוא עם כמה חברים לומר פרקי תהילים כל הלילה.

הבית בו גרו מלכה, זלאטה ואחרים הייה מפורסם בזה שבזמנו גרו בו הקדוש ר' פייוול המגיד עם ארבעת בניו שכולם נפטרו מזמן, אנשי העיר האמינו שהשכינה שרויה על הבית הישן הזה, ויוצאים ממנו בנים מוצלחים בני תורה ובנות צנועות וכשרות.

דוקטור לאחובסקי הגיע כמובטח למחרת בבוקר, שוב בדק את החולה ופסק שהיא תחייה, אבל תהייה מרותקת למיטה, כי לקתה "בפאראליז"- שיתוק. רבקה ששמעה ושהבינה רק את המלים שאימא תחייה, התמלאה באושר ושמחה. ד"ר לאחובסקי רשם תרופה ומסר לרבקה מעטפה בה הייה גם גולדן, מחיר המרשם.

לבית הגיע שליחה של כאטיליה ובקשה שרבקה תתייצב אצלה. רבקה נבהלה, שמא עברה על איזה איסור, ומיהרה לביתה של כאטיליה. כאטיליה לא התייחסה לעניינים של פעולתם המשותפת, אלא שאלה בשלום אימה והציעה לרבקה עזרה לתקופת מחלתה, עד שהיא תחזור לאיתנה. רבקה סירבה לקבל כל תמיכה ובעלבון עזבה את ביתה של כאטיליה. היא חזרה הביתה עצובה מאוד, התיישבה בפינה ושתקה.

רבקה לחצה ולא פסקה לשאול מה קרה אצל גב' גארטנברג אבל רבקה שתקה. בסוף היא נשברה ולא הצליחה לעמוד בסירובה לספר את כל מה שקרה אצל גב' גארטנברג. בינתיים נכנסה אותה שליחה של כאטיליה, ניגשה לרבקה, מסרה לה איזה חבילה ובשקט עזבה את החדר.

יא) הנסיעה הראשונה של משה גארטנברג לווינה:

כבר עברו מעל עשרים שנה שהאחים גארטנברג ניהלו את עסקיהם בהצלחה רבה. לאזער האמין שכל המזל בא להם בזכותו של משה. איפה שהוא מעמיד את רגלו צומח זהב. ובאמת עושרו של משה הייה גדול בהרבה מזה של אחיו לאזער. העריכו שברשותו של משה נמצאים מיליונים רבים של גולדנים. מוזר הייה הדבר, ששני אחים שמנהלים את עסקיהם בשותפות, אחד עובר על השני בעושרו, בהפרש כה גדול. הסיבה הייתה בשוני באופי של שני האחים. לאזער הייה בעל מעוף, ומוכן להסתכן בעסקים פרובלמטיים, שרווחים מבטיחים לא היו מטרתם הבדוקה. לא פעם קרה שמשה לא הייה מוכן להשתתף בעסקה כלשהי, לאזער התעקש, ניכנס לבד והפסיד הון רב. משה היה מחושב וזהיר מאוד בהשקעות, לכן הונו הלך וגדל בהתמדה. לאזער, שמספר עסקים מפוקפקים הביאו לו הפסדים רבים, למד בדרך הקשה שהצדק עם משה. אבל מה שנעשה אין כבר מה להשיב, הנזק לעושרו נגרם, והוא נשאר בעושרו הרחק מאחורי משה אחיו.

כשמשה החליט לנסוע לווינה, עמדו ברקע מספר בעיות שהכרחי הייה למצוא להן פתרון. סכום כסף ענק במזומן שנשמר אצלו בבית בכספת, לא הייה כל כך בטוח בפני גניבות ופגעי טבע בלתי צפויים. נוסף לכך הכסף מונח בלתי מנוצל, אינו מביא רבית וזה הפסד בטוח. הפתרון הוא לקחת את כל הכסף אתו לווינה ולאחר בדיקת מהימנותם של הבנקים הגדולים, להפקיד בהם את כספו.

עסקי נפט שעד כה הביאו רווחים ניכרים, בכל זאת לא כל כך בטוחים. לא תמיד יזרום הנפט בכמויות הדרושות. לכן יש לחפש איזה שהן השקעות אלטרנטיביות, וזה אפשרי רק בעיר הגדולה ווינה. משה החליט לקנות בווינה בית, לשם כך יהיה זה רצוי לצרף את כאטיליה לנסיעתו. צריך גם לדאוג למצוא אוניברסיטאות לשני בנים שמסיימים את ביה"ס התיכון. משה אף פעם לא ביקר בווינה, עיר גדולה שמבקרים בה אנשים חשובים, שכדאי לחפש דרך לקשור איתם יחסים וללמוד את דרכי התנהגותם. שנים הם מפעילים את בית הזיקוק הגדול על פי רישיון זמני שהשיג בזמנו גולדהאמר, חשוב מאוד למצוא דרך להשיג רישיון קבע.

כל האמור לעיל הצדיק את הנסיעה המתוכננת לווינה.

משה בחר למזל איזה יום שלישי, והחל בהכנות הדרושות. לא פעם התגנב ללבו חשש אם מוצדק להשאיר עסקים, בית כזה מפואר ללא בעלי הבית וילדים ללא הוריהם. אבל השתדל בכל זאת להתגבר. שבוע ימים לפני הנסיעה החלו לארוז מזוודות מעור משובח שקנה משה במיוחד לנסיעה זו, מיום ליום נעשה משה יותר לחוץ, הוא לא

הייה מוכן להודות בכך, אבל מהתנהגותו ניכר ש"הרייזה פיבער" [קדחת נסיעה] שולטת בו. לילה לפני היום המיועד משה לא עצם עיין, כל הזמן הציץ בשעון אומגה הזהב שלו, קם מהמיטה עם שחר, עצבני התרוצץ בכל פינה בבית ובגן, נכנס לאורווה לבדוק את שלום הסוסים, התנפל על העגלון שלא מטפל טוב בסוסים, בגן התפעל מיופי הטבע בתקופה זו של השנה, נכנס לחדר שינה והתרגז שכטאיליה ישנה בשקט במיטתה. מהרעש שהקים משה, פתחה כאטיליה את עיניה, ושאלה מבוהלת – מה השעה? משה ענה, "כבר אחרי שעה שבע", כאטיליה הסתובבה במיטתה לצד שני והמשיכה לישון, לא לפני שכבדה את בעלה הפרימיטיבי בתואר "יהודי מטורף".

לארוחת צהריים לכבוד הנסיעה הוזמנו האח לאזער, אפעל, יוסף הערש שטרנבך ואחרים. משה לא לקח שום דבר לפה והאיץ באחרים מהחשש שלא לאחר, לאזער צחק מעצבנותו של משה באומרו שעוד מספיק זמן הוא ישתעמם בתחנת הרכבת. בסוף המרכבה החלה בנסיעתה מלווה במילות פרידה האינסופיות. יוסף הערש שטרנבך אמר

בחצי צחוק – "משה גוי" בכל-זאת נשאר "משה גוי".

יב) רבקה רחל מוכרת בייגלס:

במשך שבועיים, זלאטע אימא של רבקה רחלה לחמה עם מצב בלתי יציב של מחלתה, כעבור זמן זה ד"ר לאחובסקי קבע שהיא תישאר בחיים, אבל הצד השמאלי של גופה יישאר משותק. ההחלמה היחסית הייתה איטית. קודם חזר לה כושר הדיבור, לאט החלה לרדת מהמיטה ולסחוב את גופה בחדר, גם עבודות במטבח פשוטות הצליחה לבצע. התהליך היה קשה ולקח מספר שבועות. עול הפרנסה נפל על רבקה רחלה, במשך כל חודשי הקיץ היא סחבה בכוחותיה הדלים את הסל הכבד ומכרה בייגלס. אנשים רחמו עליה וקנו אצלה, הפדיון הייה לא יותר גרוע מאשר של אימא. בחודשי החורף המצב נעשה קשה ללא נשוא.

האם הבינה שהבית עומד לפני סכנת רעב, רבקה רחלה בעצמה לא תוכל לפרנס בית עם שלשה ילדים ואם חולה. זלטא הבינה עם כאב לב גדול שהבן של'מ'לה בן ה-14 יצטרך לעזוב את הלימודים ולצאת לעבודה. למצוא עבודה לילד לא מפותח מבחינה פיזית, הייתה משימה בלתי אפשרית. שתדלנותה של גב' גארטנברג אצל אפעל, עזרה למצוא תפקיד של שליח במשרד הראשי של בית הזיקוק. המצב בבית התייצב. דלות הורגשה בכל פינה אבל רעב לא שרר בביתם. רבקה רחלה מצאה זמן להושיט עזרה לנצרכים, שמצבם הייה באמת מייאש. בעלי קאשערעס, שפעם נחשבו אמידים וכעת נושלו מפרנסה ע"י התקנות האנטישמיות, ירדו כל כך שגם לחם הייה חסר בביתם. רבקה הבינה שהיא לא יכולה להזניח לגמרי את עבודתה הסוציאלית וכל רגע חופשי, במקום לתת מנוח לגופה העייף, היא הקדישה לעזרה לארגונים של גב' גארטנברג.

במשך כל החורף גב' גארטנברג ובעלה משה ישבו בווינה, ואת עסקי הפילנתרופיה כאטיליה השאירה לטיפולו של אפעל. אפעל לא חסך במאמצים, אבל עשירי העיר לא פתחו בקלות את ארנקיהם, לכן הארגונים סבלו מחוסר אמצעים. אפעל כתב לווינה מכתבים זועקים לשמיים, בעיקר ציין את חוסרו של בית-זקנים. הוא ידע את שאיפתה של כאטיליה להקים בית-יתומים, אבל לא הסתיר את דעתו שבית-זקנים הוא בעל עדיפות עליונה.

רבקה רחלה לא הייתה מוכנה לעמוד בצד בזמנים כה קשים, ולמרות דאגות למצב משפחתה הייתה מקדישה זמן לעבודות צדקה. בשעות הערב הייתה חוזרת הביתה עייפה וקפואה, כי לקניית איזה בגד חם לא נמצאו כספים. היא כרגיל הייתה מתיישבת בפינת הבית, מחממת את אבריה ואוכלת קצת מרק חם שאימא הצליחה איכשהו להכין.

בערבים, בשעות אלה אימא שכבה במיטה ועל יד השולחן התכנסו חברים של שלמ'לה לשיחות על דא ועל הא. הבולט בן הדוברים הייה יונה בן התופרת העגונה. יונה, בוגר משלמ'לה בשנתיים, עבד בבית-הזיקוק כעוזר של מכונאי, שהיה גוי מבוגר. תמיד שיכור אבל בעל-מקצוע מעולה. יונה לא למד באופן שיטתי מחמת חוסר אמצעים, אבל הייה בחור בעל מחשבה חדה ותפיסה מהירה. הוא כאוטודידקט קרא הרבה, בעיקר ספרים פולניים. יונה אמץ לעצמו השקפת עולם סוציאליסטית ועל זה הירצה בערבי שיחה עם החברים בלהט בלתי רגיל. רבקה לא אהבה את הדעות של יונה, בעיקר כשהוא דיבר נגד הקאפיטאליסטים בעלי המפעלים, הנצלנים. רבקה פעם התערבה בשיחה וברוגז רב התקיפה את יונה, שהוא יורק לתוך הבאר ממנה הוא שותה מים חיים. יונה הסביר לה בסבלנות, שנצלנים אלה מתעשרים ממציצת דם הפועלים שעובדים בשכר רעב, בו בזמן שהם צוברים הון על חשבון מעמד הפועלים. תוך כדי הוויכוח ההולך ומתחמם, נכנס לחדר משה ראפופורט, בחור חסידי מבוגר יותר. רבקה שמחה והציגה לפניו את תוכן השאלה העומדת בחלוקי דעות. האורח החדש טען בזלזול שיונה מביע דעות שכאלה כיון שהוא מושפע מספרות הגויים. הוויכוח התלהט יותר ויותר, יונה נזכר לפתע שהוא חייב לבקר באיזה מקום ויצא בחיפזון מהבית. אחרי שכל יתר החברה עזבו, רבקה רחלה התיישבה שקטה מודאגת ששלמ'לה אחיה נפל להשפעתו של יונה, היא לא הרגישה איך שדמעות זולגות מעיניה.

יג) איך מקבלים את תואר האצילות:

כמעט כל החורף שהו משה וכאטיליה בווינה. אותות ראשונים של אביב העירו בלב כאטיליה את הגעגועים לביתה האמיתי, דרוהוביטש. המחשבה על פורים והמסורת של חלוקת כספים לנצרכים היו בין הגורמים החשובים להחלטה, שהגיע זמן לחזור. היה לה טוב ונעים פה בעיר הגדולה, אבל מכתבים של אפעל על מצבם החמור של העניים וקושי לגייס אמצעים לעזור להם, לא נתנו לה מנוח. "חייבים לחזור" היא אמרה למשה. הוא לא הסכים לדעתה. "אפשר לחזור אחרי פסח, מה בוער?" אבל כאטיליה לא וויתרה והם חזרו לפני פורים הביתה. הראשון שבא לבקרם, הייה נתן אפעל. כאטיליה מיד החלה בשיחה איתו. היא הזכירה את מכתביו ובעיקר ציינה את הסכמתה שבית-זקנים ברגע זה חשוב יותר מאשר בית-יתומים, חלום חייה.

כעת, היא המשיכה, יש סיכוי סביר מאוד להשיג סכום כסף גדול להקמת בית-זקנים. אפעל דרוך קלט כל מלה מפיה. כאטיליה סיפרה בפרוטרוט איך שהם הצליחו בווינה, הם קנו בית מפואר בשכונת יוקרה, הבנים נרשמו לאוניברסיטה והם מיד יעברו לגור בווינה, היא המשיכה לספר על הישגיו של משה, הם קשרו קשרים עם אנשים חשובים ביותר, הוזמנו לביתם והם גם ביקרו אצלם, הברון גוטמן והברון רוטשילד ואריסטוקרציה של ווינה נעשו לידידים שלהם. אמנם בימים הראשונים ניסה הברון גוטמן, שקיבל את תואר האצולה מהקיסר עצמו, לזלזל במשה בקשר למוצאו מעירה קטנה במזרח גליציה, והמסלול של התעשרותו המדהימה, אבל מנהל הבנק החשוב ששמע את הסיפור התרשם דווקא מעושרו של משה וקרא בהתלהבות ברכה לכבוד מלך תעשיות הנפט מר משה גארטנברג. ברגע זה שאל אפעל, זה מעניין מאד, אבל מה זה קשור למושב-זקנים? כאטיליה זרקה בו מבט של עלבון והמשיכה, "סבלנות, מר אפעל, סבלנות, תשמע עד הסוף". משה סבל רגש נחיתות לנוכח בעלי תוארי אצילות, אבל אחרי קומפלימנט ששמע מפיו של מנהל הבנק הוא התעודד והתחיל לחקור איך מקבלים מהקיסר אות-הצטיינות, לפחות את תואר האצולה "פון". הסבירו לו יודעי דבר, שלא מספיק עושר כספי, יש לעשות איזה מעשה מיוחד במינו בשטח חברתי, סוציאלי, זה הגורם הקובע. למשה זה נכנס לראש ועל כך הוא חושב כל הזמן, זאת האובססיה שלו בעת ההיא. הוא מוכן להשקיע סכום כסף מספיק גדול להקמת פרויקט בעל יעד ציבורי, שישא ויפאר את שמו לעולמי עד, אבל הוא לא יודע מה הוא צריך לעשות, פה כאטיליה רמזה במין צחוק ממזרי לאפעל למה כוונתה.

מה ששייך לי, התואר של אצילות אינו חשוב לי בכלל, אבל אם הדבר חשוב כל כך לבעלי, שמוכן לפתוח את ארנקו בגדול, אז צריך לפעול בכל המהירות האפשרית ולהציע לו מטרה כה חשובה כהקמת מושב-זקנים יהודי, "וזה, מר אפעל, תפקידך".

כל הזמן שכאטיליה ואפעל היו שקועים בשיחה בסלון, משה הסתובב בכל פינות הבית, בגן, באורווה ובכל מקום מצא פגמים. הכעס שלו גבר מרגע לרגע, הוא השתולל וצעק על כל העובדים ואיים לזרקם לכלבים, אי אפשר הייה לעצור בעדו. כאטיליה יצאה וסחבה אותו למשרדו, ובטון מפויס ושקט הסבירה לו שכל האכזבה ממצב ביתם היא לא אשמת אף אחד, אלא אחרי ביקורם בווינה המפוארת, כל דבר פה בבית נראה לו מוזנח ולא מספק. "משה בעלי היקר – האצילות מחייבת, כשחוזרים הביתה אחרי היעדרות של חודשים, יש לברך את העובדים, להעניק להם מתנות ולא לצרוח עליהם ולהעליב אותם". משה נרגע וחזר למחשבות על ווינה על אכזבות ורגעי סיפוק ושמחה. משה הוציא מתיקו את קבלות הבנק בו הוא הפקיד את מניותיו, הוא נזכר את דברי העו"ד, שהוא, משה גארטנברג, בעל שליטה באחד הבנקים החשובים בווינה. הוא כעס על הגביר גוטמן בעל שני תוארי האצולה שקיבל ישירות מהקיסר, מה המיוחד אצלו, שהוא מדבר יפה בגרמנית? אותי העריכו בעולם הפיננסי יותר ממנו. בהחלטיות הוא חשב לעצמו שעל אפם וחמתם של גוטמנים למיניהם, הוא ישיג את התואר בכל מחיר. כבר למחרת היום הוא יזם פגישה עם מנהל המשרד נתן אפעל, הוזמן גם עו"ד ולאחר דיון ממצה בנושא הגיעו להחלטה סופית. משה נכנס לחדר האוכל. על יד שולחן ערוך לסעודת ערב ישבו אשתו וילדיו. משה התיישב בראש השולחן כהרגלו והכריז – מגיע לנו מזל-טוב, אנו מקימים מושב-זקנים. "שיהיה בשעה טובה ומוצלחת" ענתה כאטיליה בהתרגשות, עיניה התמלאו דמעות שהחלו לאט לזלוג. משה נחשב כאיש בעל לב של אבן, הוא לא היה מוכן להראות חולשה לאף אחד, גם לא למשפחתו, אבל הפעם לא הצליח לעצור בעדו וגם הוא בכה מרוב התרגשות ואושר.

יד) חנוכת הבית במושב-הזקנים:

הבניין נבנה בקצב מדהים ולא עברה שנה עד לסיומו. בניין מרשים עמד על תילו באחד הרחובות הראשיים של העיר. הגיע הזמן לקבוע את יום חנוכת-הבית. אחרי שיקולים רבים נקבע שהאירוע יתקיים ביום ראשון אחרון של חודש יוני. לכאטיליה ומשה הייה זה ממש יום של חג. כאטיליה התרגשה מאוד וקשה הייה לה להאמין שחלום חייה הנה זה מתגשם. דמעות של שמחה זלגו מעיניה ללא הפסק. ביום המיועד משה וכאטיליה קמו מוקדם בבוקר, התלבשו בבגדי חג שתוכננו והוזמנו במיוחד לאירוע חשוב זה. משה צפה מחלון ביתו שנשקף לרחוב הראשי סאמבורסקה, מול הכנסייה הקתולית, לתנועה ולהתרחשויות ברחוב מתוך סקרנות מהולה בהתרגשות ודאגה להצלחת הטכס. מרגע לרגע גברה התלהבותו ממראה עיניו, אנשים רבים, יחידים, קבוצות, מי ברגל ומי ברכב, יהודים וגוים נהרו כולם בכיוון אחד, למקום הטכס. לפתע פרץ לבית יוסף הערש שטרנבך כולו מיוזע וצעק בהתרגשות, "צריך למהר, אנחנו מאחרים!!" משה וכאטיליה ירדו לגן שם עמדה מרכבה עם עגלון לבוש חגיגתי, מוכן ליציאה. הם הספיקו להתקדם רק עד הרחוב הראשי, כשקהל רב של אנשים עצר בגופם את המרכבה, תוך צעקות – הידד! וויבט! יחי משפחת גארטנברג! יחי! יחי! הייה צריך מאמץ גדול על מנת להתקדם בנסיעה איטית מאוד אל היעד. הרחובות היו מלאים אדם. גם בגן הבניין המצוחצח אי אפשר הייה לזוז. עם כניסתו של משה, כאטיליה והמלווים לרחבת הטכס, פרץ שוב הקהל בצעקות יחי משפחת גארטנברג האצילה, יחי! יחי! הקהל השתק כשקצין המחוז (סטרוסטא) ניגש לקיר הקדמי של הבית אליו הייה צמוד לוח שיש. הוא הוריד את הכיסוי וקרא את ההקדשה הכתובה באותיות זהב "מושב-זקנים יהודי, תרומה של כאטיליה ומשה גארטנברג, נוסד בשנת 1888". לאחר אקט זה הוא הוביל את הזוג גארטנברג אל שולחן קטן עליו הייה מונח מפתח סימבולי של הבית ומסר את המפתח למשה. משה לאחר היסוס קטן, ניגש אל ראש-העיר הזקן, ואמר: "המפתח הזה מגיע לבעל-הבית של כל העיר" ומסר לידיו את המפתח. ראש-העיר [פאן בורמישץ] לפי כללי הטכס העביר את המפתח לראש הקהל וזה מסר אותו למנהל-הבית, יוסף הערש שטרנבך. אחרי סידרת נאומים קצרים הפמליה הדומיננטית נכנסה לבניין, שם בפתח כיבדו אותם נשים בלחם ומלח. האולם הגדול בכניסה יועד לבית-הכנסת. הייה וויכוח גדול איזה אופי ואיך יקרא בית-הכנסת הזה. בסוף הוחלט שהוא יקרא "טמפל" ויהיה בעל אופי כללי כמקובל בעיר. בית-הכנסת הייה מפואר ומצויד בכלי-קודש היקרים ביותר. הרב הראשי המחוזי מטעם המלכות, פתח בנאום. קודם-כל השמיע תפילת "מי שברך"

לכבוד הקיסר, נציגים מטעם השלטון הנוכחים ומכובדים יהודים, ואז החל את שיר ההלל והתשבחות למעשה האצילי שעשה משה. בניין כזה מפואר ל-80 זקנים, זה ועוד, הוא גם ייצר קרן בסכום ענק בבנק, שמהריבית על ההשקעה אפשר יהיה לפרנס את דיירי הבית. הרב המשיך לפרט את הפעילות של משה וכאטיליה למען הנזקקים, שלא לדבר על אלפי מקומות עבודה לאזרחי העיר כולה. משה שמע בעיון רב ובלע כל מילה לכבודו, וחשב בליבו שהוא באמת איש אהוד על כל העיר. אחרי כיבוד משובח התפזר הקהל. שנים רבות דובר על הטכס הזה של חנוכת הבית של מושב זקנים בדרוהוביטש.

לפני בניין העירייה התאספו כבר משעות הבוקר המוקדמות מספר נשים, הן הקימו מהומה וצעקו שרצונן להיכנס לראש-העיר. בפתח עמד שוטר עירוני בלבוש מיוחד וחרב עקומה תלויה לו לצידו השמאלי. דמותו רצינית ורשמית אומרת כבוד. השוטר ניסה להשתיק את הנשים הבוכות וצועקות "אנו בצרה גדולה רוצות עזרה מראש-עירנו!"

השוטר הכיר חלק מהנשים משנות ילדותו וריחם עליהן, אבל הסביר לנשים, שאי-אפשר להפריע לראש-העיר הסגור במשרדו עם המזכיר וחותרם על מסמכים חשובים. הצעקות והבכי גברו, "הילדים שלנו בסגר בבית-המעצר של העירייה ומחר יבואו לקחת אותם למחנה צבאי בדרוהוביטש. אוי ואבוי לנו! הילדים שלנו המסכנים ייעלמו ולא נראה אותם לעולם". השוטר הבין את המצב, השתיק את הנשים המיואשות והבטיח שהוא בעצמו יעלה למשרדו של ראש-העיר ויציג לו את העניין. כעבור מספר דקות השוטר חזר ובישר לנשים, שהעניין נמסר לראש-העיר שהבטיח לעיין בדבר. בחוץ שרר קור עז של חודש כסלו ולשבת עצור בצריף העץ ששימש לבית-המעצר של העירייה, באמת היה קאטאסטרופלי. דבר היה מעורר רחמים אצל אדם בעל לב של אבן. השוטר חזר ואמר בשם ראש-העיר שהכל יהיה בסדר גמור.

ראש-העיר היהודי משה איציק קורנהאבער, שאל את מזכירו בכמה ילדים מדובר. המזכיר סיפר שהיום לפנות בוקר הוציאו שוטרים ארבעה ילדים מבתיים וסגרו אותם בצריף, מחר אמורים לבוא מדרוהוביטש שוטרים צבאיים ולהעבירם למחנה צבאי. על הסיפור הזה דיברו בעיר מזה חודשים. היה זה בקיץ זמן גיוס נערים לצבא, ליחידות מיוחדות – "זופאקיס", לתקופת שרות של 12 שנה. בסיום השרות הם היו זכאים למשרות ממשלתיות. ברחוב הראשי עמדו נציגי לשכת הגיוס וכל ילד שעבר הם פיתו ע"י מילוי כובעו במעות כסף וגם מנת כיסונים טעימה. הילדים הצעירים אלה חזרו מחדר, ובדרכם הביתה נפלו קורבן לפיתוי הזה. אמנם אוכל הם לא טעמו בכלל, אבל כסף לקחו בשמחה. לפי התקנון הענות לפיתיון האמור היוותה השלמת תהליך הגיוס. כעבור זמן בהתאם לצורך היו באים ומגייסים את המתנדבים שנפלו בפח. סירוב נחשב להשתמטות, ועונשים כבדים היו מנת חלקם.

ראש-העיר שמע את הסיפור ואמר, באמת הילדים בסכנה גדולה. ראש-העיר חשב רגע ופקד שליבוש הג'ינג'י יכנס לחדרו. זה אותו ליבוש שלפני כ-20 שנה היה מנהיג כנופיות בעלי הזרוע, שכל העיר רעדה מפחד ממנו. כעת הוא קיבל משרה כעוזר אישי לראש-העיר ואיש סודו. הוא נכנס במהירות למשרדו של משה איציק קורנהאבער

ראש-העיר. אחרי שיחה קצרה, הוא עזב את המשרד ובלי שאף אחד ירגיש נעלם מבניין העירייה.

משה איציק קרא את המזכיר, להמשך חתימת על המסמכים. הטכס הזה של החתימות חזר על עצמו מדי יום ביומו ונערך כמה שעות. הסיבה לכך נעוצה בעובדה שמשה איציק לא ידע קרוא וכתוב, רק בעזרת המזכיר הבין על מה הוא חותם וגם חתימה שכל כך הרבה פעמים תירגל, הלכה לו בקושי רב. אחרי סיום עבודת החתימות, הודיע משה איציק למזכירו שהוא יעדר מהמשרד מספר ימים, כי עליו לנסוע ללא כל דיחוי לסאמבור, לסידורים מאוד חשובים במוסדות הממשל המחוזי. כל הנסיעה הייתה אפופה באיזה מסתורין, שלא גילה לאיש. הנסיעה גם לא נערכה מיד כפי שאמר למזכירו, אלא בשעות הערב. בסודיות מוחלטת הצטרף לעגלתו לייבוש הג'ינג'י. הוא רמז בקריצת עין ממזרית לבוס, שהכל מסודר. בלי להוסיף מלה, משה איציק הבין והם המשיכו בנסיעה בשקט.

למחרת לפנות בוקר, הגיעו לבנין העירייה שוטרים, שהובילו משתמטים מכפרי הסביבה. הם באו לקחת את ארבעת העצורים בצריף ע"י בניין העירייה. כשנכנסו השוטרים לחצר העירייה, נתגלה לעיניהם תמונה מזעזעת, הצריף הרוס ומתחת המפולת לא נמצא איש. הם שאלו איפוא ראש העיר. התשובה שקיבלו, שמאתמול הוא נמצא מחוץ לעיר ויחזור רק בעוד כמה ימים. השוטרים עזבו את המקום. משה איציק בינתיים הגיע בחצות הלילה לדרוהוביטש. קור עז שרר בחוץ והוא החליט להיכנס לבית-ההארחה המקומי, להתחמם ולסעוד את ליבו. הוא וליבוש אכלו ושתו, אבל משה איציק נזכר שעליו למהר להגיע לסמבור, שם ממתנים לו עניינים חשובים, הקשורים בעיקר לעסקי הנפט הפרטיים שלו.

תעשיית הנפט בבוריסלב צמחה והתקדמה בצעדי ענק. ציוד מודרני החליף את המיתקנים הפרימיטיביים והמיושנים. העיר נהפכה מכפר נידח למרכז תעשייתי ומסחרי חשוב. בתהליך הזה היה למשה איציק חלק נכבד. לפני שנים, הוא ניהל בשותפות עם אביו עסק מצומצם של כמה קאשערעס. למזלו הוא קנה כמה חלקות אדמה, התקין ציוד מתקדם וזכה להצלחה בלתי רגילה. עושרו הלך וגדל בהתמדה. הוא גם נבחר לשמש כראש-העיר. איך הוא הצליח בכך? אף אחד לא ידע להסביר, אבל עובדה ששימש במשרה זו שנים רבות. משה איציק לא ידע קרוא וכתוב, אבל בעסקי מסחר הוא הייה ממש גאון. ראשות העיר שמשה לו כקרב קפיצה להגדיל את עושרו. לכבוד הוא דאג פחות. בעין בוחנת הוא עקב אחרי חלקות אדמה בעלות פוטנציאל ועשה כל דבר על מנת לשים עליהן את ידו.

כעת נודע לו, ממקורות סודיים משלו, שבית-משפט מחוזי שמושבו בעיר סאמבור, עומד לייסד ספר לרישום בעלות על קרקעות, בגבולות שטח שיפוטו של בוריסלב. משה איציק רצה להשפיע על נשיא בית-משפט מחוזי, שיסמך את ידידו שופט בית-משפט בדרוהוביטש, לבצע את רישום קרקעות באזור מרכזי בבוריסלב, שם הייה למשה איציק אינטרס מיוחד. אצל השופט מדרוהוביטש, השיכור המושחת, הוא יוכל להעביר כל דבר.

מחיר הקרקע בבוריסלב הייה במגמת התייקרות מתמדת, לכן בעלי חלקות אדמה לא מיהרו למכרן. התוכנית של משה איציק הייתה לרשום בעלות על קרקעות שהוא מעוניין בהן על שמו, ואז כל סרבן ימכור בלת ברירה, בתנאים שמשה איציק יציע. זו הסיבה שמשה איציק מיהר לסאמבור למרות תנאי דרך מסוכנים ביותר, ממש סכנת נפשות. בדרך זו הגיע משה איציק לכל שטח אדמה שברצונו הייה לרכשו. בעלי קרקעות שרצו להתגונן מפני הגזל ומסרו את העניין למשפט, תמיד הפסידו. לייביש, איש סודו של משה איציק, בכל מקרה מצא עדי-שקר שמוכנים היו להעיד בשבועה כל הדרוש לזכייה בהתמודדות.

בוריסלאב — פועלים יהודים עובדי בארות נפט, סוף המאה ה־19 או תחילת המאה ה־20

ביום אביבי חמים, נעצרה רכבת נוסעים בתחנה בבוריסלב. מספר אנשים יצאו ממנה כמנהג יום יום, מבלי לעורר תשומת לב מיוחדת. מהמחלקה הראשונה ירד נוסע יחיד, לבוש הדור, בבגדי קצין בעל דרגה מאוד גבוהה. אירוע בלתי רגיל, בתחנה קטנה של העיר. אנשים הביטו בדמות בלתי שגרתית זו כעל תופעה על-טבעית. האיש הרגיש עצמו שלא בנוח מתשומת-לב כל הנוכחים בתחנה. הוא ניגש אל העגלון, ובקש להסיעו אל ביתו של ראש-העיר. בין הסקרנים נמצא אחד, ששמע לפני זמן מה שלמשה איציק אמור להגיע אחיו הצעיר אביש, שהוא קצין גבוה. מפה לאוזן נפוצה הידיעה בכל העיירה. הקצין הגיע אל ביתו של משה איציק. האחים התחבקו בחום. מה קרה לך אביש? קרא משה איציק בהשתאות. אביש ענה "אני גנרל אדולף פאן קורנהבר". מזל טוב! קרא בשמחה משה איציק. המשפחה כולה התאספה לסעודה חגיגית. הסיפור, איך הגיע אביש לדרגת גנרל הוא מיוחד במינו. אביש הכניס לו לראש מגיל צעיר, שברצונו ללמוד בביה"ס לקאדטים. אביו התעניין ומצא שיש סיכוי מה להתקבל לביה"ס כזה בהונגריה, לאחר בחינות קבלה קפדניות. אביש למד הרבה וגם כשרוני הייה מילדות והצליח להתקבל. שנים רבות לא ביקר בבית, אביו מת והוא לא הצליח לקבל חופשה ללוויה. הוא עבד קשה, עלה מדרגה לדרגה במהירות, הודות לכישרונו ורצינותו. ביום שקיבל אישור להתמנותו לגנרל עם תואר כבוד "פון" הוא גם קיבל אישור לחופשת מולדת של חודש ימים. הוא כיוון את החופשה שהיא תכלול את יום האזכרה למות אביו. למרות שהוא בגיל 40 הגיע לדרגת גנרל, דבר נדיר ביותר, הוא לא שכח את מוצאו, את משפחתו ואת אביו. הוא אף פעם לא שכר אומר קדיש ("א קדיש זוגער") בימי הזכרה, אלא הטריד את עצמו לבית-הכנסת לתת כבוד לזכרו של אביו. כמו שהמנוי לדרגת גנרל בא לו בהפתעה, הוא החליט גם להפתיע את אחיו בביקורו הבלתי צפוי. בעירה חיש התפשטה הידיעה, על ביקור גנרל יהודי, אחיו של ראש העיר בבוריסלב. המקורבים יותר, ביקרו אותו בבית, אחרים חילקו ביניהם את רגש הגאווה, שבן-עירם זכה לכבוד כזה. יום האזכרה נפל בשנה זו ביום ששי. משה איציק ואביש הלכו לבית הכנסת הישן והמוכר. האווירה והתפילה עצמה, עברו בחגיגות. מתי מתפלל בבית-הכנסת הזה גנרל ועוד בעל תואר כבוד "פון"? אביש ישב על-יד ר' ישראל ליברמן, שנראה מאוד עצוב, זקנה קפצה עליו ונתנה בו את אותותיה. אביש זכר את האיש, הפריץ העשיר, שכל העיר כיבדה. כעת הוא נעזב, כוכבו דעך, אבל הוא לא התאונן לפני אף איש. הוא התפלל בכוונה ונאנח בשקט. אביש התמלא

רחמים על האיש החשוב הזה. ר' ישראל כבר בזמן ידע שבהתמודדות עם האחים גארטנברג, הכלומניקים מריבניק, הוא הפסיד, אבל ירידתו הייתה מאוד מכאיבה. הנה על ידו יושב גנרל מכובד, אחיו משה איציק, ראש העיר וגביר גדול. אביהם קורנהאבר היה בעל-בית מאוד צנוע, ולא פעם פנה אליו לעזרה. ר' ישראל הבין שהתהליך, שדור הולך ודור בא, הוא מקובל ואולי גם מוצדק, אבל במקרה שלו, השינוי הוא אכזרי למדי. אביש כאמור זכר את ר' ישראל בגדולתו, הוא רצה להיכנס לשיחה איתו על מנת להקל את סבלו שהיה כה גלוי, אבל השתהה, כי לא ידע איך להתחיל, לפתע נשמעה קריאה של הגבאי: קדיש! אביש ומשה איציק קמו על רגליהם והשמיעו בקול צלול יתגדל ויתקדש שמה רבא.... לזכר אביהם שנפטר.

מאז אותו יום גדול, של חנוכת מושב זקנים בדרוהוביטש, חלו ביחסים בין כאטיליה ובעלה משה שינויים מרחיקי לכת. חילוק-הדעות בין הזוג נעלמו, בבית השתררה הבנה מלאה. משה לפתע הרגיש מה זה בית חם, אישה מבינה ונאמנה, שיש עם מי להתייעץ, אפילו בעניינים עסקיים. משה התקרב לשטח פעולתה של אישתו, היה מוכן לתרום סכומים נכבדים לארגונים שונים שניהלה כאטיליה, ולא פעם גם עזר, כשהיה איזה צורך לפנות למוסדות הממשל. עברו כבר מאותו מהפך בחיי נישואין של הזוג גארטנברג שש שנים, ושלווה ועונג של שלום-בית הלכו והתעמקו. משה הייה מאושר. הוא הבין סוף סוף, כמה קרובות לליבה של כאטיליה פעולותיה לרווחת המקופחים בחיים, ודאג להראות לה שגם הוא מבין בחשיבות העניין. הוא התייחס בכבוד לנשים שעבדו במחיצתה של כאטיליה. בעבר הייה בורח מהבית, תוך הפגנת זלזול, לכל הגבאיות שהתכנסו אצל כאטיליה.

למשה היו כל הסיבות להיות מאושר. בעושרו לא יכול אף איש להשתוות איתו, בכל מקום היו מקבלים אותו בדרך ארץ, חלונות הגבוהים מוכנים לענות בחיוב לכל פנייתו. בבורסה בווינה ניגנו לפי חלילו. השפעתו בשוק ההון הייתה מכרעת. אז מה עוד אפשר לבקש? דבר יחידי שחסר למשה, חלום חייו נשאר ממנו והלאה – תואר האצולה. באי-הצלחה זו הוא האשים את הברון פון גוטמאן, שנוא נפשו. אבל את הדבר הזה הוא עוד ישיג למרות כל הקשיים.

באותו אביב, שבבוריסלב הופיע גנרל קורנהבר, הכעס ועגמת נפש של משה עוד גברו, איך זה יתכן שבחור ללא כל אמצעים, ללא כל השתדלויות, זוכה בתואר אצילות? והוא משה, עם כל עושרו ועם כל הפעולות למען הציבור, אינו יכול להשיג השטות הזו. הוא ממש קינא באביש קורנהבר, הגנרל מעוטר בתוארי האצולה.

משה התוודה לפני כאטיליה על סיבת כאבו ומצב רוחו הירוד. כאטיליה ניסתה להמעיט בערכו של התואר שמשה כל כך החשיב. היא הזכירה את האירוע המפורסם של חנוכת הבית של מושב-זקנים. באיזה הערכה והערצה משה זכה, איזה תהלוכות נערכו לכבודו. לעומת הכבוד שמשה זכה באותה עת, התואר אצולה שווה כאין וכאפס. כאטיליה המשיכה לשכנע את בעלה, שאם הוא יקים איזה מפעל ציבורי כדוגמת הקודם, יבואו ויבקשו אותו, שיואיל לקבל כל תואר שיחפוץ. פה כאטיליה חשבה על הקמת בית-יתומים, חלום חייה שטרם הצליחה לממש. במגמה ברורה היא זרעה בנשמתו של משה רעיון, שלא בנקל הוא יוכל להתעלם ממנו.

המצב בעיר הורע בהתמדה. בעלי קשערעס קטנים לחמו על קיום בכל הכוחות, אבל חייבים היו להפחית את ההיקף, שפירושו פיטורי עובדים [לעפאקיס]. דלים עד כדי רעב התדפקו על דלתות של בתים רבים. כאטיליה עשתה כול האפשרי על מנת לעזור, בחזקת טלאי על גבי טלאי. היא לא פעלה בשיטה שהציע בזמנו נתן אפעל – עזרה קונסטרוקטיבית, על מנת להעמיד את הניצרך על רגליו הוא, שיוכל לעזור לעצמו. הוא טעה בזאת שצירף לשיטה צודקת כשלעצמה, את אידיאולוגיה של רפורמה והתבוללות, שאותה לא היו מוכנים לקבל, ולא התייחסו אליו ברצינות. העוני הייה כה קשה ולוחץ לפעולה מידית, שכל מחשבה על פתרונות לזמן ארוך נדחתה. לכאטיליה כל פעולה הייתה מצווה מידית ללא השהיות: לספק אוכל לרעבים, לעזור לחולים, הכנסת כלה וכל עזרה אפשרית. רבקה רחל העוזרת הנאמנה שלה, אחרי מות אימא, נשארה בודדת. האחים גדלו ועזבו את הבית. רבקה לחמה על קיום, אבל לא הזניחה את העזרה לזולת. משה ראפאפורט, שביקר לעתים אצלה על מנת לעודד את רוחה, חשב ברצינות איך לקשור איתה קשר יותר אינטימי. הוא התוודה לפני השכנה מלכה והיא מוכנה לפעולה, בעזרת כאטיליה ארגנה את הנשואים. רבקה רחלה הייתה אהודה בכל העיר ושמחת כלולותיה נהפכה לשמחת הכלל.

באותה עת של שמחת עניים בעיר, עם חתונת רבקה רחלה, נודע בעיר על ביקור צפוי של הקיסר פראנץ יוסף בחודש יולי בדרוהוביטש ובבוריסלב. הביקור, בעל אופי אזרחי בלי תהלוכות צבאיות ואירועים דומים, תוכנן במסגרת נסיעה ארוכה של הקיסר ברחבי האימפריה. כאמור ביקור אזרחי, רק הוא ואדיוטאנט משרת צבאי שלו. התרגשות של אזרחי העיר ובעיקר יהודים גברה מיום ליום. אירוע כזה, ואף דומה לו, לא התרחש בעיר מעולם. פרשנויות וויכוחים על סיבות הביקור היו ללא סוף. אחדים היו מאד מודאגים לשלומם של הקיסר האהוב, שלא יקרה חס וחלילה איזה רצח, כמו שקרה לצאר הרוסי אלכסנדר, אחרים ראו בנסיעה הזאת מפגן פוליטי. הקיסר מפגין את בטחונו האישי באזרחיו, שהוא אינו חושש משום פורענות לא אישית ולא ציבורית. יהודים דיברו ודיברו ומועד הביקור הגיע. יום אחד בילה הקיסר בלבוב, למחרת תוכנן ביקור חגיגי במחוז של תעשיית הנפט – דרוהוביטש. הרכבת הפרטית של הקיסר עצרה בתחנה ומשם ברכב מיוחד ביקר הקיסר במקומות שונים בעיר. לפי התוכנית המקורית חזר הקיסר לרכבת שלו על מנת להמשיך לביקור בבוריסלב.

משה גארטנברג נסע בשעות הבוקר המוקדמות לבוריסלב. הוא הייה מתוח מאוד. התרגשות הייתה נסוכה על פניו. מחשבות התרוצצו במוחו. כל הדרך הייה מכוונת בעצמו, לא הוציא הגה מפיו. ראש הטכס והמלווה את הקיסר במחוז דרוהוביטש, הגרף מרעכטיטש טארנבסקי, הבטיח למשה לסדר לו מפגש אישי עם הקיסר, במקום

הטכס בבוריסלב. משה ישב יום שלם עם נתן אפעל וניסחו בקשה מנומקת היטיב, לשם הגשתה לקיסר, שיואיל לעטר את משה בתואר האצולה.

הוחלט לערוך את הטכס בחצר העירייה. משה איציק קורנהאבער ראש-העיר, דאג לכל הסידורים, קישוט החצר והבמה, וקביעת מקומות לכול המוזמנים: כמרים, רבנים, נציגי האצולה. גם ישראל ליברמן ומשה גארטענברג קיבלו מקום מיוחד. הקיסר הגיע לאחר נסיעה מייגעת דרך כול העיר. המונים עמדו וחיכו להופעת הקיסר במשך שעות רבות, תוך השמעת קריאות: הידד! יחי הקיסר! ויוואט! הידד! ללא הפוגה. הרכב של הקיסר הגיע לחצר העירייה. הקיסר ירד מרכבו בעזרת הגרף מרעכטיטש. ראש הטכס הציג לפני הקיסר את ראש העיר – משה איציק קורנהאבר, שהשתחוה לפניו ואתו כול העובדים של הרשות. הקיסר לחץ את ידו וניגש מבלי לצפות להכוונה לקבוצת כמרים ושוחח איתם מספר דקות.

משה הייה המום. הוא תיאר לעצמו שהוא זכה לכבוד להיות מוזמן בין נבחרים מעטים ולא למהומה שכזו. אכזבה רבה השתלטה עליו והלכה וגברה עם המשך הטכס. לפתע נשמע קול רם של הגרף, ראש הטכס: כבוד הקיסר רום מעלה! ברצוני להציג לפני כבודו, את יוזמי תעשיית הנפט במחוזינו! את מר ישראל ליברמן, ראש וראשון לתעשיית הדונג. הקיסר התבונן בזקן כפוף, בעל הדרת פנים, עיני שני הזקנים נפגשו, איזה אינטימיות וקירבה נוצרה ביניהם, הקיסר לחש בהתרגשות, "זעהר אנגענעם" – נעים מאוד! ולחץ בחום את ידו. הגרף המשיך בקולו הרם, כבוד לי גדול להציג לפני הוד-מעלתו את היוזם החשוב ביותר של תעשיית הנפט! מר מוזעס גארטענבערג! הקיסר לחץ את ידו של משה. הגרף לא שכח את הבטחתו והמשיך לדבר לקיסר: מר מוזעס גארטענברג מבקש למסור לכבוד הקיסר אישית בקשה מסוימת! האדיוטאנט – הקצין המלווה את הקיסר, הושיט את ידו ולקח את המעטפה ממשה. קריאות שמחה לכבודו של הקיסר המשיכו להדהד עוד זמן מה: יחי הקיסר האהוב שלנו! יחי! יחי! לעולמי עד!

יח) המהפכה היהודית:

בנק ארצי מווינה רכש במשך תקופה של חודשים רבים חלקות אדמה במרכז בוריסלב, בשטח הקרוי "פוטיק". למרות שהשליטה בבנק הייתה בידי יהודים, הם תיכננו להקים מתקני ענק להפקת דונג, דבר שיהרוס את שארית התעשייה שבידי יהודים, כ-80 קשרעס קטנים. סולידאריות יהודית ורחמנות הייתה להם לזרא, כשמדובר על השתלטות על עסק גדול בעל עתיד מזהיר.

לבוריסלב נשלח משומד ווערנער, עם קבוצת מהנדסים ובעלי מקצוע אחרים, להקים את המפעל במהירות מקסימלית. הפרויקט הושלם תוך שנה ואחרי ימים נוראים בשנת 1896 היה מוכן לפעולה. אם הייתה תקווה אצל יהודים, שיוסדרו להם מקומות עבודה, אז חיש התבדו. מדיניות המשומד ווערנער היתה לא לקבל יהודים לעבודה. הוא גייס בכול הסביבה מאזורים בעלי ניסיון בעבודות במכרות רותינים. זה ועוד, המשרד לבניה הררית, שבזמנו הוציא תקנות המפללות את בעלי קשרעס יהודים, שאיכשהו שרדו, החליט להתלבש עליהם בכל חומרה ולהסירם מדרכו של המפעל הגדול שהוקם. התוצאה מהמצב האמור, שעוד אלף לעפקיס [פועלים] ו-80 בעלי קשרעס, הצטרפו לאלפים רבים של מחוסרי עבודה.

נוטע לעפאק, שרק סיים את משמרת לילה במתקן של ר' ישראל ליברמן, ציפה לבואו של מחליף. במקום המחליף הגיע אליו השליח הזקן והודיע לנוטע שמזמנים אותו למשרד. היה ברור שבשורה טובה לא מצפה לו שם. כשהתייצבו הזקנים במשרד, הפקיד היחידי שנשאר בתפקידו, שילם להם את השכר המגיע ומסר להם הודעת פיטורים. נוטע, פעם לעפאק בעל כוח אגדי, נחלש מאוד ור' ישראל מצא לו עבודה קלה כשומר לילה. בשומעו את הבשורה המרה, נוטע התכסה זיעה קרה מרוב חולשה ובקושי החזיק את עצמו על הרגליים. ברגע זה נכנס למשרד ר' ישראל ליברמן, זקן שבור, שכול עולמו חרב עליו. הוא עודד את שני הזקנים, אם כי בעצמו היה זקוק לעידוד ורחמנות. שני הזקנים יצאו לרחוב. הם ניסו להתקדם בדרך לביתם, אבל זה היה מעבר לכוחותיהם. המוני אנשים כעוסים מילאו כול פינה. צעקות: "אנו דורשים עבודה! אין לנו לחם לילדינו! אנו נמות מרעב! מתקרר החורף, מהיכן ניקח אוכל, חימום, בגדים!" צעקות מחרישות אוזניים. מבין הקהל צצו נואמים, שקראו לעלות לארץ-ישראל. הקהל רעש: "אוכל אנו צריכים, עבודה כעת!" יונה, הנער המוכר לנו מהוויכוחים בבית רבקה רחלה, נאם בשם ארגון פועלים משולב מכל הדתות, אבל אף אחד לא שמע מלה, רק צעקות. לפתע אחד בעל קול אדיר, צעק: נלך למתקן הגדול של המשומד, נדרוש שיקבל משלחת שלנו, ונדרוש עבודה! ההמון כרוח סערה זז

בכיוון המתקן הגדול. לנוטע לעפאק חזרו הכוחות, הוא נדחף יחד עם כולם ועלה לראש התהלכה. על יד המתקן הוגברו הצעקות, אבל הקולות נבלעו ברעש המכונות שעבדו במלוא עצמתן. הקהל החל בניסיונות לשבור את הגדרות, זרם של אבנים נזרקו, אבל לא הורגשה שום תגובה מפנים הגדרות, רק רעש מכונות. נוטע לעפאק התקרב לשערי כניסה והחל להתאמץ להזיזם ממקומם. רבים הצטרפו אליו, השערים לא החזיקו, וזרם המון אנשים נדחף לפנים המפעל, שוברים והורסים כל דבר בדרכם. ווערנר המשומד עם הפקידות, מרוב פחד חיפשו מחסה באיזה מתקן מפלדה. בינתיים הפועלים הגויים התארגנו ויצאו להתמודדות נגד יהודונים. אבל לא יכלו לעמוד נגד כוח של יהודים, נוטע לעפאק היה כול כך שקוע בהרס של המתקן שלא הרגיש שמאזור מתקרב ומוריד על ראשו צינור ברזל, הוא נפל ללא רוח חיים. לפתע אחד צעק: חיילים מתקרבים! המהומה איך להסתלק מהמקום גברה על הכול. אירוניה של הגורל!! אמנם עמדה בחוץ יחידה צבאית קטנה ללא שום כוונה להתערב במהומה. יהודים מבוהלים הסתלקו והשאירו מאחוריהם מתקן הרוס ונוטע לעפאק פצוע ומעולף.

יט) הנדר של כאטיליה:

על משה גארטנברג לא השפיעה במיוחד העובדה של פיטורי אלפי יהודים. הוא עמד לצאת לשהות חודשי חורף בווינה. לעומתו כאטיליה, התרגשה מאוד וליבה התמלא רחמים על משפחות מסכנות שהגורל כה התאכזר להן. אבל היא הייתה אובדת עצות, מה היא יכולה לעשות? קודם כל היא החליטה שבמצב עניינים שכזה לא יכולים לנסוע לווינה. דבר זה הרגיז את משה, אבל הוא התאמץ בכל הכוחות להסתיר את סימני כעסו, כי נשמר שלא לפגוע בכאטיליה, שמצב בריאותה הורע בשנים אחרונות. בזהירות ובנימה פייסנית הוא הזכיר לה, שעליה לבקר אצל רופא בווינה. כאטיליה ענתה, שלא תאחר לביקור גם אם תגיע אליו בעוד חודש.

משה שתק, זאת אומרת קיבל את הדין. כאטיליה פנתה למשה בתחנונים שינסה לעזור למחוסרי העבודה, פשוט יקבל חלק מהם לעבודה במפעליו, בין אלפי פועלים גויים. זה כבר היה יותר מדי, התערבות בעסקים כה ברורה, הוא לא יכול לקבל. הוא ניסה להסביר לאשתו את הקושי בהעסקת יהודים: "הם יחסנים, יקרים יותר מהגויים, הם גם לא מוכנים להתאמץ יתר על המידה, הם גם נגועים באידיאות סוציאליסטיות מהפכניות" וכהוכחה הוא הצביע על חורבן המיתקן הגדול של הבנק הארצי. לו הייה נוהג לפי דעתה של כאטיליה, הוא בעצמו היה היום בין פושטי-הרגל. כאטיליה בעצב רב הבינה, שבחזית הזו היא נחלה תבוסה. משה טען שעליה להעריך את תרומותיו למען הציבור: הפקדת סכום כסף גדול להקמת בית-תומים, ופעולה מהירה להקמת בית-חולים יהודי ועוד..

סיפור בית-החולים היהודי ראוי לציון. כמרים ונזירות השתלטו לאחרונה על כל המשרות בבית-החולים העירוני הגדול, ובנוסף לעזרה לגוף החולים הם גם דאגו לסעד נפשי ברוח הנצרות. בעיקר לגבי יהודים הם פעלו ממש פעולה מיסיונרית. כאטיליה אמנם דאגה לאוכל כשר לחולים יהודים, אבל המיסיונרים הללו לא התחשבו במאמצים אלו ולחצו בכול הכוחות למען מטרתם הקדושה. מקרה מצער קרה באתה עת, ילדה קטנה יהודיה נפטרה בבית חולים, המיסיונרים העבירו טכס התנצרותה לפני מותה. מוסדות יהודים הביעו התנגדות אצל כל הנוגעים בדבר, אבל ללא הועיל. המיסיונרים קברו את הילדה ברוב פאר בבית הקברות הנוצרי. המקרה הזה עורר תגובות קשות בכל הסביבה, בעלי זרוע יהודים היו מוכנים להוציא את גופת הילדה מן הקבר הנוצרי, ולהביאה לקבר-ישראל. רבקה רחל ראפאפורט, שעמדה בראש הוועדה של הארגון "ביקור חולים", הגיעה בבהלה לכאטיליה ודיווחה לה על המתרחש בבית-החולים. משה היה בבית ושמע את הסיפור המזעזע. כאטיליה,

מאוכזבת מהמצב המייאש ואובדת עצות, הסתכלה במשה בדמעות שזלגו מעיניה. פניו הפגינו עצבות והתרגשות, לפתע כאטיליה הרימה את קולה "אני עושה נדר, שעוד שנה יקום בית-חולים יהודי בעירנו!"

משה נבהל ממראה של אישתו, אבל נדר זה נדר, וחייבים לממשו. מיד החל משה בפעולה מזורזת, הקהל העמיד למטרה אמורה מגרש על יד בית הכנסת הגדול ומשה שכר קבלנים לביצוע מהיר של הפרויקט.

מצב בריאותה של כאטיליה לא סבל יותר דחיות. לכן הם נסעו לווינה לחודשי החורף. באביב עמד על תילו בית-חולים על צידו המלא. כשמשה וכאטיליה חזרו וביקרו בבית-החולים בעל קיבולת של 40 מאושפזים, עם צוות של רופאים ואחיות יהודים, פניה החולנים של כאטיליה קרנו מאושר. היא התבוננה במשה, איך שהוא מקבל הסברים ממנהל הבית, שמח וטוב לב. לאושר שלה לא היה גבול. כאטיליה החשיבה מאוד את תרומתו של משה, למרות האכזבה שלא מעריכים את תרומתו לציבור, ולא מעניקים לו את תואר האצולה, חלום חייו. היא בכתה מרוב אושר, בתקווה שמשה יזכה בסוף למבוקשו.

השנה האחרונה של המאה ה-9, עיצבה את מחוז דרוהוביטש כמרכז תעשייתי חשוב. משקיעים מצרפת, מגרמניה ואפילו מאמריקה החלו בהקמת מתקנים [שאכתיים] להפקת נפט. הכמויות גדלו בהתמדה. בית-הזיקוק הגדול של אחים גארטנברג כבר לא היה יחידי בשוק. בתי-זיקוק קטנים צמחו כפטריות לאחר הגשם ותפוקתם ביחד השתוותה לזו של האחים גארטנברג. גם המלכות לא עמדה בצד, הם הקימו בית-זיקוק ענק, בשפת העם קראו למפעל הזה "די בענזענירונג", כי הם שיפרו את הזיקוק והצליחו לייצר בנזין הדרוש להנעת מכונות חדישות. במצב עניינים זה של גידול נפח ההפקה, נוצר קושי בשיווק התוצרת. האחים גארטנברג חשו את זאת. לאזער, האח הבוגר, הזדקן, עבר את גיל השישים, ונאלץ לגלות יוזמה כבשנים עברו, ולמצוא שווקים לאספקת כמות גדולה של נפט. לאזער חשב ומצא. רוסיה בודאי מתאימה להיות צרכן רציני לכמויות נפט בלתי מוגבלות. אבל לנסוע לשם כיהודי אין כל אפשרויות. הצאר אסר על שהות יהודים בערי רוסיה. לאזער מצא כומר שתמורת מתן בסתר נתן לו ניירות, שהוא נוצרי מבטן ומלידה. מצויד "בניירות אריים" שכאלה, לאזער ייצא לדרך והצלחה האירה לו פנים מעל ומעבר למצופה. לשונות רעים בבוריסלב הפיצו את השמועה שלאזער התנצר, אבל היה זה רק ניצול מתוחכם של המצב, שהוכיח את עצמו. לאזער נשאר יהודי כפי שהייה כל השנים. כשחזר הביתה בימים ראשונים של חודש אלול, הוא מצא את משה במצב ירוד, מחלתה של כאטיליה שברה את רוחו, לא עניינו אותו הצלחות של לאזער ברוסיה. למחרת לפנות בוקר הוא עם כאטיליה היו כבר ברכבת לווינה. הוא לא אז ממיתתה של כאטיליה, בקרון שינה במחלקה ראשונה. מחשבות של משה נעו בקשר למחלתה של כאטיליה, איך לפני שנה, הפרופסור המפורסם מווינה מצא לה תרופה, שהעמידה אותה על הרגליים. משה רצה להישאר בווינה, תחת השגחה צמודה של הפרופסור, אבל כאטיליה לא הסכימה, איך אפשר לא לחזור הביתה, כשעבודות להקמת בית-היתומים טרם החלו? הכול מוכן: תוכניות, מגרש, כסף מופקד בבנק אבל שום דבר לא אז. חייבים לחזור בכל מחיר.

הם חזרו, אבל מחלתה של כאטיליה התגברה וכל הזמן הוקדש לרופאים, לטיפולים, לבתי-מרקחת ולא נעשה כלום בקשר לבניית בית-היתומים. כעת הרופאים מדרוהוביטש טענו, שכאטיליה חייבת לעבור ניתוח מידי. מה מבינים הרופאים הפרובינציאליים? חשב משה בליבו. הוא ספר את הדקות שמבדילים אותו מהביקור אצל הפרופסור המושיע. כשהתגברה עליו השינה, הוא ראה בחלומו, איזה דמות

שחורה מאיימת על כאטיליה. הוא התעורר בבהלה, כולו מכוסה זיעה קרה ולא ראה שום דמות. משה ישב על מזוודה למראשותיה של כאטיליה, הוא לחם שלא להירדם, הוא חייב לשמור על כאטיליה מכל רע. אבל שוב התגברה השינה והוא ראה בחלומו את דמותו של חותנו ר' גדליה, שדיבר אליו בקול רגוע: "משה! אין מקום לדאגה, החיים בעולם הזה עוברים אמנם, אבל אחריהם מגיעים לעולם הבא ואדם זוכה בגמול, בהתאם למעשים טובים שצבר בהיותו בין החיים". שוב הקיץ משה מבוהל והרגיש יד קרירה המלטפת אותו בעדינות. הייתה זו כאטיליה שלחשה לו דברי נחמה: "משה אהובי! אל תדאג לי, אני רגועה ואין בי פחד, ילדינו מסודרים, אתה אבא לדוגמה, בלבי רק דאגה לבית-היתומים שטרם החלו בבנייתו". משה הגיב בטענה, למה כאטיליה מרמזת בדבריה על סופה, הוא מלא אמונה שהם יגיעו לפרופסור, והוא כתמיד יעזור לה, ובאביב הקרוב הם יחד יחגגו בחנוכת בית-היתומים. הרכבת הגיעה ליעדה, כאטיליה לא הייתה מסוגלת לרדת בכוחות עצמה, הובא אמבולנס שהביא אותה לב"ח בווינה. משה הזעיק את הפרופסור, שערך בדיקה יסודית. הבעת פניו של הפרופסור הייתה מאוד רצינית. לשאלת משה, מה דעתו של הפרופסור בקשר לניתוח, התשובה שקיבל "זה יתברר מחר". אבל למחרת הניתוח כבר הייה מיותר, כאטיליה נפטרה בלילה.

משה עם הבנים ליוו את הארון ברכבת לדרוהוביטש. המונים השתתפו בלוויה של כאטיליה, אהובת העם. היא נקברה ראשונה בחלקת הקבר שרכש משה למשפחת גארטנברג.

בתקופת השבעה משה לא הרגיש את בדידותו בכל העצמה. הילדים היו בבית והמונים באו לנחם אבלים. כשתקופה קצרה זו הסתיימה והילדים חזרו לווינה, בדידותו של משה הכתה בו קשות. הוא הסתובב בביתו המפואר כסהרורי. כל דבר הזכיר לו את אשתו האהובה, שכל כך הרגיש בחסרונה. הוא פשוט לא מסוגל היה להימצא בבית. לא מסוגל היה להיכנס לחדר-שנה, כל חפץ הזכיר לו את כאטיליה. לאזער ייעץ לו למכור את הבית על תכולתו, אבל זה לא התקבל על דעתו של משה. באחד הימים הוא אסף מספר חפצים בעלי חשיבות סנטימנטלית מיוחדת ונסע לווינה. משה לא חזר יותר לדרוהוביטש. כעבור מספר חודשים, הוא ציווה לעורך-דינו למכור את הבית ואת כל התכולה לחלק לנצרכי העיר.

בווינה אופיו השתנה ללא היכר. אם פעם הייה אדם מחושב וזהיר, הרי כעת הוא עזב את עסקי הנפט לניהולו של אחיו והוא עצמו ניכנס לעסקים ספקולטיביים של הבורסה. אבל כמו להכעיס, כל ספקולציה הכי מסוכנת הצליחה. רכושו צמח ללא הרף. מדרוהוביטש הגיעו ידיעות עצובות. כאטיליה פתחה את מצעד המוות, אחריה מת נתן אפעל וגם לאזער בעל הבריאות האגדית מת פתאום מדלקת ראות.

את תפקיד ניהול פירמה גארטנברג קיבל לידי חתנו של לאזער, יעקב פייערשטיין. הוא לא הייה מוכן להסתפק במצב הקיים. בהיותו בעל יוזמה ואמביציה אישית מפותחת, שאף להגדיל את העסק וההצלחה האירה לו פנים. הוא הקים בתי-זיקוק ביאסלו, שם גילו נפט בעל איכות משופרת, בשטחים יאסלו, קרוסנו וגורליץ. גם בכפר אוריטש בנה מתקני נפט על האדמות שבזמנו רכש לאזער. את בית-הזיקוק הגדול של גארטנברגים מכרו לפירמה ווינאית "גאליציה", עוד בזמן שלאזער הייה בחיים. יעקב פייערשטיין נשאר אמנם חסר השכלה, "עם הארץ", כפי שהייה בבית אביו, סוחר בהמות, אבל היתה לו אינטליגנציה מולדת וזיכרון פנומינלי, מה שעזר לו ללמוד מהר מנתן אפעל כל חוכמות פופולאריות ולהשתלם יפה בשפות פולנית וגרמנית. הוא ידע לעשות רושם של אדם אינטליגנטי, נתברך בדמות כריזמטית, סימפטית למדי, שהקלו עליו להתחבב על חוגים רחבים. יעקב שאף לגדולות, לא רק בעסקים אלא רצה לבנות לו קריירה פוליטית. הוא התקרב לחוגים מעורבים, יהודים ופולנים וחיש התבלט כדמות מרכזית בחוג "כקולו פולסקיע" [חוג פולני]. הוא הצליח להתקרב לממשלת גליציה, שטח אוטונומי במסגרת המונרכיה האוסטרו-הונגרית. בעיקר מצא דרך להתקרב לחוג פארלמנטרי פולני במועצה הווינאית. למעשה נעשה לשליט של מחוז דרוהוביטש. הכל היה תלוי בדעתו, מינוי ראשי-עיר ופקידות בכירה

של רשויות מקומיות ומרכזיות. אצל יעקב המושג פוליטיקה השתווה לכוח והשפעה. הוא דאג לאוכלוסיה מעורבת, אבל גם לעצמו. היסטוריה הוא לא למד, אבל בתחושת בטן הבין שהקיסר מבסס את שלטונו על כעין דמוקרטיה פרלמנטארית. הוא נעשה אומן לעקוף חוקים ולהכפיפם למטרותיו. למד מהר את ערכו של חוג תומכים מבין אנשים בעלי השפעה במדינה. כסוחר מוכשר הבין שכול דבר אפשר לקנות, אבל בפוליטיקה דרושה זהירות ומראית-עין. להוות כוח בעל השפעה במשטר פארלמנטרי אפשר להשיג רק אם יש לו למועמד הרבה תומכים מושבעים שיתמכו בו בכל אשר יידרש.

התשתית הסוציאלית שהקימה כאטליה אפשרה ליעקב להשיג את המטרה הזו. הוא נכנס לכל הארגונים הללו, מימן ביד רחבה את הפעולות למען החברה, אבל דאג לכך שהנהנים מפעולות אלה ידעו מי המיטיב איתם. כסף לא חסר לו, כי היתה לו גישה לקופת הפירמה גארטענבערג אותה ניהל. יעקב קנה לו פופולאריות אצל המון עניים שראו בו את המושיע, אבל הבין שחשוב להבטיח לעצמו את התמיכה של מעמד הביניים, שרוב יהודי דרוהוביטש השתייכו אליו.

רוב מוצק שכזה של אזרחים בעלי זכות הצבעה דרוש למימוש מטרותיו הפוליטיות. חשב ומצא פתרון גם לבעיה זו. בזמנו למד אצל נתן אפעל, את רעיונותיו של עזרה לנצרכים יהודים ע"י פרודוקטיוויזציה. מיד ניגש לעבודה. יסד מספר בנקים קואופרטיביים – קופות גמילת חסד, במטרה לתת הלוואות בריבית קטנה או אפילו ללא ריבית לעסקים קטנים, לבעלי מלאכה וכו'. יהודים ניצלו אפשרות זו בהמוניהם, ולקחו כסף בלי ערבויות, רק נגד שטרות-חוב. רוב היהודים נעשו תלויים כנושים לבנקים האלה. פירוש הדבר נתונים לחסדי יעקב פייערשטיין. כעת יעקב הרגיש עצמו מספיק חזק, על מנת להתחיל השתלטות על מוסדות ציבור שונים. כהתחלה החליט לעשות סדר בקהל [מוסד אוטונומי של יהודים]. הוא מינה כראש הקהל את אחיו הצעיר מרדכי. צעד שני זימן לו הגורל. ראש-העיר הקשיש-"בירגערמייסטער"- מת. עד לבחירות חוקיות היה צריך למנות ראש-עיר בפועל-"קומיסר". יעקב פנה לידידו מנהל המחוז "סטארוסטא" והציע את עצמו לתפקיד. ואמנם קיבל יעקב את התפקיד ונהפך לבעל-הבית פורמאלי של העיר. יעקב לא חשב לנכון להיבחר כראש העיר, הוא העדיף לבחור לתפקיד זה נוצרי, והוא ישמש כסגן. אבל בתנאי שראש העיר יהיה רק למראית עין בעל סמכות, והחלטות מעשיות יהיו בידי הסגן שהוא יעקב הכול יכול. איך למצוא גוי שכזה? ושוב הגורל האיר לו פנים. מזה כמה זמן פעל בעיר סוכן ביטוח, ממשפחה מכובדת בשם יאראש. יעקב הכיר אותו, עשה איתו כמה עסקים. באחת השיחות, יעקב שאל אותו: "אתה מוכן להיות אצלנו ראש העיר?" יאראש, מופתע, חשב שיעקב

מתבדח. יעקב חזר על שאלתו וקבע שהתפקיד יכול להיות שלו, בתנאי שהוא מסוגל להיות "חברה'מן" – "נאש בראד". יאראש לא הבין את כוונתו של השואל. יעקב רצה לבחון את המועמד. הוא עשה זאת בצורה גסה, ביקש אותו שילך לרחוב לקנות לו קופסת סיגריות. יאראש נדהם מחוצפתו של יעקב, התמלא כעס ועמד להתפוצץ מרוב רוגז, אבל השתלט על יצרו, הבין שלהיבחר לראש העיר הוא יצליח רק בתמיכתו של היהודי. הוא ירד וקנה ליעקב את מבוקשו. יעקב טפח על גבו של יאראש ואמר: "אתה תהיה ראש-עיר מצוין, אתה צריך רק להישמר שלא יכנסו לך לראש איזה רעיונות בניגוד לדעתי, כי לא יהיה לך כל סיכוי להעבירם, ולך זה עלול לעלות ביוקר רב."

הבחירות נערכו ועברו בשלום. לא היו הפרעות כלשהן. דאגו לזה אנשי שלומו של יעקב, קבוצת בעלי זרוע שעמדו הכן לכול קריאה של הבוס. התוצאות היו כפי שציפה והעריך יעקב: לראש העיר נבחר יארוש, סגנו יעקב פיירשטיין, וכחברי המועצה כל המומלצים של יעקב, שאותם בחר בקפידה תוך חישוב מי יביא לו תועלת רבה יותר. המצביעים הנאמנים לו היו בעיקר דלת העם ואנשי מעמד ביניים נמוך, כי עשירים התנגדו לו ובזו לשיטותיו. רוב הפולנים נתנו לו תמיכה, בעיקר אנשי "כקולו פולסקיע" וגם פאטריוטים, שראו בו נציג נאמן לעניין הפולני במועצה הפרלמנטארית בווינה. רותינים היו מיעוט בעיר, לכן לא היתה חשיבות להצבעתם בבחירות העירוניות, אבל לטווח ארוך, כמו בחירות לפרלמנט, יש ויש לקחת בחשבון שהם רוב מוחלט בכפרים. יעקב הקים בדרוהוביטש "פרופנציה" [מבשלת יין-שכר אלכוהולי], דאג לכך שרישיונות להקמת בתי מרזח "קרעטשמערס" יקבלו יהודים אנשי שלומו, והם ימצאו דרך להשפיע על הכפריים, שלא זלזלו בכוסית טובה, לתת תוצאות בעת המבחן.

לא לחינם דאג יעקב לכול העניינים, כי הזמנים השתנו. התארגנויות של אלמנטים שונים, בדרך כלל אופוזיציוניות לשלטון, התרבו מאוד. מפלגה סוציאליסטית מעורבת גדלה מיום ליום, חיש התפלגו וקמו מפלגות נפרדות ליהודים, פולנים וגם ארגון קטן רותיני. כאשר הפרעות של פעילים של הארגונים הללו עברו את הגבול, ליעקב הייתה תשובה כוחנית להשתיקם. קבוצת אנשי זרוע משלו וגם משטרה עירונית מזוינת שעמדו לפקודתו. בזמן הזה החלו להתארגן מפלגות ציוניות. יעקב זלזל בכוחם וגם באידיאולוגיה הדמיונית שלהם, מהם הוא לא דאג. כל זמן שהם עסקו בקטנות לדעתו, כמו לימוד עברית, קורפורציות סטודנטים, ואסיפות להסבר רעיון ארץ ישראל, זה רק הצחיק אותו. הופעתו של עו"ד צעיר, ד"ר פאכטמן, בדרוהוביטש לישיבת קבע שינתה את המצב. ד"ר פאכטמן איש מוכשר, נואם בחסד עליון, הפיח רוח חיים בתנועה הציונית. באסיפות הוא הלהיב את שומעיו לעניין אידיאולוגי, אבל

לא פעם דבר בזלזול על מושך בחוטים בעיר, "המושקע" [משרת את האדון הפולני]
יעקב פיירשטיין. השנאה של יעקב לאורח הלא רצוי בעיר נעשתה לאובססיה, הוא
חשב בליבו שחייבים לטפל בו.

כב) בורסה מיוחדת במינה:

כבר בשעה מוקדמת בבוקר היתה בבית קפה שענהולץ תנועה ערנית. מבקרים תפסו את כל השולחנות וישבו על כוס של משקה כלשהו. היו אלה בעיקר יהודים, חלק לבושים בגדים מודרניים "דייטשמריש", ואחרים בעלי לבוש יום יומי של אנשי מעמד-ביניים וגם חסידים עם חלטים מסוגים שונים. מדי פעם נשמעה פנייה של אחד לרעהו, אני זקוק "לשמינית" אחוז מסימנס-אוויל. הכוונה היתה לחלק ממניה של איזה פירמה ידועה. השני ביקש אחוז מטרי-סקאי, גם הוא חלק מאיזה נייר-ערך. ממקום אחר באולם נשמעה תשובה: לי יש זה או זה. משא ומתן משונה בקולי קולות. במיוחד התנהל פה מסחר אינטנסיבי עם סוגי ניירות-ערך "ברוטו" או "נטו", איזה נייר ערך ספציפי למקום זה.

המסחר המיוחד הזה התחיל במקום זה מאז שנוסד ספר לרישום קרקעות בסביבות בעלות פוטנציאל למציאת נפט. המוכר שטחים כאלה "טערענען" בנוסף לסכום כסף מוסכם, רשם בספר הרישום של בעלות על הקרקע לטובתו גם אחוז מסוים של הנפט שיופק בעתיד בשכטים שיקומו בשטחים אלה. האחוז הזה קיבל כינוי "ברוטו". זה נרשם בספר רשום הקרקעות בבית-המשפט כערך בפני עצמו, והיה נתון לתנודות לפי התקדמות העבודה בשטח וציפיה לכמויות הנוזל שיופקו. לעומת ערך זה, היה קיים גם "נטו", שגם הוא נרשם בספר רשום קרקעות לזכותו של המוכר, לפי המוסכם עם הקונה של השטח. ה"נטו" ביטא את אחוז הנוזל מכל הפקה שמגיע לאיש שלזכותו רשום אחוז ה"נטו". גם במחיר כל חלק של הערך הזה היו תנודות בשוק בהתאם להיצע וביקוש. ערכים האלה היו מאוד ספקאלוטיביים, מבוססים על כמות נוזל הנפט שהאדמה תחליט להפיק ממעמקיה.

בבית-הקפה שענהולץ ישבו בעיקר מתווכים יותר מבוססים, שהצליחו לעשות כסף על משחק זה המאפיין בורסה. הייתה זו תקופה שעסקי הנפט בבוריסלב היו בשיא הפריחה. הקונים של ניירות-הערך הללו היו שונים, מאיש פשוט עד גדולי משקיעים. בכל העולם כולם חיפשו להתעשר מרווחים קלים שיביא להם הזהב השחור. אבל יש לציין שלא תמיד האירה ההצלחה פנים למשקיעים קטנים כגדולים. רבים היו כאלה שמשחק זה בבורסה נהפך אצלם להתמכרות, ולא פעם נגמרה ההרפתקה המסוכנת הזו באסון.

איסר טשאבאן, שלפני כמה שנים יחד עם אלפי פועלים (לעפאקיס) הפסידו את מקום עבודתם במכרות הנפט בבוריסלב ונשארו ללא פרנסה, לא הרים ידיים. הוא הכיר את העיר ואת אנשיה, והבין בשטחי הנפט והפוטנציאל הטמון בהם. בהיותו בעל יוזמה

התחיל להתעסק בתיווך, התקרב אל בית קפה שענהולץ הידוע, אך לא יכול היה להרשות לעצמו להיכנס פנימה, חסרה לו פרוטה לכך. הוא הסתובב ברחוב הסמוך, ואיכשהו פה ושם הצליח גם לקשור בין קונים ומוכרים. כשרון היה לו ללא ספק וגם כוח השכנוע. אלה ערובה להצליח בעסקי תיווך. כעבור זמן קצר מצא לו מקום מכובד באולם בית הקפה. הוא צבר מספיק כסף כדי לרכוש ניירות-ערך לעצמו. בקיצור, איסר הלעפאק, נהפך לסוחר עצמאי מכובד ועשיר בבורסה. יום אחד, ניכנס איסר לאולם הגדול של בית הקפה ומבלי להתיישב במקומו הקבוע, שאל בהדגשה: למי יש "אויל סיטי"? אחדים ענו, איסר קנה בלי כל וויכוח. על יד השולחנות יהודים התבוננו אחד על השני ואיש לא יכול היה להבין, מה קורה פה? כנראה מבשל איסר איזה ספקולציה, קבע אחד החכמים. איסר לא התייחס לכל הרינונים והמשיך לקנות. גם כשהמחירים החלו לעלות, הוא לא ממש את הרווחים אלא המשיך לקנות.

"אויל-סיטי", פירמה לא ידועה, רכשה איזה טענען בכוונה להקים שני מיתקנים. עברו חודשים והעבודות התקדמו בעצלתיים. בגלל עובדות אלה "הברוטו" של הפירמה עמדו ברמת מחירים נמוכה. הפירמה הצליחה להקים את המיתקן הראשון ולהפעילו, אבל התוצאות לא היו מעודדות במיוחד. אמנם גז פרץ מהבור, אבל נפט עוד לא זרם. היה צורך להעמיק את הכרייה. "הברוטו" החלו בנסיגה, אפשר לקנות אותם בחצי מחיר. איסר לא הגיב ולא הראה שום סימנים של בהלה.

באחד הימים עברה שמועה מפה לאוזן שמשהו בלתי מובן קרה ב"אויל-סיטי". איסר שהשקיע בפירמה זו את כל רכושו דאג מאוד, אבל לא היה מוכן להראות כל סימן. להיפך, כלפי חוץ הפגין בטחון עצמי. איך להגיע לחקר האמת, הוא שאל את עצמו, מה באמת קורה, כאשר לאף אחד אין שום מושג או אפילו רמז על כך. בערב הוא הלך לבית-הקפה, בתקווה שמא יצליח לפגוש מישהו מהנהלת הפירמה ומהם אולי יתברר לו העניין. בערבים הייה שמח בקפה שענהולץ, מוזיקה, ריקודים ובילויים עם בנות, שתפקידן היה לבלות עם האורחים המזמנים אותן. איסר לא בא לבלות. ברצונו לברר את מקור צרותיו. הוא התיישב בפינה חשוכה, וציפה לראות איזה איש שיוכל ללמוד ממנו סיבת השמועות. לשמחתו נכנס ד"ר פרנקל, מנהל הפירמה "אויל-סיטי", כולו חוסר דאגה, שמח וטוב לב. התיישב על יד שולחן, הזמין משקה, בת שהכירה אותו התיישרה על ידו. איסר חשב בליבו, איך זה ייתכן שקרה משהו בפירמה שלו, והוא כל כך שמח? שעות עברו ואיסר לא הצליח לדובב את ד"ר פרנקל בעניין שכל כך הדאיגו. בסוף הערב, כשאורחים החלו להתפזר, הצליח איסר לשאול את הדוקטור, מה קרה במתקן? שמועות רעות מתהלכות, שהורידו את ה"ברוטוס" לשפל. ד"ר פרנקל הסתכל על איסר מבלי להבין דבר. לפתע נזכר, איזה שטות אתה מעלה? כלום לא קרה, לפני

זמן נשבר איזה צינור והייתה דליפת גז קטנה, זה תוקן ואין שום סיבה לשימועות. להיפך, אם כך: "אני אגלה לך בשורה מרעישה, בימים הקרובים המתקן – השאכט – השני נכנס לפעולה". ד"ר פרנקל יעץ לאיסר לא לישון הלילה, רק לנוח קצת. היו אלה כבר שעות הלילה המאוחרות. מחר מוקדם בבוקר, לקנות כמה שרק אפשר "ברוטוס", הוא הוסיף ברמז ברור: "איסר אל תישכח את חלקי בעסקה!"

כג) העולם עומד בלהבות :

אחרי פורים, נודע ברבים שהמתקן-שאכט השני של "אוויל-סיטי" נכנס לפעולה. היתה זו חידה, איך במהירות שכזו הצליחו לבצע את הפרויקט. לאיסר לא היתה זו הפתעה. הוא היה מעודכן בכל ההתרחשויות במפעל הזה. החדשה הזו מצאה את ביטויה בבורסה בעליה חדה של ה"ברוטוס". איסר הסתובב באולם הקפה עם ראש מורם, כולם קינאו בהצלחתו, הוא מאידך הוסיף שמן למדורה, באומרו: העליות היום הם כאין וכאפס לעומת מה שיקרה בעתיד!

השמחה של איסר לא ארכה זמן רב. אחרי פסח, באמצע אחד הלילות נשמעה בדרוהוביטש קריאה: יהודים! שריפה! יהודים! בואו להציל! אנשים פרצו בבהלה החוצה, והמראה האיום שראו עיניהם עבר על כל דמיון. השמים היו מכוסים באש ובעשן סמיך, הרעש היה נוראי, אף אחד לא ידע אפוא בעצם בווער. דעות וספקולציות שונות נשמעו והוכחו לסירוגין. יודעי דבר קבעו שהשריפה היא בבוריסלב. איסר התלבש בבהלה ונסע למקום השריפה. כשהגיע לבוריסלב, כבר ידעו את המקום של מקור השריפה. התפוצצות ב"אוויל סיטי". השכט התמוטט וקבר תחתיו עשרות פועלים. האש התפזרה כבשדה קוצים בכל הסביבה וסכנה איימה למעשה על כל העיר.

שבור בנפשו ובלבו עמד איסר בסביבת המפעל בו השקיע את כל רכושו, והתבונן איך הכל נשרף ויורד לטמיון. אובד עצות עמד בין המונים סקרנים, שביניהם גם משפחות של הפועלים שהועסקו במקום. צעקות עד לב השמים, "בעלי שם ! בני שם !, אסון, אסון ממש". איסר שתק, דמעות זלגו מהאיש החזק הזה, שחוה והיה עד לאסונות לא קטנים, אבל דבר כזה אף איש לא ראה מעולם. בשטח השריפה הסתובבו אנשי כיבוי-אש מכל הסביבה, גם אנשי המפעל מנהלים פקידים מכל הסוגים, אבל כל עמלם היה לשוא. אף אחד לא ידע מה לעשות ובעיקר איך מכבים עצמת אש שכזו. כל פעולה שגרתית של כיבוי-אש הייתה רק מגדילה את הבעירה. נחשול האש גבר מיום ליום. ההנהלה המרכזית מווינה הזמינה מומחים עם ציוד מיוחד לכיבוי אש במכרות, אך גם זה לא עזר. הם באו מכל ארצות חוץ, באו ניסו אבל לא הצליחו. כך עברו להם ימים ושבועות, ואנשים התרגלו לאסון אקולוגי חמור זה. הבעלים התאכזבו ואבדו כל תקווה להציל את רכושם. האש האכזרית כלתה עד כה זהב שחור במיליוני דוקטים ולא ידעה שובע. אחרי כמה שבעות של רגשות משתנים בין ייאוש ותקווה, ניסיונות אין ספור שכולם אכזבו, שמע איסר מד"ר פרענקעל שאין כל תקווה להצלה, הכל

אבוד. לפתע רעש אדיר והתפרצות נחשול אש חדש זעזע את כל הסביבה. זה הוסיף להגברת הייאוש וחוסר תקווה.

לאיסר ניגש פועל מבוגר לבוש בלואים, ודיבר משהו, אבל רעש מחריש אוזניים לא אפשר לשמוע ולהבין מלה. איסר עם הלעפאק הזקן התרחקו ממקום ואז הלעפאק פתח: "אני מכיר אותך, פעם עבדנו יחד, שמי יאסל הערמאן, הקדשתי 30 שנות עבודה בקאשערעס, כעת אני מחוסר עבודה. דיברתי עם רבים מחברי ואנו מוכנים לכבות את האש!". איסר בחוסר אימון, התבונן על הזקן הנחוש, וחשב בלבו, מה יש כבר להפסיד מעוד ניסיון אחד? "כמה אתם רוצים עבור עבודה זו" שאל איסר בתמיהה. "כרגע כלום, כשנצליח אז תשלמו עבור העבודה. על מנת לזרז את העבודה אנו זקוקים למספר עגלות, שיובילו את החומר הכבד, במקום שניסחוב אותו על הגב". איסר ניגש אל ד"ר פרנקעל וסיפר על ההצעה המוזרה. ד"ר פרענקעל בחוסר עניין מופגן, אמר: שיעבדו, מילוי ניתן להם! אבל אחד הפריצים מההנהלה התערב בצעקה: לא מוכנים להשקיע אף פרוטה באסון הזה. הלעפאק עזב בקללה חרישית.

למחרת איזה אלף פועלים החלו בעבודה בלי לשאול, הם סחבו משדה מרוחק שקים עם חימר, למוקד השריפה. עבדו בחריצות של נמלים. בסוף היום נראה קיר מחימר, מתרומם מצד אחד של מוקד השריפה, הקיר לא נפל כי האש הפכה את החמר לחומר דמוי לבנה. עוד יום ומסביב למקור השריפה עמדו קירות. האש נראתה כנחלשת, אבל הבעירה עוד השתוללה. הלעפאק פנה לאיסר ואמר: "אנו זקוקים למכסה מפלדה על הקירות, על מנת להשלים את המשימה. איסר וגם ההנהלה התמלאו תקווה, שמא הניסיון הזה כן יצליח. הם עשו מאמץ לספק את מכסה הפלדה. כשהפועלים העיפים הצליחו בשארית כוחותיהם להעלות את המכסה על הקירות קרה הנס, האש החלה להיחלש באופן ברור. בינתיים התאפשר להרכיב צינורות בצד שהאש עמדה לכבות ולמשוך הנוזל היקר למיכלים. כעבור עוד זמן האש פסקה. הקמצן הארור שסירב לספק עגלות לפי דרישת הלעפאק ולקצר את העבודה ב 5 ימים לפחות, בזבז מיליונים של דוקטים. הלעפאקם זכו לתשואות, הם ביצעו עבודה שהמומחים מכל העולם לא הצליחו לבצע. בעת תשלום השכר לגיבורים, עמד איסר והוסיף מכיסו הפרטי עוד גולדן אחד לאות סולידאריות עם החברים שלו. לפי הכלל הידוע "הכושי עשה את שלו, הכושי יכול ללכת" הלעפאקים חזרו לצרותיהם, שוב הסתובבו ברחבי שדות הנפט ואספו כל טיפה שמצאו בשטחים שהופסקה בהם עבודה יצרנית, שטחי הפקר שלא כדאי היה לעבוד בהם. הם חזרו לדלות איומה למרות שרצו לעבוד וגם ידעו לעבוד. לתהילה הם זכו כתוצאה ממעשה גבורה בלתי רגיל, אבל לפרנסה בכבוד – לא ולא! הפירמה "סיטי אויל" חזרה לפעילות. בשבועות הראשונים התפוקה הייתה ברמה

גבוהה מאוד. כתוצאה מהתפרצויות, ספיקת הזהב השחור עברה את כול המידה הנורמאלית. עם סיוסם התפרצויות, הוקמו השכטות חזרה במקומם והזרם ווסת למתון לפי השגרה.

הערת המתרגם: הסיפור על האירוע המסעיר הזה, שריפת הענק בבוריסלב ומעשי הגבורה של פועלים פשוטים שבידיים ריקות ללא ציוד מתוחכם, הצליחו לכבות את האש האכזרית, שעלתה בקורבנות אדם וגם הון רב, מצא ביטוי במקורות ספרותיים בסוף המאה ה-19. כילדים שמענו מפי זקני העיר, שזכרו את האירוע המסעיר, תיאורים מרתקים על כך. גם בזמננו אנו נחשב כיבוי מצבורים ומתקנים של נפט למבצע מסובך ביותר, הדורש ציוד מיוחד, ידע מקצועי וזמן ממושך. לגבי הזמן המדויק היו דעות שונות וצוטטו תאריכים שונים, בין סוף המאה ה-19 וראשית המאה ה-20.

יעקב פייערשטיין ייצג דמות קונטרוברסלית. בצד חסרונות רבים שהיו לו ושבגללם רכש לו שונאים למכביר, אי אפשר לטעון שלא היה בעל הבית למופת בכל הנוגע לניהול העיר. דאגתו היתה להפוך את העיר דרוהוביטש וכל מחוז הנפט למקום דומיננטי ומודרני. הוא סלל כבישים מכוסים קוביות אבן. בנה מספר בניינים גדולים כמו הבנק האוסטרי, גימנסיה ממשלתית ומספר בתי-ספר עממיים. היו לו תוכניות להתקין רשת חשמל וצנרת מים, חשב אפילו על חשמלית המקשרת בין דרוהוביטש, בוריסלאב וטרוסקאוויץ, עיר קיט והבראה, מוכרת כבר אז בכל ארצות העולם. הוא דאג לאנשים מקורבים שעבדו איתו. אין פלא אפוא שקבוצת האנשים שתמכו בו בלב ונפש גדלה לממדים רציניים. הוא בעצמו הייה איש בעל קפריזות וגס רוח, אבל תומכיו היו מוכנים לסלוח לו ולעבור על כל זה ללא תגובה. גם המחנה של מתנגדי יעקב גדל בהתמדה. היו אלה מתנגדים פוליטיים אבל גם אנשים ששנאו את התנהגותו הגסה והלא מתחשבת.

יעקב, איש פשוט ללא תשתית השכלתית ותרבותית, שלא היה לו מושג על מדעי-המדינה והיסטוריה פוליטית, הצליח לעלות לעמדת כוח והשפעה פוליטית ראשונה במעלה. הוא שלט ללא מעצורים בדרוהוביטש ובמחוז הנפט כולו. הגיע גם להשפעה גדולה במחוז דרוהוביטש. התחשבו בדעתו גם בפרלמנט המונרכיה בווינה. כפוליטיקאי פרגמאטי, הצליח לעקוף כל מכשול ולהשיג דברים בלתי רגילים. תמכו בו לא רק אנשים נתמכים על ידו, אלא גם סתם פטריוטים שהתרשמו מהישגיו למען ארצם. פולנים מ"קולו פולסקיע" ראו בו לוחם למען אינטרסים שלהם. הזדהות פוליטית של אנשים לא התבטאה בהשתייכות למפלגה כלשהי אלא: "אני בעד יעקב פייערשטיין!" או "נגד יעקב פייערשטיין!"

יעקב לחם נגד מתנגדיו בכל האמצעים. לא הרתיעו אותו צעדים פסולים עד כדי פשיעה, העיקר לנצח. בסוף העשור הראשון של המאה ה-20 התארגנה במחוז הנפט תנועה ציונית חזקה למדי, שהייתה מסוגלת ללחום על השפעה פוליטית נגד פייערשטיין. החוג האזרחי של הציונים הכלליים תחת ניהולו של ד"ר פאכטמאן ופועלים לא הדאיגו במיוחד את פייערשטיין, הוא ראה בהם חולמים שלא מודעים להוויות העולם. להם הוא לעג. אבל התארגנות מפלגת פועלי-ציון, בניהול שני עו"ד צעירים: מאקס רוזנפלד וזישע בארכאש, שצמחה לכוח רציני בעל ייעוד פוליטי ברור של מלחמת מעמדות - זה כבר הדאיג מאוד את הבוס הבלתי מעורער, יעקב פייערשטיין. שני אנשים חשובים שהשפיעו רבות על התפתחות התנועה הציונית

בדוהוביטש היו ד"ר מיכאל רינגעל שנודע בהמשך כמנהיג ציוני מהשורה הראשונה, פעל באותן שנים בדוהוביטש. גם ד"ר לאון רייך, בהמשך נציג בפרלמנט של פולין החופשית, עשה למען התנועה הציונית, כי התגורר באותן שנים בדוהוביטש. בעיר ששלט בה יעקב פייערשטיין, וכלי-קודש היו תלויים בו, לא היתה יכולה לקום תנועה דתית ציונית. לכן בדוהוביטש לא התארגנה תנועת המזרחי. אבל האיש שפעל רבות להפצת רוח התנועה הזאת היה אדם בעל שיעור קומה, ר' חיים מוניע שאפירא, רב מגזה ריזשין, איש משכיל. אנשי הקהל, תומכי פייערשטיין ברובם, ירדו לחייו של הרב שאפירא, אבל הוא עמד על שלו ופעל במרץ לשוב ארץ-ישראל. כעבור שנים התפרסם הרב חיים מוניע שאפירא כאדמו"ר של דוהוביטש ומייסד כפר-חסידיים בארץ.

זאת הייתה החזית האקטיבית של מתנגדי יעקב פייערשטיין. הוא עצמו ועוזריו זלזלו בכוחם של המתנגדים האלה ולעגו להם.

בשנת 1907 נערכו בחירות במחוז דוהוביטש לפרלמנט האוסטרי. התנועה הציונית העמידה כמועמד את עו"ד מלבוב, ד"ר גרשון ציפר. אנשי פייערשטיין העריכו כי הציונים החולמניים יצליחו בקושי לגייס כמאה קולות. אבל כשנספרו הקולות בתום הבחירות ציפתה ליעקב אכזבת חיים. הציונים קיבלו כמה אלפי קולות והיו קרובים לכך שמועמדם יתמנה חבר הפרלמנט. יעקב הצליח ברגע אחרון לבצע תמרון מתוחכם בוועדת הבחירות, ובעזרת קולות של "קולו פולסקיע" להציל את מועמדו "הפוליאק היהודי" ד"ר נתן לעווענשטיין.

מעת הזו החלה רדיפה בלתי מרוסנת של ציונים ע"י אנשי פייערשטיין. יהודים סתם וציונים מוצהרים סבלו בשטחים שונים ובעיקר בשטח הכלכלי. לפייערשטיין הייתה כידוע השפעה בכל. לכן הסבל של יהודים רבים הייה קשה מאוד.

בשנת 1910 נערך מרשם התושבים, כיסוד לקביעת בעלי זכות הצבעה בבחירות לפרלמנט האוסטרי המתוכנן לקיץ 1911. בגיליון הרישום שעל כל תושב היה למלא, הופיעה בין יתר פרטים פרסונאליים גם שאלה "שפת-אם". בהשפעת "קולו פולסקיע" לא הופיעו שפות יידיש ועברית בגיליון האמור. הייתה זו הפלייה ברורה אנטישמית מצד שונאי ישראל ועוזריהם "יהודים-פולקים" שדגלו בהתבוללות. על רקע זה פרצו מהומות ועירעורים, אבל שום דבר לא עזר. חוק זה חוק! וחייבים לציית, מי שיעבור על הוראה זו ישלם קנס בסך 40 גולדן. משום מה נעשה הדבר בלי ידיעתו של יעקב. הוא ראה בעניין זה נזק לתעמולה של הצד שלו, ומתן יתרון בקטע זה לצד שכנגד. ובאמת ניהלו הציונים תעמולה בלתי מתפשרת לרשום בגיליון את יידיש כשפת האם. באווירה מתוחה זו עברו חדשי החורף, הגיע האביב ואתו התפרצות חריפה של

תעמולת הבחירות. המועמדים גם בבחירות אלה היו מטעם הציונים ד"ר גרשון ציפר ומטעם "קולו פולסקיע" "ויהודים-פולאקים" זאת אומרת בקיצור מטעם יעקב פיירשטיין – ד"ר נתן לעווענשטיין.

הציונים הצליחו להגיע להסכמה עם המפלגה האוקראינית, הגדולה מבין המפלגות הרוטניניות, ללכת בבלוק אחד של מיעוטים, עם המועמד ד"ר גרשון ציפר. פייערשטיין לא היה בין מקבלי החלטה זו על מחיקת שפת היידיש מגיליון הרישום. הוא ראה בזה חומר טוב שינצלו מתנגדיו בתעמולה שלהם. אבל התנגדותו לא הועילה. יד האנטישמים במקרה זה היתה על העליונה. כפי שהוא ציפה, הציונים ניהלו קרב הסברה אגרסיבי וניצלו היטב את ההפליה הגסה נגד היהדות כולה. בחודשי האביב התלקחה מלחמת התעמולה בכל עוצמתה. כל שטח שהתאים לאסיפות המוניות נוצל ע"י פלגים המשתתפים בבחירות. הצדדים הדומיננטיים היו "קולו פולסקיע" נתמך ע"י אוכלוסיה כלל-פולנית ויהודים-פולניים שדגלו בהתבוללות. המועמד המוסכם שלהם היה יהודי ד"ר נתן לעווענשטיין. זה היה המחנה של יעקב פאייערשטיין. הצד שכנגד הייה הבלוק של מיעוטים, שהיה מורכב מיהודים סתם, ציונים על כל זרמיהם ומפלגה אוקראינית. לא פעם באסיפות באווירה חמה, פרצו וויכוחים קולניים, והפרעות לנואמים. כנופיות של בעלי זרוע, אנשי פייערשטיין שמרו על הסדר באסיפות של המחנה שלהם, ולא פעם גרמו למהומות באסיפות של מתנגדים.

כמה ימים לפני יום הבחירות קיימו יעקב פייערשטיין וקצין מטעם המחוז - סטארוסטא- התייעצות בעניינים בווערים. שניהם היו אנשים ריאליים, שעמדו על קרקע מוצקה של המציאות. בניתוח המצב ראה הסטארוסטא כי המצב של המחנה שלהם אינו מבטיח טובות ושהכל תלוי ביעקב. עליו לגייס את הכוחות ולעשות מעשה נועז ובה להבטיח את בחירתו של מועמד מטעמם – ד"ר לעווענשטיין. פייערשטיין כעוס פנה לגוי השיכור: "אדוני סטארוסטא, אתה אחראי מטעם הממלכה על תקינות הבחירות הדמוקראטיות, האם ידוע לך איזה כוח מייצגים הציונים, שאתה בעצמך אישרת את התקנות שלהם? דמוקרטיה מזכה את כל אחד להצביע, אלא אם כן מוצאים איזה דרך לכופף במידת מה את החוק!" הגוי הטיפש לא הבין את כוונתו של יעקב, אבל אמר: "טוב מאוד! בוא נעשה מה שצריך ביחד ונציל בכל דרך אפשרית את המנדט של ד"ר לעווענשטיין."

פייערשטיין יצא מהתייעצות זו מרוגז וחשב בליבו, מה כולם רוצים ממנו? הכול זורקים לפתחו, הכל יעקב יסדר. הוא נזכר באזהרות של חותנו לאזער, שלא להיכנס

לפוליטיקה, השטח הזה מלא תככים ולכלוך, זה יגמור אותנו. אבל כעת אין מה לעשות, חייבים להוציא בכל האמצעים את העגלה השוקעת מהבוץ. עוד באותו יום אסף יעקב את המנהיגים של הכנופיות שלו, שכל העיר רעדה מפחד מפניהם. המנהיגים וביניהם החשוב לייזער רייך, נכנסו למשרדו של יעקב עם ראשים מורדים, הם הבינו מה שעומד על הפרק. יעקב הציג לפנייהם את המצב הקשה, הם מצידם הבטיחו לעשות כל דבר אפשרי לממש את תוכניותיו של הבוס ללא כל פשרות.

בשלב זה ליעקב היתה כבר תוכנית מפורטת, שהחל במימושה. קודם כול הוא הצליח לגרום לבחירת וועדת-בחירות מורכבת מרוב אנשיו הנאמנים לעניינו. הוא ארגן משרד בקרבת מקום של אולם התיאטרון בו יתקיימו הבחירות. הפקידים במשרד זה סרקו את רשימת הבוחרים המאושרת, ולפי דוחות של אנשי יעקב מהשטח, סימנו את הבוחרים הבטוחים לעניינם ובצבע אחר את המתנגדים. יעקב הסביר לאנשי זרוע שלו שהמצב הוא קשה, העיר ברובה לא מצדדת בעניינם, אנשי הכנופיות השיבו בצעקות "אל פחד הבוס! אנו יודעים בדיוק איך לטפל במתנגדים, סמוך עלינו!"

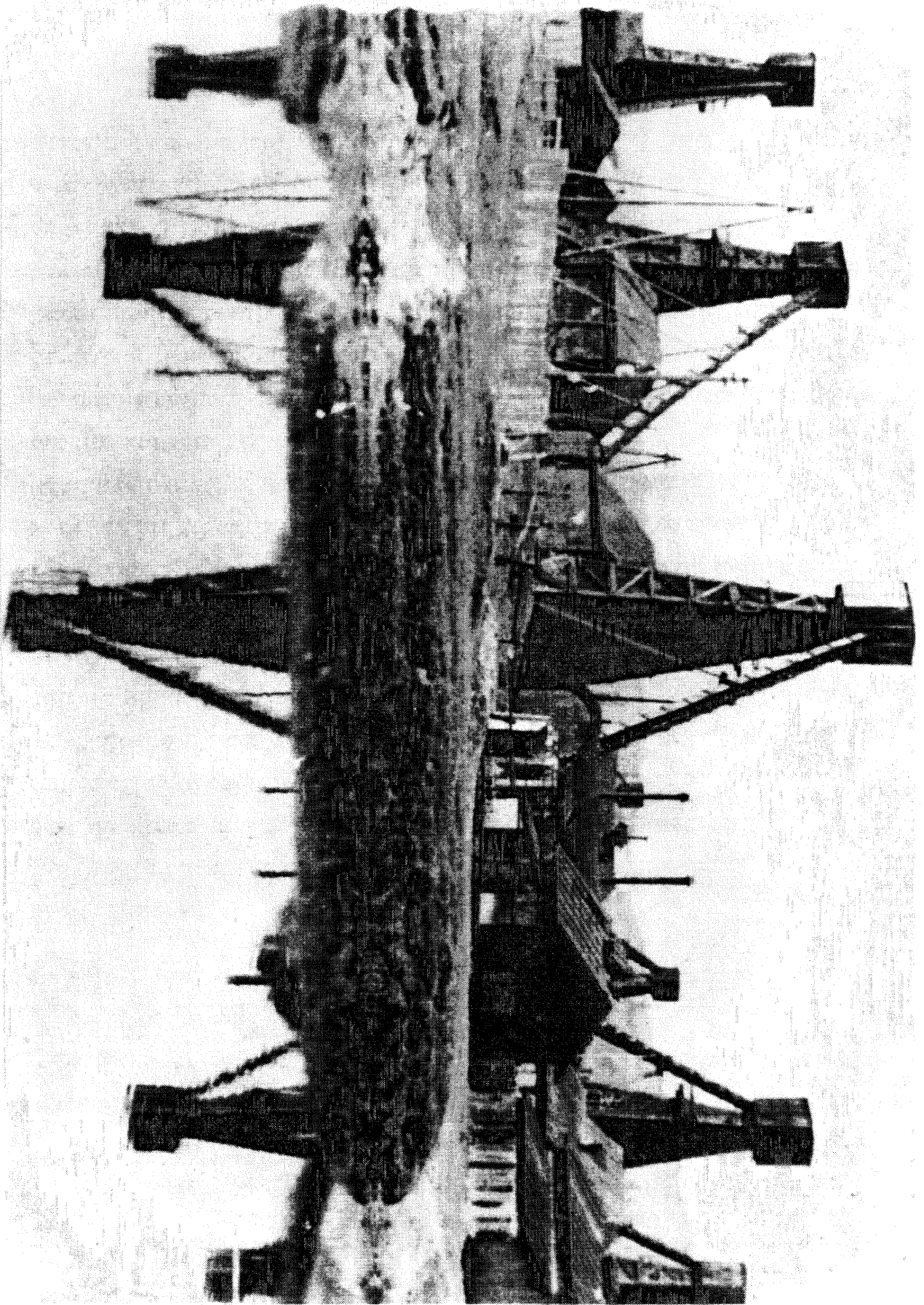
יום הבחירות נקבע ליום ראשון בשבוע. היה זה יום קיץ נדיר ביופיו, כאילו הטבע החליט לסייע להצלחת החג לדמוקרטיה – הבחירות. אולם התיאטרון הישן בו עמדו הבחירות להתקיים עמד בתוך הפארק הקטן וכאילו טבע בתוך ירק, פרחים ועצים. מסביב לפארק, גדר עץ נמוכה. באותו יום כל הכניסות לפארק היו סגורות מחוץ לכניסה הראשית, מול השביל שהוביל לאולם הבחירות. כבר משעות הבוקר המוקדמות התמקמו מסביב לגדר אנשי כנופיות פייערשטיין. גם הכניסה הראשית הייתה שמורה ע"י קבוצה גדולה מאנשי הכנופיה. בשעה היעודה נכנסו לאולם הבחירות חברי הוועדה והבחירות החלו. מהרגע הראשון הסתמנו אינצידנטים בין היו"ר של הוועדה וד"ר פאכטמאן הנאמן של הרשימה האופוזיציונית, שטען שהרכב הוועדה הוא לא מאוזן והרוב לרשימה של פייערשטיין הוא לא לגלי. היו"ר לא קיבל את הערעור. בין המצביעים הראשונים הופיע איש וכמקובל הוא מסר לוועדה את שמו וכתובתו. ד"ר פאכטמאן הכריז שהאיש ששמו הוזכר זה עתה, מת לפני מספר חודשים. אחד מחברי הוועדה, סתר את דברי ד"ר פאכטמאן: "אני מכיר את האיש, כל הפרטים שהוא מסר נכונים הם". היו"ר אישר את ההצבעה. במשך שעות ההצבעה הראשונות קרו מספר רב של זיופים. ד"ר פאכטמאן ערער על כל מקרה בנימוק מבוסס, אבל היו"ר עם הרוב בוועדה אשרו את ההצבעות המזויפות. בינתיים, בגלל איטיות ההצבעה התאספו על יד שער הכניסה רבים, שרצו למלא את חובתם האזרחית ולהצביע. אנשי כנופיות פייערשטיין בדקו את כל אחד ומנעו ממצביעים

פוטנציאליים לרשימה לא של פייערשטיין להיכנס. אנשים גילו התנגדות, אבל נגד בעלי הזרוע לא הצליחו להתגבר. שעות עברו והמונים מלאו את הרחבה הצרה ע"י הפארק וגם כל הרחובות הגובלים. המהומות וההתנגדויות של ההמונים הממורמרים, שמונעים מהם את זכות ההצבעה, נעשו קולניים וכוחניים יותר. ההמון הצליח להתגבר על הכנופיה של פייערשטיין ופרצו לתוך הפארק. פייערשטיין מבוהל ניכנס לחדר צדדי בו הסטארוסטא עם אנשי שלומו אכלו ושתו לשכרה. הוא הקים צעקה נואשה "הכל אבוד! פורענות גוברת! הבחירות יתבטלו!" מיד הופעלה יחידה צבאית, שבכוח רב החלו לעשות סדר. לפתע פרצה שריפה בבניין התיאטרון ונשמעו צעקות מבוהלות אש! אש! המהומות גברו. מבין ההמון התארגנה דמונסטרציה ספונטאנית של סוציאליסטים. "אנו תובעים לאפשר לנו זכות להצביע, שפייערשטיין וכנופיות פושעים מונעים זאת בכוח".

הקצין הצעיר איבד את שלוות נפשו ונתן פקודה לשלוש מכות אש. רבים נפלו פגועים ארצה. לא רחוק ממקום האירוע עמד אוקראיני – טאטארסקי, ששלושה בניו שרתו כקצינים בצבא האוסטרי, הוא ניסה לעצור את היריות, אבל אחד מהפורעים דקר אותו למוות. אנשים ניסו להינצל מהתופת, דרכו על הגויות ועל הפצועים על מנת לברוח.

בניין התיאטרון לא נשרף. אחרי הירי החליטה הוועדה להמשיך את הבחירות למרות שמצביעים לא היו כבר בסביבה. בערב נערך סיכום לפי התקנות, ד"ר לעווענשטיין נבחר ברוב קולות לפרלמנט.

בערב זה אנשים ממורמרים ניפצו את החלונות בביתו של יעקב פייערשטיין, אבל פייערשטיין הבין את עוצמת הטרדיה ומיד נעלם מהזירה. יותר רגלו לא דרכה על אדמת דרוהוביטש.

כה) המלך מת:

הרבה אגדות נרקמו על אירועי הדמים של יוני 1911, נכתבו וסופרו על כך לא רק בדרוהוביטש, אלא בעולם כולו. חוברו שירים בנושא הכאוב הזה, שרו אותם בהזדמנויות שונות במשך שנים רבות. שיר אחד התחבב במיוחד, הולחנה לו גם מלודיה בעלת צלילים ענוגים והוא נשאר בזיכרון העם ממש עד לימינו אנו. ולהלן הטכסט ביידיש ותרגום חופשי בעברית. שם השיר "חנהלע", שם אחת הקורבנות באירוע הטראגי הנ"ל.

--חנהלע איז צו דער ארבעט געגאנגען,

זי האט פון גארנישט געווסט

פייערשטיין האט ארוסגעשיקט די קאמאנדע

און האט חנהלען דערשאסן אומזיסט.

ברידער, מיר טארן דאס נישט ווערשווייגן,

דיין גייסט שוועבט און לעבט אויף דער וועלט

אין גאלדענע ביכער וועלן מיר דיך בעשרייבן,

ביסט דערשאסן געווארן ווי א העלד.

כעת אנסה את הבלתי אפשרי, ז"א תרגום חופשי של השיר העממי החביב הזה:

חנהלה לעבודתה יצאה,

שום דבר היא לא ידעה.

פייערשטיין לעזרתו שלח צבא

הם ירו וחנלה לחינם נהרגה.

אחים, אסור לשתוק, אותה לעד נזכור!

היא תאיר את נקמתנו כלפיד אור.

שמה באותיות זהב בספרים נרשם

היא נפלה בתום וגבורה ללא כל אשם.

ימים אלה סימנו את סוף של דרכו הפוליטית של פייערשטיין. הוא עזב את הזירה עם אות קין על מצחו. בני עירו קיללו את שמו וזכרו. מצפונו ייסר אותו עד יום מותו. במשך מספר ימים אחרי האירוע הוא הסתתר באיזה מחבוא בלתי ידוע, משם נסע לווינה. על מנת לשמור על עצמו, הוא לא נרשם באף בית מלון, רק התגורר בביתו של איזה ידיד.

לנוער הציוני בווינה נודע שפייערשטיין שוהה בווינה והם חיפשו אחריו על מנת לנקום בו. כעבור זמן נודע למשה גארטענבערג, דודו של פייערשטיין, שהוא נמצא כבר זמן בווינה ולא נותן שום סימן על קיומו. משה שלח לו ד"ש. פייערשטיין הבין שהוא חייב לבקר את דודו, הוא הרגיש עצמו חייב כנגד כל אדם ובעיקר נגד משה שכל הזמן הזהיר אותו מפני פעילותו הפוליטית. בסוף הוא התגבר על מעצורים מצפוניים וניגש לביתו של משה. את דודו הוא מצא במצב בריאותי מאוד ירוד, הוא קיבל אותו בקרירות יישוב על כיסא גלגלים. פייערשטיין סיפר לדודו על העסקים, על רווחים נאים, משה שמע בלי להגיב. הוא פתח לפתע וסקר את תולדות המשפחה, איך חיו בצמצום, עבדו קשה וביושר הגיעו לאן שהגיעו. בכאב רב הוא הזכיר את אשתו הצדקנית כאטיליה ואת פעולותיה לטובת הכלל. פה הוא בדמעות ציין שאת חלום חייה, לבנות בית-יתומים יעקב לא מימש, למרות שהכל הייה מוכן לכך. זה הייה רמז שיעקב היה עסוק בדברים אחרים. פייערשטיין הבין את הרמז, לא החזיק מעמד ושאל: "האם אתה דודי לא יודע על מה שקרה בדרהוביטש?!" "בוודאי שאני יודע, כותבים על זה כל יום בעיתונים." יעקב נשבר והחל להצטדק, שלא הוא אשם, אלא כשפרצה שריפה, הסטארוסטא השיכור צעק אש! אש! והקצין הבין שזו הוראה והוא נתן פקודה למכות אש. כל העניין מקורו באי-הבנה טראגית. משה לא ענה, אבל היה ברור שאינו מקבל את ההסבר. הוא ידע שאמנם ישירות אולי הוא לא אשם, אבל פעולתו העקיפה היא שגרמה לאסון הנורא. בהמשך משה שתק. ליבו התמלא רחמים על האיש שלא הייה מוכן לשמוע בקולו והסתבך במעשים שאין להם סליחה ומחילה. לפני שיעקב עזב את דודו, הוא נשבע שדבר ראשון שהוא יבצע, זה בנית בית יתומים. יעקב פייערשטיין לא חזר לדרהוביטש, הוא העביר את משפחתו לווינה ומשם ניהל את עסקיו. הוא קיים את הבטחתו למשה, והחל בהקמת בית-יתומים, פרויקט מפואר יותר מהתכנון המקורי. בשנת 1914 הבניין היה כמעט גמור, אבל בגלל פרוץ מלחמת העולם הראשונה, נדחתה השלמתו עד לגמר המלחמה. הבניין היה מפואר ועבר את כול הצפיות. משה לא הייה מסוגל להשתתף בחג של חנוכת הבית. בזמן הזה הוא היה מרותק לכסא-גלגלים. למרות מגבלתו הפיזית, מוחו וזכרונו פעלו ללא דופ. עד לרגע אחרון בחייו הוא ניהל את עסקיו המסובכים בבורסה. כשעה לפני מותו הוא אסף את

משפחתו ומקורביו וגילה להם את כול סודות עסקיו. בדייקנות מדהימה הוא סקר פרטים מדויקים וקודים לזיהוי, על הקף וטיב השקעותיו בבנקים שונים. מדובר בסכום ענק של 12 מיליון דולרים רק במזומן וניירות ערך. עסקי הנפט ונדל"ן שונים נוהלו על פי ספרי חשבונות מקובלים. לאחר מותו של משה היורשים שבאו לחלק את הירושה, נדהמו כולם מהדיוק שמסר משה מזיכרונו. היה זה בשנה שלישית של המלחמה קרוב מאוד למועד של פטירתו של הקיסר פראנץ יוסף הראשון. בעיתונות שהיתה מלאה פרטים על מצב המלחמה, נכתב בהרחבה שמת המלך של תעשיות הנפט האוסטרי מוזעס גארטענבערג.

משה גארטנברג לא הצליח להגשים את חלום חייו ולקבל מהקיסר תואר אצולה, אבל במותו זכה לכבוד גדול מאוד. כול העיתונות האוסטרית החשובה הבליטה את הידיעה על מותו, ברמה לא פחותה מאשר של הקיסר האהוב, פראנץ יוסף שמת ממש באותו זמן בשנה השלישית של מלחמת העולם הראשונה.

סוף פסוק:

לא סופר אנוכי ולא בן סופר ומלאכת התרגום קשה, במיוחד מידיש עסיסית לעברית. מתוך דחף פנימי עשיתי מאמץ גדול על מנת לחלק אתכם ידידי ממשפחת שארית הפליטה, מדרוהוביטש, בוריסלאב, סחודניצה והסביבה את החוויה המרתקת שנפלה בחלקי בקוראי את הספר "ידישע נאפט מאגנאטן" במקורו. אני תקווה שאצליח בכך. הזכרתי בחוברת המוגשת לכם, מספר שמות ומעשיהם, אם חס וחלילה מישהו נפגע מפרט זה או אחר אני מראש מבקש סליחה.

סליחה ומחילה אני מבקש ממחבר הספר ובני משפחתו (אחד מהם הוא ידידי לונק הירשברג) שמא רמת התרגום והערות לא תואמות את מחשבתו המקורית של המחבר.

ארגון יוצאי בוריסלב – דרוהוביץ והסביבה

מרץ 2004

חברים יקרים,

לפני חמשים שנה, הועד המרכזי של יהודים יוצאי-פולין בארגנטינה הוציא לאור ספר בשפה האידיש מאת הסופר יוליאן-יחיאל הירשהויט, (Hirszhaut) בשם – **אַיִלִי-נפֿט יהודים** (במקור – **ייִדישע נאָפֿט-מאָגנאַטן**). הספר מתאר בשפה ציורית ארועים מחיי יהודי בוריסלאב, דרוהוביץ, סחודניצה והסביבה במאה התשע-עשרה עד ראשית המאה העשרים.

אחד מחברנו, יצחק (איז'ו) אָבֿל, עובד בכיר בעיריית-חיפה ומרצה במכללה למינהל, סבר שהפולקלור המתואר בספר ראוי שיופך על-ידי בני דורנו וצאצאיהם, ולפיכך הקדיש מאמץ רב לתרגם קטעים נבחרים מהספר, והוסיף אף מבוא ואחרית-דבר. הוא הביא את כתב-היד, כשהוא מוקדש לזכר בני-משפחתו, לארגוננו.

בישיבת המזכירות החלטנו להיענות להצעתו ולהפיץ את הקטעים המתורגמים כפרקי-הווי. גם אנו עצמנו במזכירות מתרשמים מהתמונה המתגלה מהסיפור, של יזמה כנגד אדישות, של עוני ועושר, של זקיפות-קומה ונמיכות-קומה, של חיי גלות.

אנו משבחים ומברכים את איז'ו אבל על החלטתו, ומעבירים לכם בזה את החוברת עם פרקי הסיפור המתורגמים בצירוף הערות המתרגם.

בברכה,

איתן בורג

